

Raně středověké náhrobníky z Čech

Jan Podhorský – Pavel Drnovský

SOUČASNÝ STAV POZNÁNÍ RANĚ STŘEDOVĚKÝCH NÁHROBNÍCH KAMENŮ

Problematika raně středověkých náhrobních kamenů z území Čech doposud stála spíše mimo zájem archeologů. Hlouběji se jim věnoval pouze slovenský archeolog Milan Hanuliak (1978; *týž* 1979), který mimo jiné vytyčil v mapě pohřebiště s nálezy náhrobních kamenů na území Čech a Moravy.¹ Výčet lokalit s náhrobními kameny raně středověkého stáří ve své práci o vývoji pohřebního ritu uvedla také Zdeňka Krumphanzlová s ohledem na výskyt zdobených náhrobníků a náhrobníků bez výzdoby (Krumphanzlová 1966). Ačkoli oba autoři ve svých pracích uvedli shodný počet lokalit z Čech (24), ne vždy panovala shoda ve výběru lokalit. Sjednocením obou zjištění tak bylo dosaženo celkem 30 tehdy známých lokalit z území Čech. Stručný souhrn poznání podal ve své práci také Bořivoj Nechvátal (1999).

V katalogu uvedený soupis lokalit, z nichž pocházejí nálezy náhrobních kamenů, byl sestaven na základě informací dostupných v publikované literatuře či přímo z nálezových zpráv, jejichž digitální kopie jsou uloženy v digitálním archivu Archeologického ústavu AV ČR v Praze či zpráv z archivu Ústavu archeologické památkové péče v Mostě. V případě lokality Nesvětica zde obsažené informace pocházejí z bakalářské práce prvního z autorů (Podhorský 2015).² Soupis, který je zde předložen, byl vytvořen s cílem podchytit co největší množství lokalit s náhrobními kameny raně středověkého stáří spolu s informacemi, které se k nim vztahují. Dohromady se podařilo zachytit 63 raně středověkých lokalit z 60 katastrů. U několika lokalit se můžeme domnívat s ohledem na torzovitost informací, že mohou do období raného středověku patřit také. Následující dílčí vyhodnocení vychází z informací plynoucích z katalogu lokalit uvedeného dále.

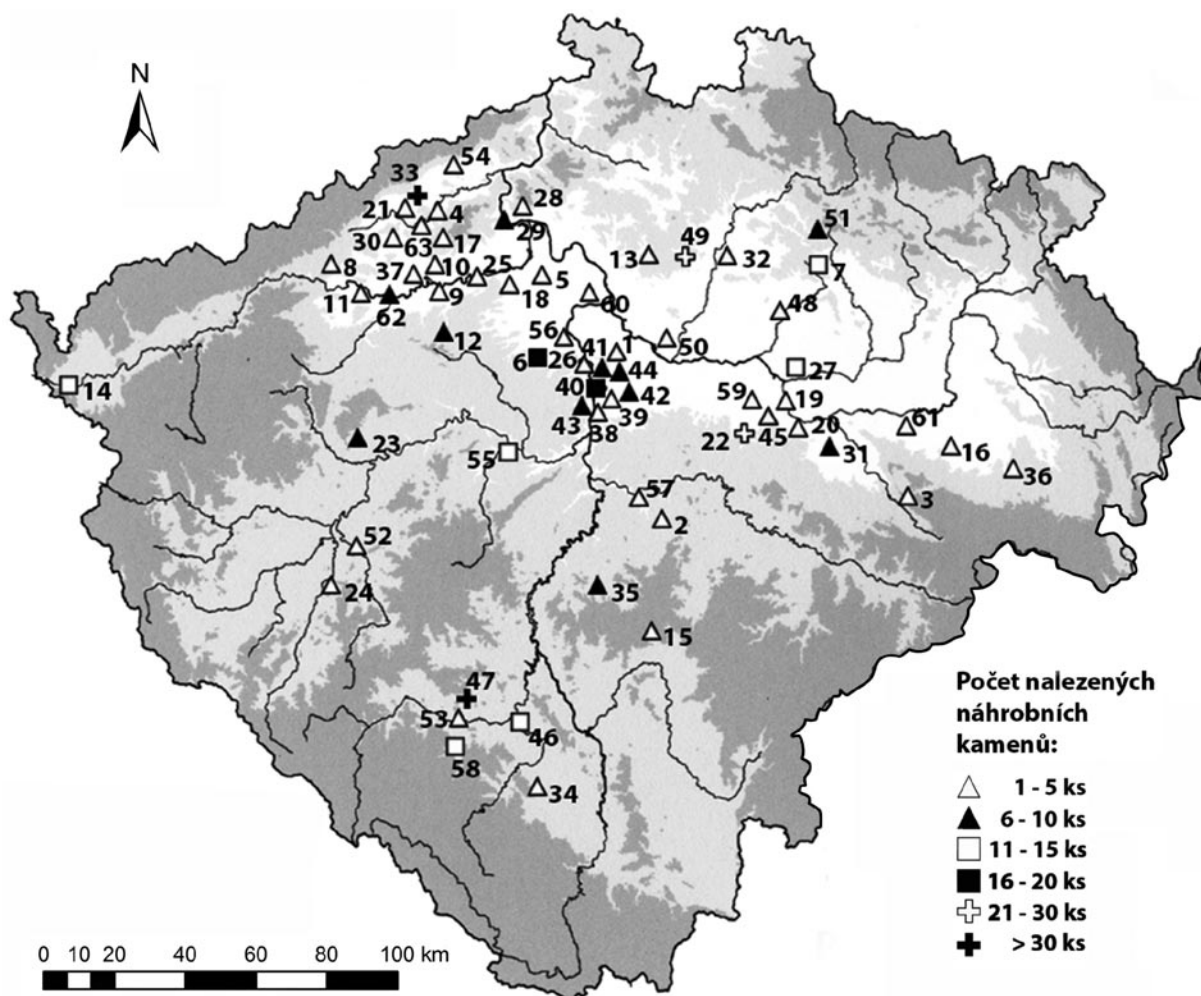
VÝSKYT HROBŮ S NÁHROBNÍKY

V Čechách se raně středověká pohřebiště s náhrobníky nacházejí především ve starých sídelních oblastech, zejména ve středních Čechách podél toku řeky Labe a v dolním Povltaví a dále v severozápadních Čechách ve středním a dolním Poohří (obr. 1). Počet zjištěných raně středověkých náhrobních kamenů z Čech se vyšplhal na 331 kusů, dalších odhadem 76–148 kusů pochází ze zpráv, kde byl počet uveden nejednoznačně či obecně jako „několik“. Pro dosažení konkrétnějšího odhadu pro „několik“ byl považován ekvivalentní rozsah 2–5 kusů. Výsledné množství tak odpovídá přibližně 410–482 náhrobním kamenům, přičemž nelze samozřejmě vyloučit ani vyšší počet. Z tohoto celkového množství se jich téměř celá jedna čtvrtina nalézala v druhotných polohách. V primární poloze bylo zjištěno 265–325 kusů a dalších 24–27 kusů v pravděpodobně primární poloze, což dohromady odpovídá 75–77 %. Oproti tomu náhrobníků v druhotné poloze bylo zjištěno 85–88 a dalších 13–16 jich pocházelo z pravděpodobně druhotného uložení, celkem tedy 25–23 %. Zbývá poměrně malý počet náhrobních kamenů, u nichž se způsob uložení nepodařilo zjistit, konkrétně se jedná o 23–26 kusů.

Výskyt náhrobních kamenů byl podle M. Hanuliaka omezen na kostelní pohřebiště, či pohřebiště, na kterých bylo možné sakrální stavbu předpokládat. Dával tak výskyt hrobů s náhrobními kameny do přímé závislosti na přítomnosti nějakého svatostánku. Nálezy náhrobníků z nekostelních pohřebišť z 10. a 11. století tehdy neregistroval (Hanuliak 1979, 168; *týž* 1990, 327). Důležité poznatky ve vztahu k našemu území přinesl výzkum řadového pohřebiště v Praze-Motole (Kovářík 1991), kde se – soudě podle charakteru pohřebiště – sakrální stavba nenalezala. Nelze ovšem vyloučit existenci nějakého

¹ K Moravě nejnověji Živný 2005.

² Za nemalou část informací uvedených v katalogu patří poděkování pracovníkům institucí s oprávněním provádět archeologické výzkumy či jejich spolupracovníkům, kteří vstřícně tyto informace poskytli. Díky patří také všem, jež ve svém sdělení poskytli informaci ve formě negativního zjištění.

Obr. 1. Raně středověká pohřebiště s hroby pod náhrobními kameny.

1 – Bašť, 2 – Benešov, 3 – Běstvína, 4 – Bílina, 5 – Bržva, 6 – Budeč, 7 – Bystřice, 8 – Bystřice u Kadaně, 9 – Cítoliby, 10 – Dobroměřice, 11 – Dolany u Poláků, 12 – Dřevíč, 13 – Hradsko u Mšena, 14 – Cheb, 15 – Chotoviny, 16 – Chrudim, 17 – Jablonec u Libčevsi, 18 – Ječovice, 19 – Klavary, 20 – Kolín, 21 – Kopisty, 22 – Kouřim, 23 – Kralovice, 24 – Krasavce, 25 – Kystra u Loun, 26 – Levý Hradec, 27 – Libice nad Cidlinou, 28 – Litoměřice, 29 – Lovosice, 30 – Malé Březno, 31 – Malín, 32 – Mladá Boleslav, 33 – ZSV Nesvětica, 34 – Netolice, 35 – Počepice, 36 – Podlažice, 37 – Postoloprty, 38 – Praha – býv. kostel sv. Benedikta, 39 – Praha – Haštalské nám., 40 – Praha – Loretské nám., 41 – Pražský hrad, 42 – Praha-Vyšehrad, 43 – Praha-Motol, 44 – Praha-Řáblice, 45 – Přebozy, 46 – Putim, 47 – Radomyšl, 48 – Rožďalovice, 49 – Skalsko – Zadní Hrádek, 50 – Stará Boleslav, 51 – Starý Hrádek – Prachovské skály, 52 – Starý Plzenec, 53 – Strakonice, 54 – Teplice, 55 – Tetín, 56 – Tursko, 57 – Týnec nad Sázavou, 58 – Volyně, 59 – Vrbčany, 60 – Vrbno u Mělníka, 61 – Zdechovice u Pardubic, 62 – Žatec, 63 – Želence

kultovního objektu lehčí konstrukce, jehož pozůstatky výzkum nezachytil (Frolíková-Kaliszová 2000). Ze dvou hrobů překrytých náhrobními kameny pochází nálezy datované do 10. století. Doposud se tak v rámci Čech může jednat o nejstarší známý doklad použití náhrobního kamene na venkovském řadovém a patrně také nekostelním pohřebišti. Z celkově 71 zjištěných raně středověkých poloh v rámci 63 lokalit, náleží 38 poloh do skupiny pohřebišť venkovského neurbánního osídlení. Z toho počtu se na 18 polohách dodnes nalézá stojící stavba kostela raně středověkého původu, či je zde možné kostelní stavbu takového stáří alespoň předpokládat. Naproti tomu lze z opačného důvodu vnímat 20 pohřebišť spíše jako nekostelní. Druhou skupinu v počtu 28 poloh tvoří pohřebiště založená v areálu hradišť, kde sakrální stavba dosud stojí, či je doložená přímo archeologickým výzkumem nebo ji lze alespoň předpokládat. Výjimku snad může představovat Zadní Hrádek u Skalska, kde je situace značně nejasná. Další skupinu poloh tvoří pohřebiště rozkládající se v zázemí někdejších hradišť mající již charakter urbánního osídlení, která jsou zastoupena v počtu čtyř poloh, z nichž dvě jsou polohy s doloženou sakrální

stavbou, v jednom případě lze takovou stavbu předpokládat a v jednom ji naopak neuvažujeme. Konečně třetí skupinu představují náhrobní kameny nalezené v klášterním prostředí. Do závěru raného středověku patrně náleží pouze jeden náhrobní kámen nalezený v bývalém teplickém klášteře.

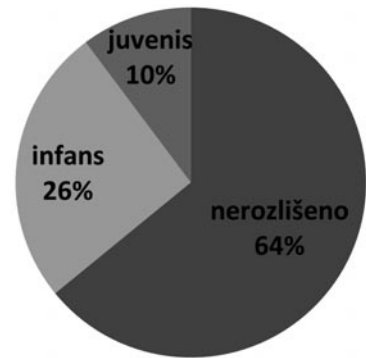
Hroby s náhrobními kameny bývají rozprostřeny po ploše pohřebiště zpravidla nahodile a neutvářejí výrazné koncentrace. Poměrně časté jsou dvojice či trojice hrobů s náhrobníky, kdy leží stejně orientované v jedné řadě vedle sebe. Vícečetná seskupení jsou spíše výjimečná. Vzdálenost mezi náhrobním kamenem a pod ním uloženým jedincem se v zaznamenaných případech pohybuje v rozmezí 20–135 cm. Převážně však byla snaha umísťovat náhrobní kámen zhruba 50 cm nad zemřelým, čemuž odpovídá průměr získaných hodnot. Náhrobní kámen byl zpravidla ukládán v úrovni povrchu tehdejšího terénu, a zůstával tedy viditelný po delší dobu. Známý jsou příklady, kdy se kolem jednoho náhrobního kamene kumuluje více pohřbů. Například v Radomyšli zasahovaly pod jeden náhrobník hroby č. 210, 211, 212, 231 a 276, pod jiný pak hroby č. 87/68 a 16/68. Z Nesvetic jsou známy hroby č. 102 a 103 uložené pod jedním náhrobníkem. Můžeme tedy v některých případech sledovat snahu umístit dalšího jedince co nejbližší, či přímo pod náhrobní kámen jiného hrobu.

Jedinci uložení pod náhrobními kameny se orientací, pohřební výbavou ani polohou těla či další případnou úpravou hrobové jámy neodlišují od ostatních hrobů. To však značně ztěžuje možnosti rozpoznání takového hrobu, pokud došlo k druhotnému odsunutí náhrobníku. Určité odlišnosti lze sledovat u pohlaví zemřelých, které bylo rozlišeno u 77 jedinců. Vyplývá tak, že náhrobními kameny byly častěji překrývány hroby mužů než žen, a to v celých 35 případech, což představuje 45 %. Ženských hrobů bylo překryto náhrobníkem jen 26 (34 %). Třetí skupinu představují případy, kdy byl náhrobník uložen nad hrobem několika jedinců, neznámá zastupujících obě pohlaví, což bylo zaznamenáno u 16 hrobů (21 %).

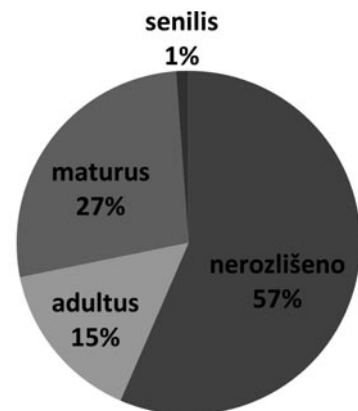
Věk byl určen u 124 jedinců pohřbených pod náhrobním kamenem. Nejvíce zastoupenou věkovou skupinou je *maturus* (40–60 let) s 23 jedinci. Následuje věková skupina *adultus* (20–40 let) s 13 jedinci a dále *infans* (0–14 let) s 10 jedinci a *iuvenis* (15–20 let) se čtyřmi jedinci. Pouze jedenkrát je zaznamenán pohřeb jedince věkové skupiny *senilis* (více než 60 let). U zbylých 73 jedinců byl věk určen obecně, dospělí jedinci převažují v počtu 48 nad nedospělými (popř. dětmi), kterých je 25. Pokud aplikujeme toto obecné dělení také na výše uvedené věkové kategorie, zjistíme, že 85 (69 %) jedinců dosáhlo dospělosti a zbylých 39 (31 %) jedinců tvoří děti a dospívající (obr. 2–5).

PODOBA NÁHROBNÍCH KAMENŮ

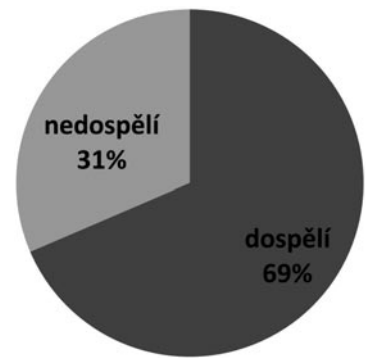
Za náhrobní kámen je považován takový kámen, který je zpravidla tvořen jedním monolitickým blokem a překrývá zemřelého buď v celé délce či alespoň z větší části. Nejčastěji se objevuje samostatně, kdy původně na povrchu označoval místo hrobu. Méně častou variantou je náhrobní deska jako součást skříňkového hrobu či vyzděné hrobky, v takovém případě však již náhrobní deska nutně nemusela sloužit k povrchovému označení hrobu. V ostatních případech se již většinou jedná o odlišný druh úpravy hrobu. Podoba náhrobníků z morfologického hlediska úzce souvisí s výběrem horniny, ze které jsou vyhotoveny. V zásadě platí, že výběr vhodných hornin byl ovlivněn jejich výskytem v nedalekém okolí, jen vzácně se předpokládá transport z více vzdálených ložisek.

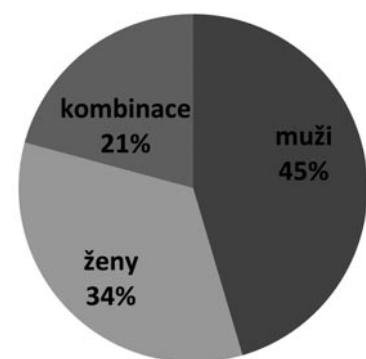
Obr. 2. Věkový poměr nedospělých jedinců

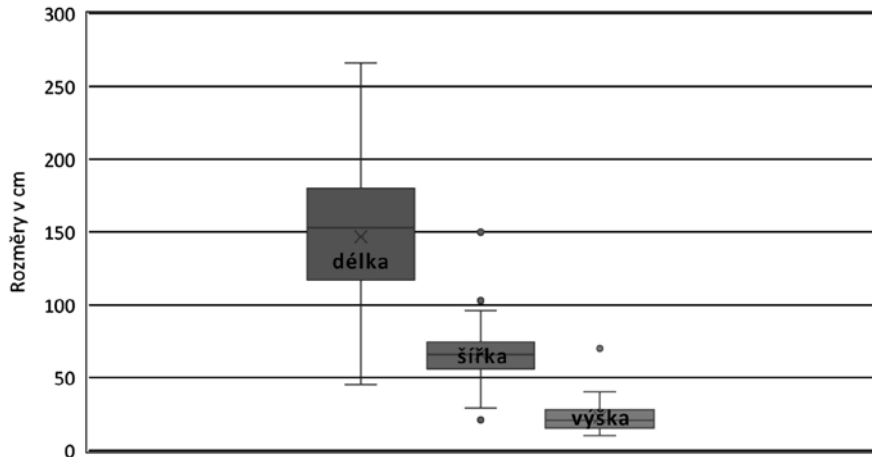
Obr. 3. Věkový poměr dospělých jedinců

Obr. 4. Věkový poměr

Obr. 5. Pohlaví jedinců

Obr. 6. Rozměry náhrobních kamenů

Velikost náhrobníků je značně variabilní, patrně je také ovlivněná velikostí hrobové jámy v souvislosti s věkem uloženého jedince. Do níže uvedených průměrných rozměrů a mediánů jsou vždy v případě rozsahu zahrnuty jen maximální hodnoty. Délka náhrobních kamenů se pohybuje v rozmezí 45–266 cm, průměrně 147 cm s mediánem 153 cm. Šířka kamenů je v rozsahu 21–150 cm, avšak taková maximální hodnota je ojedinělá, průměrná šířka a zároveň její medián je 66 cm. Výška náhrobních desek, čili jejich tloušťka, se pohybuje od 10 do 70 cm, průměrně 23 cm s mediánem 20,5 cm. Uvedené rozměry opět ukazují na snahu překrývat hrob v úplnosti (obr. 6).

Váha neporušených náhrobních kamenů se v závislosti na velikosti a druhu použité horniny pohybuje nejčastěji v řádu stovek kilogramů, průměrně cca 400–600 kg. Největší kusy mohou vážit i více než jednu tunu. Se značnou váhou se pojí také určité logistické obtíže, kdy bylo třeba vynaložit značné úsilí nejen k vyhotovení náhrobníku, ale také k jeho dopravení na pohřebiště a usazení nad hrobem určeného jedince.

Zdobení v podobě petroglýfů bylo zachyceno na 27 náhrobních kamenech z 13 lokalit (Budeč: 1, Bystrice: 1, Dřevíč: 1, Cheb: 3, Libice n. Cidlinou: 3, Praha – Loretánské nám.: 2, Praha-Vyšehrad: 2, Pražský hrad: 1, Praha-Ďáblice: 1, Radomyšl: 7, Stará Boleslav: 1, Starý hrádek: více než 3, Teplice: 1).³ Nejčastěji zobrazovaným motivem bývá jednoduchý rovnoramenný kříž, někdy s postupně více či méně rozšiřujícími se konci (tzv. řecký, dělový či maltézský kříž). Spíše vzácněji jsou známé doklady o jiném způsobu výzdoby, formou rytých linií různého provedení. Zůstává otázkou, zda se skutečně ve všech takových případech jednalo o výzdobný prvek, či zda nebyly způsobeny druhotně. Ojedinělý výzdobný motiv je znám z Prahy-Ďáblic (Horáková-Jansová 1933, 88), kdy údajně jednu stranu náhrobníku zdobil symbol ryby a druhou stranu symbol v podobě mitry. Výjimečné jsou také zdobené náhrobníky z Radomyšle, kde se kromě symbolu kříže objevují značky v podobě šipek nebo luku a šípů (obr. 7). Velikost petroglýfů se v případě značek a symbolů vyznačuje malými rozměry, jejich umístění na kameni bývá nejčastěji v horní polovině, zhruba v jejím středu. Výjimku v tomto ohledu představuje náhrobní kámen z Teplíc, kde tzv. latinský kříž vyplňoval většinu plochy kamene (Soukup 2009, 83–90).

Specifický jev představují kameny, jejichž rozměry jsou nápadně menší oproti běžným náhrobníkům a také fakt, že jsou všechny zdobené petroglýfem (obr. 8). Celkem devět takových kamenů pochází ze šesti lokalit (Bašť: 2, Bříza: 2, Cítoliby: 1, Dobroměřice: 1, Praha-Motol: 2, Praha-Ďáblice: 1). S výjimkou kamene z Cítolib pocházejí všechny z druhotných poloh. V některých případech nelze vyloučit, že jde o část rozbitého většího náhrobníku. Týkalo by se to zejména těch kusů, jejichž výška se pohybuje kolem 10–15 cm. Tři kameny mají výšku v rozmezí 5–9 cm, u pěti se pohybuje od 10 do 15 cm a u posledního zbývajících není výška známá. Délka je v rozmezí 17–55 cm, průměrně 36 cm s mediánem 34 cm. Široké jsou od 18 do 40 cm, průměrně 30 cm s mediánem taktéž 30 cm. Průměrná výška je 10 cm s mediánem 10,5 cm. Petroglýf byl v osmi případech v podobě symbolu kříže, jen v jednom se jednalo o neurčitý geometrický obrazec v podobě vrcholy spojených trojúhelníků.

Přítomny jsou všechny základní druhy hornin, tedy sedimentární, metamorfované a magmatické. Nejvíce zastoupené jsou různé druhy pískovců, a to zhruba v 98–104 případech z celkového počtu cca 207–232 kusů, kde byl druh horniny určen.⁴ Náhrobníky ze žnělce byly zaznamenány v 33–36 případech.

³ Literatura k jednotlivým nálezům náhrobníků je uvedena u příslušných lokalit v katalogu.

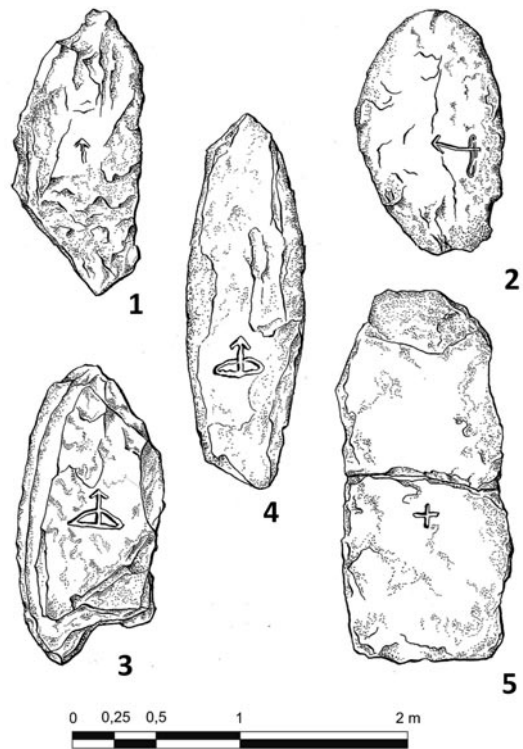
⁴ Druhová určení jednotlivých náhrobníků spolu s příslušnou literaturou jsou uvedena v katalogu lokalit.

Následují různé druhy granitů, čili žuly, z níž bylo vyhotoveno odhadem 24–30 náhrobníků. Další z hornin zastoupených ve větším počtu lze jmenovat břidlici (15–19), opuku (14–17), rulu a pararulu (9), křemenec (6) a vápenec (3–6). Ostatní druhy hornin jsou zjištěné spíše ojediněle (mramor – 2, svor – 1, fylit – 1, basalt (?) – 1). Pískovcové náhrobníky byly většinou více či méně důkladně opracované do tvaru podlouhlého kvádru s rovnými hranami. Naproti tomu u skupiny kamenů s dobrou deskovitou odlučností bylo využíváno této jejich přirozené vlastnosti bez nutnosti výraznějších povrchových úprav. Náhrobní kameny tak získaly podobu relativně tenkých desek s plochými stranami a olámanými hranami po obvodu. Pravidelné linie jsou u takových náhrobníků spíše výjimkou, nicméně i zde byla viditelná snaha získat obdélný tvar vhodný k překrytí hrobové jámy.

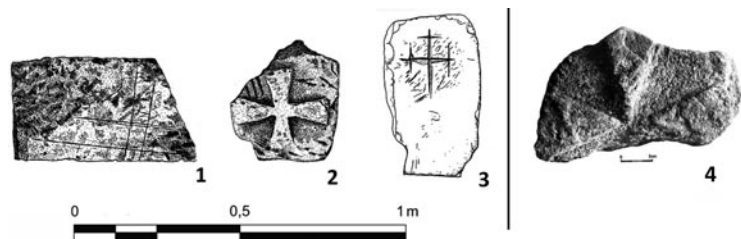
Petrografické analýzy pro určení původu náhrobních kamenů byly dle dostupných informací provedeny u souborů z Nesvětic (cca 3–6 km; *Radoň 2013; Čech – Soukup 2014*), Radomyšle (do 3,6 km; *Nechvátal 1999, 249*) a Staré Boleslavi (2,9 km; *Boháčová 2003, 223–224*), kde je tedy pravděpodobnost správnosti určení surovinových výchozů vysoká. U dalších souborů pocházejících ze sedmi lokalit – Cheb (do 10 km; *Hejna 1967, 172–173*), Libice n. Cidlinou – poloha A (4,5–8 km; *Píč 1891, 689–700*), Praha – Loretánské nám. (700 m; *Boháčová – Blažková 2011, 67–68*), Praha-Motol (400 m; *Kovářík 1991, 21*), Starý Plzenec – poloha A (2,5–3 km; *Horák 1907, 437–448*), Zdechovice (1,5 km)⁵ a Žatec (do 20 km)⁶ – byly výchozy určeny na základě odhadu. Obecně lze tvrdit, že byly vždy upřednostňovány horniny místního původu, jejichž přirozené výchozy ležely ve vzdálenosti menší než 5 km od nekropole. Větší přesahy se odhadují na chebském a žateckém pohřebišti, kde byla v prvním případě použita žula ze vzdálenosti asi 10 km, a v případě Žatce to byl červený pískovec, který by mohl pocházet z okolí Vroutku vzdáleného cca 20 km.

OTÁZKA DATOVÁNÍ NÁHROBNÍCH KAMENŮ

Chronologicky citlivý materiál umožňující přímé datování hrobu s náhrobním kamenem pochází celkem z 19 hrobových celků (4 – Budeč – poloha B, 1 – Bystřice u Kadaně, 2 – Jablonec u Libčevsi, 1 – Lovosice – poloha A, 1 – Netolice, 1 – Praha – Loretánské nám., 2 – Praha-Motol, 2 – Pražský hrad – poloha A, 3 – Radomyšl, 1 – Starý Hrádek, 1 – Žatec). Datování založené na sledování stratigrafických vztahů bylo uplatněno jen při výzkumu pohřebišť u bývalého kostela sv. Benedikta v Praze 1 (*Hanáková – Stloukal 1988, 10, 12*). Spodní hranici datování vymezují nálezy z Pražského hradu a Prahy-Motola. V případě Pražského hradu se jednalo o náhrobní desku kryjící honosně upravenou hrobku v kostele P. Marie datovanou nálezy šperků původně do 9. či první poloviny 10. století (*Borkovský 1951, 4; Týž 1953, 152–153, 159*) v současnosti se jako pravděpodobnější jeví datování spíše do 10. století. Nálezy z Prahy-Motola tvoří železné fragmenty kování vědra z hrobu č. 79 datované na

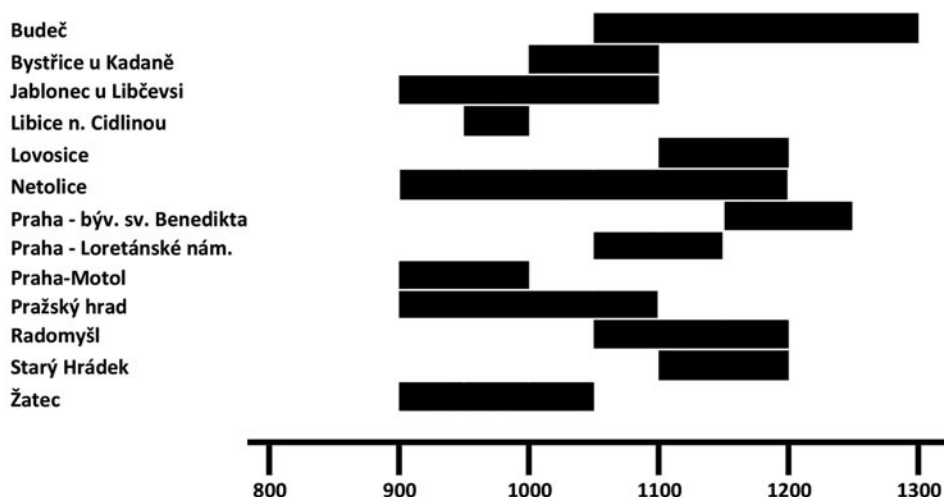
Obr. 7. Náhrobní kameny z výzkumu B. Nechvátala v Radomyšli, okr. Strakonice (*Nechvátal 1999, 133, obr. 104*). 1 – hrob č. 407; 2 – hrob č. 404; 3–4 – z vybagrované zeminy; 5 – hrob č. 224

Obr. 8. Náhrobní kameny. 1–2 – Bříza, okr. Litoměřice (*Sláma 1977, 26, obr. 8*); 3 – Bašt, okr. Praha-východ (*Lutovský 2001, 18*); 4 – Praha-Motol (*Kovářík 1991, 22, obr. 5*)

⁵ Na základě ústního sdělení P. Horníka.

⁶ Na základě ústního sdělení P. Čecha.

Obr. 9. Datování lokalit, u kterých je možné bližší chronologické určení

přelom 9. a 10. století (Kovářík 1991, 98–99, tab. 74:79) a kónický hrnec s vysoko položenou výdutí s archaickým kalichovitým okrajem z hrobu č. 99, jehož výskyt je kladen na počátek druhé třetiny 10. století (Kovářík 1991, 71, 103, tab. 76:99/7). Výjimečný případ představují zlomky zřejmě dvou nápisových náhrobníků z Libice nad Cidlinou – polohy B, které svou datací náleží již do 2. poloviny 10. století (Mařík 2005, 333). Počátek kladení náhrobních desek nad hroby lze na pohřebištích z území Čech sledovat na základě těchto zjištění nejdříve v 10. století. Tento zvyk je ale v 10. a také později v 11. století stále spíše ojedinělým jevem. Patrně do 10. či první poloviny 11. století může být kladen hrob č. 19 z Chelčického náměstí v Žatci.⁷ Do průběhu 11. století přísluší hrob krytý náhrobním kamenem z Bystřice u Kadaně a hrob za apsidou kostela P. Marie na Pražském hradě. Nejdříve do závěru 11. století náleží hroby č. 68/57, 208 z pohřebiště na Budči a hrob č. 213 z Radomyšle. Do celého 10. a 11. století jsou kladeny hroby s nádobami z Jablonce u Libčevsi (Bubeník 1988, 218–219). Druhou polovinu 11. či první polovinu 12. století zastupuje hrob H156 z Prahy – Loretánského nám. Většina hrobů s náhrobními kameny však bývá datována do průběhu 12. století (Budeč A52, Radomyšl 81/68, 83/68, Starý Hrádek a zřejmě také Lovosice). Hrob 11/00 z hradiště Na Jánu u Netolic je kladen šířeji do 10. až 12. století (Beneš – Hrubý 2001, 243–258). Hrob č. 252 z pohřebiště u bývalého kostela sv. Benedikta v Praze 1 by měl náležet přibližně do období vymezeného lety 1180 a 1240 (Hanáková – Sloukal 1988, 10, 12). Ukládání zemřelých pod náhrobní kameny tedy přetrvávalo na řadových nekropolích a později na kostelních v průběhu 11. a 12. století. Těžiště jejich výskytu však, na základě známých nálezů z území Čech, připadá do samého závěru doby hradištní, do 12. století, jak je patrné z pohřebiště v Radomyšli, odkud pochází jeden z největších souborů náhrobních desek. Setkáváme se také s případy, kdy jsou hroby s náhrobními kameny datované ještě do 13. století (Budeč 71/63; Šolle 1991, 243, 255–256), v tomto období je také patrný útlum výskytu monolitických náhrobních desek v prostředí vesnických pohřebišť a v areálech bývalých hradišť. V případě ostatních zjištěných lokalit se datování omezuje v rámci celých pohřebišť, jejichž užívání je většinou kladeno do období 11., 12. či ještě 13. století (obr. 9).

ZÁVĚR

Uvedené výsledky poskytují základní a dosud nijak souhrnně nezpracovaný přehled v souvislosti s problematikou raně středověkých náhrobních kamenů. Vysledovaný soubor je již poměrně početný, díky čemuž bylo možné vytyčit určité tendence v jejich podobě či výskytu. Předložená práce je úzce spjatá jen s poznáním vázaným na území historických Čech bez ohledu na situaci jak na Moravě, tak v dalších sousedních zemích. Budoucí zasazení do kontextu středoevropského prostoru je nezbytné pro kritické posouzení této problematiky. Přestože mohou být náhrobní kameny stále vnímány jako artefakt nevděčný, chronologicky necitlivý, způsobující spíše obtíže při výzkumech, představují zároveň určitý výjimečný prvek, jenž na mladohradištních pohřebištích není samozřejmostí. Doposud nelze konkrétní socioekonomické důvody překrytí vybraných hrobů náhrobními kameny spolehlivě vysvětlit. Lze se jen

⁷ Informace pochází z nepublikované nálezné zprávy, která byla výsledkem programového projektu „Záchraný archeologický výzkum raně středověkého pohřebiště v městské památkové rezervaci Žatec“. Jejím řešitelem byl P. Čech, který tehdy působil v Ústavu archeologické památkové péče severozápadních Čech.

s opatrností domnívat, že mohou mít určitou vazbu na lokální mocenská centra v rámci středověké společnosti, jejichž územní rozšíření výskyt náhrobních kamenů poměrně věrně reflektuje. Opomenout bychom neměli ani možnou roli užití náhrobního kamene s cílem zamezit budoucímu porušení hrobu (ostatků) při hloubení mladších hrobových jam. Právě vzájemné narušování starších hrobů není na mladohradištních nekropolích výjimečné, takže užití náhrobku můžeme vykládat i jako snahu pozůstalých zabránit budoucímu znesvěcení ostatků. Těžké kamenné náhrobky jednak vyznačovaly místo pohřbu, zároveň pak mohly znemožňovat vyhloubit hrobovou jámu, tak aby zasáhla do staršího pohřbu pod náhrobním kamenem.

V rámci užších regionálních vztahů by určitý posun mohly v budoucnu umožnit četnější petrografické analýzy, jež byly doposud prováděny spíše ojediněle. Podíváme-li se na palčivou otázku chronologického výskytu náhrobníků, nelze vzhledem k převládající absenci doprovodného datačního materiálu prozatím říci více, než že jsou nejčastěji registrovány v pohřebních horizontech náležících 11. a 12. století. Poměrně specifický problém představují náhrobníky druhotně přesunutě, k čemuž vedle novodobých zásahů mohlo docházet ještě v průběhu běžného užívání pohřebiště (srov. *Hanuliak 1978*), kdy je pak obtížné rozpoznat hrob původně překrytý náhrobníkem a zároveň hrob, pro nějž náhrobník původně vytvořen nebyl. V důsledku tak mohla vazba náhrobníků k jednotlivým hrobům zcela zaniknout, či naopak mohla vzniknout vazba nová. Přestože nelze říci, nakolik byla taková praxe častá, nejsou zde předpoklady pro to, abychom se mohli oprávněně domnívat, že se jednalo o vcelku běžný jev.

č.	lokality	poloha	klasifikace pohřebiště	
1	Bašť		neurbánní osídlení	nekostelní
2	Benešov		neurbánní osídlení	nekostelní
3	Běstvína		neurbánní osídlení	kostelní
4	Bílina		areál hradiště	kostelní (?)
5	Bříza		neurbánní osídlení	nekostelní
6	Budeč	A	areál hradiště	nekostelní
		B	areál hradiště	kostelní
7	Bystřice		neurbánní osídlení	nekostelní
8	Bystřice u Kadaně		neurbánní osídlení	nekostelní
9	Cítoliby		neurbánní osídlení	nekostelní
10	Dobroměřice		neurbánní osídlení	nekostelní
11	Dolany u Poláků		neurbánní osídlení	nekostelní
12	Dřevíč u Kozojed		areál hradiště	kostelní
13	Hradsko u Mšena		areál hradiště	kostelní
14	Cheb		areál hradiště	kostelní
15	Chotoviny		neurbánní osídlení	kostelní
16	Chrudim		areál hradiště	kostelní (?)
17	Jablonec u Libčevsi		neurbánní osídlení	nekostelní
18	Ječovice		neurbánní osídlení	kostelní
19	Klavary		neurbánní osídlení	nekostelní
20	Kolín		neurbánní osídlení	nekostelní (?)
21	Kopisty		neurbánní osídlení	kostelní
22	Kouřim	A	areál hradiště (?)	kostelní
		B	areál hradiště	kostelní
23	Kralovice		neurbánní osídlení	kostelní
24	Krasavce		neurbánní osídlení	nekostelní
25	Kystra u Loun		neurbánní osídlení	nekostelní (?)
26	Levý Hradec - Žalov		areál hradiště	kostelní
27	Libice nad Cidlinou	A	areál hradiště	kostelní
		B	areál předhradí	nekostelní
		C	neurbánní osídlení	nekostelní
28	Litoměřice		areál hradiště	kostelní (?)
29	Lovosice	A	neurbánní osídlení	kostelní
		B	neurbánní osídlení	nekostelní
30	Malé Březno		neurbánní osídlení	nekostelní
31	Malín		neurbánní osídlení	kostelní
32	Mladá Boleslav		areál hradiště	kostelní (?)
33	ZSV Nesvětice		neurbánní osídlení	kostelní
34	Netolice - hradiště Na Jánu		areál hradiště	kostelní
35	Počepice		neurbánní osídlení	kostelní
36	Podlažice		neurbánní osídlení	kostelní
37	Postoloprty		areál hradiště	kostelní (?)
38	Praha 1 - býv. kostel sv. Benedikta		protourbánní osídlení	kostelní
39	Praha 1 - Haštalské náměstí		urbánní osídlení	kostelní
40	Praha 1 - Loretské náměstí		předpolí hradiště/hradu	kostelní (?)
41	Praha 1 - Pražský hrad	A	areál hradiště	kostelní
		B	areál hradiště	kostelní
		C	areál hradiště	kostelní
		D	areál hradiště	kostelní
42	Praha 2 - Vyšehrad	A	areál hradiště	kostelní
		B	areál hradiště	kostelní
43	Praha 5 - Motol		neurbánní osídlení	nekostelní
44	Praha 8 - Dáblvice		neurbánní osídlení	nekostelní
45	Přebozy		neurbánní osídlení	nekostelní
46	Putim		neurbánní osídlení	kostelní
47	Radomyšl		neurbánní osídlení	kostelní
48	Rožďalovice		neurbánní osídlení	nekostelní
49	Skalsko - Zadní Hrádek		areál hradiště	nekostelní (?)
50	Stará Boleslav		areál hradiště	kostelní
51	Starý Hrádek - Prachovské skály		areál hradiště	kostelní (?)
52	Starý Plzenec	A	areál hradiště	kostelní
		B	areál hradiště	kostelní
53	Strakonice		areál hradiště	kostelní (?)
54	Teplice		areál kláštera	kostelní
55	Tetín		areál hradiště	kostelní
56	Tursko		neurbánní osídlení	nekostelní
57	Týnec nad Sázavou		neurbánní osídlení	kostelní
58	Volyně		neurbánní osídlení	kostelní
59	Vrbčany		neurbánní osídlení	kostelní
60	Vrbno u Mělníka		neurbánní osídlení	kostelní
61	Zdechovice u Pardubic		neurbánní osídlení	kostelní (?)
62	Žatec		areál hradiště	kostelní
63	Želenice		neurbánní osídlení	nekostelní

Tab. 1. Přehled klasifikace pohřebišť

SOUPIS LOKALIT S NÁHROBNÍKY Z ČECH

1. Bašf (okr. Praha-východ)

Výzkum na této lokalitě byl proveden roku 1976. Slovanské pohřebiště datované do 10. století se rozkládalo na ppč. 544/10. Zprávu o hrobech s náhrobními kameny podal roku 1980 Ludvík Skružný. Ukázalo se, že hroby zde tvoří osm až devět skupin, což mohlo značit příslušnost k jednotlivým rodinám. K takové domněnce vedlo nejen to, že jsou hroby seskupovány, ale také to, že jsou starší porušené pohřby zpravidla znovu pietně uložené při straně mladší hrobové jámy. Pokud nedošlo přímo k porušení staršího pohřbu mladším, byla zde snaha v rámci skupin umísťovat hroby do bezprostřední blízkosti. Nejstarší hrob byl datován už do 1. poloviny 10. století. Při odkrývání hrobů byly nalezeny dvě náhrobní desky se symbolem kříže, obě však byly uloženy do hrobů až druhotně. První náhrobní kámen byl uložen v dětském hrobě 12/76, kdy fragment pískovcové stély s klínovým křížem spočíval u pravé nohy kostry. Z kříže se zachovala jen jeho vrchní část s pravým ramenem. Rozměry fragmentu desky byly 17 × 30 × 5–8 cm. Kostra dítěte o délce 122 cm byla uložena ve směru Z–V (hlavou k západu) s rukama podél těla, v hrobové jámě s rozměry 160 × 52 cm a hloubce 61 cm. Kamenná úprava hrobu sestávala z několika jednotlivých kamenů. Původně náhrobní kámen s klínovým křížem překrýval zřejmě hrob 6/76, ten byl ale narušen jiným, mladším hrobem. Druhým nalezeným: náhrobním kamenem byl opukový kámen, v jehož horní polovině byl vyryt latinský křížkový kříž (*obr. 8:3*). V tomto případě byla opuková stéla druhotně uložena na jižní straně hrobu 27/76, v úrovni pravé pánevní kosti jedince. Rozměry stély jsou následující: délka 50 cm, šířka na vrcholu 29 cm, šířka u základny 18 cm, výška 10 cm, vyrytý kříž je 17 cm vysoký a 16 cm široký. Kostra o délce 160 cm ležela ve směru Z–V (hlavou na západ), s rukama podél těla v hloubce 50 cm. Hrobová jáma nebyla patrná a kamennou úpravu hrobu tvořilo několik kamenů. Pro úplnost zde zařazujeme také dětský hrob 5/76, který byl celý překryt patrně opukovým kamenem. Také tento hrob byl orientován směrem Z–V (hlavou k západu), uložený v hrobové jámě, jejíž průběh nebyl zachycen, v hloubce 38 cm pod povrchem. Kostra dítěte byla 60 cm dlouhá, ruce uloženy podél těla (*Skružný 1980*).

2. Benešov (okr. Benešov)

Pravděpodobný nález raně středověkých náhrobních kamenů pochází z areálu bývalého minoritského kláštera, zničeného roku 1420 husity. Archeologický výzkum, který zde proběhl roku 1941 pod vedením Josefa Růžičky, zachytil mimo jiné dva kostrové hroby se dvěma kamennými deskami. Tyto náhrobní desky byly tvořeny z velkých plochých neopracovaných kamenů. Nacházely se pod podlahou zaniklé sakristie v blízkosti severní zdi presbyteria z poloviny 13. století. Orientace hrobů s deskami v ose Z–V byla shodná s orientací kostela. U hrobů se patrně nenalézaly žádné milodary, zpráva z archivu ArÚ zde uvádí jen nálezy střepů s vlnicí z 12.–13. století (*Vlček – Sommer – Foltýn 1997, 177*).⁸ Uvedené hroby mohou pocházet z předklášterního slovanského pohřebiště, které je doloženo nálezy kostrových hrobů se záušnicemi učiněnými již v 80. letech 19. století. Také na přelomu 80. a 90. let 20. století zde byly odkryty hroby pocházející pravděpodobně z tohoto pohřebiště (*Váňová 1993*).⁹ Rámcově tak lze toto předklášterní pohřebiště datovat do období mladší a pozdní doby hradištní (*Krumphanzlová 1974, 50–54*).

3. Běstvina (okr. Chrudim)

Výzkum Jana Frolíka u kostela sv. Jana Křtitele roku 2005 zde v sondě č. 5 zachytil rozměrný hrubě opracovaný kámen, který by snad mohl být náhrobní deskou. Plocha pod ním zkoumána nebyla, měl by však souviset s románskou fází kostela, jelikož se mu stavba gotického základu vyhnula.¹⁰

4. Bílina (okr. Teplice)

Pohřebiště v prostoru bílinského hradiště leží zhruba uprostřed jeho vnitřního areálu. Výzkumem z 60. let 20. století byla odkryta asi čtvrtina celé rozlohy pohřebiště a zdokumentováno celkem 192 hrobů datovaných na základě nálezů bronzových esovitých záušnic do období asi poslední třetiny 11. a do 12. století (*Váňa 1976, 427, 441, 447, 450–451*).

První nález náhrobních kamenů z pohřebiště na bílinském hradišti učinil roku 1921 německý badatel Gustav Laube. Odkryl několik kostrových hrobů bez milodarů, z nichž jeden překrývala otesaná pískovcová deska obdélného tvaru o výšce 14 cm, jejíž jednu stranu, která byla příčně odlomena, se tehdy nalézt nepodařilo. Nedaleko od ní ležela druhá, hrubě otesaná deska o délce 150 cm a síle asi 70 cm. Zemřelí byli uloženi tváří k východu. V blízkosti odkrytých koster byla nalezena bronzová esovitá záušnice o průměru 22 mm (*Váňa 1976, 395*).¹¹

K dalšímu soustavnějšímu výzkumu pohřebiště došlo v letech 1962–1964 a roku 1966 pod vedením Zdeňka Váni. V sondě I/63 z roku 1963 ležely vedle sebe mezi hroby 11/63 a 12/63 v úrovni současného terénu dvě kamenné náhrobní desky. S přihlédnutím k poloze obou desek se předpokládalo jejich sekundární uložení. Náhrobní deska s rozměry 150 × 54 cm uložená východněji byla otesaná do obdélného tvaru a jeden její roh byl uražený. Druhá deska s rozměry 134 × 50 cm nebyla opracovaná, ležela blízko k západu a měla podlouhlý nepravidelný tvar (*Váňa 1976, 396, 430, 444*). Podle Z. Váni je možné, že jsou obě desky totožné s těmi, které na tomto pohřebišti zaregistroval

⁸ Zpráva v archivu ArÚ, č. j. 2087/77.

⁹ Za laskavé poskytnutí dalších informací patří poděkování PhDr. L. Váňové z Muzea Podblanicka.

¹⁰ Za vstřícné poskytnutí informací patří poděkování PhDr. J. Frolíkovi, CSc., z ArÚ v Praze a PhDr. J. Musilovi z Regionálního muzea v Chrudimi.

¹¹ Zpráva v archivu ArÚ, č. j. 4164/46.

už roku 1921 G. Laube, čemuž ale přímo neodpovídá popis, který G. Laube ve své zprávě zanechal. Poté co byly obě náhrobní desky vyzvednuty, byl pod nimi objeven hrob 79/63. Jednalo se o hrob dospělého muže ve věku 40–50 let, uloženého v obdélné hrobové jámě s rozměry 170 × 55 cm v hloubce 28 cm. Kostra byla hlavou orientovaná k SZ, s rukama podél těla, přičemž u pravé ruky ležel jeden opukový kámen a další u levé stehenní kosti. V nohách ležely kosti dalších dvou jedinců, jednak kosti muže (?) starého 50–60 let a jednak kosti ženy ve věku 30–40 let. V hrobě nebyly nalezeny žádné milodary (Váňa 1976, 435).

Další náhrobní kámen byl výzkumem zachycen následujícího roku v sondě I/64. Velký neopracovaný rulový náhrobní kámen překrýval hrob 12/64. Kámen s rozměry 200 × 150 cm byl orientovaný v ose Z–V a uložený vodorovně těsně pod úroveň současného povrchu. V závěru výzkumné sezóny došlo k jeho vyzdvžení, čímž byla ověřena přítomnost kostry uložené pod ním. Tento hrob již však blíže prozkoumán nebyl (Váňa 1965, 52; týž 1976, 435, 444).

Možný náhrobní kámen byl částečně zachycen také roku 1966 v sondě I/66. Jednalo se o větší balvan vyčnívající ze západní stěny této sondy, v jižním sousedství hrobu 29/66, k jehož kompletnímu odkrytí již nedošlo (Váňa 1976, 439).

5. Bříza (okr. Litoměřice)

V lomu na východním konci obce byl roku 1912 prokopán zbytek pohřebiště. K jeho dataci do období 11.–12. století napomohl nález mince Vratislava II. a esovitých záušnic, s průměry v rozmezí 12–22,5 mm. Byly zde zjištěny fragmenty dvou náhrobních desek pocházející z neznámých hrobových celků. Jedna z těchto desek s rozměry 34 × 40 × 15 cm na sobě nesla plastický symbol kříže, druhá s rozměry 55 × 31 × 12 cm naopak rytý symbol kříže (obr. 8:1,2). Výzkum provádělo Národní muzeum a nejsou k němu žádné další informace (Zápotocký 1965, 320; Sláma 1977, 25–27).¹²

6. Budeč (Kováry, okr. Kladno)

Poloha A – pohřebiště u kostela sv. Petra a Pavla

První zaznamenaný náhrobní kámen byl na jižním svahu hradiště, asi 200 kroků od kostela sv. Petra a Pavla, odkryt roku 1893. Nechal ho vykopat tehdejší majitel pole, který na něj při orbě vícekrát narážel. Náhrobník s rozměry 176 × 57 × 28 cm byl vyhotoven z hrubozrnného pískovce a přitesaný ze všech stran. Pod náhrobním kamenem byla do kamenného podloží vyhloubena hrobová jáma čítající několik koster bez milodarů, z toho důvodu jim více nebyla věnována pozornost a hrob byl bez dalšího zkoumání rozkopán (Schmidt 1893, 365).

Výzkumem, který zde v letech 1972–1986 provedl Z. Váňa, byla zachycena jedna náhrobní deska nalézající se v druhotné poloze. K nálezu došlo v úseku A21, ve východní části pohřebiště u hřbitovní zdi náležící k pohřebišti u rotundy sv. Petra (Váňa 1995, 94).

I. Náhrobní deska s rozměry 90 × 55 × 20 cm byla tvořena hrubě otesaným pískovcem. Z. Váňou byla datována do 12. století (Váňa 1995, 95).

Poloha B – pohřebiště u kostela Panny Marie

K objevu dalších náhrobních kamenů přispěl Jaroslav Böhm, který na Budči vedl výzkum v letech 1929 a 1931 zaměřený na průzkum kostela Panny Marie a část okolního pohřebiště. Výsledky publikoval Petr Sommer roku 1978. Čísla hrobů uvedená níže tuto situaci reflektují, první číslo je číslo nové, přiřazené P. Sommerem a číslo za lomítkem odpovídá původnímu číslování J. Böhma (Sommer 1978, 172, 174). Souhrnně tyto výzkumy publikoval Miloš Šolle roku 1991, přičemž původní poznatky obohatil o nová zjištění z výzkumu provedeného v letech 1975–1980 (Šolle 1991).

Výzkumná sezóna roku 1929 zachytila 8 hrobů pod náhrobními kameny.

II. Hrob 20/13 překrýval náhrobní kámen z pískovce o délce 200 cm. Jedinec mužského pohlaví, orientován hlavou k SZ, ležel v natažené poloze s rukama podél těla. U nohou mu ležela lebka jiného jedince (Sommer 1978, 175; Šolle 1991, 243).

III. Hrob 29/21 s jedincem uloženým v dřevěné rakvi pod náhrobním kamenem s rozměry 179 × 69 cm. Kostra muže v natažené poloze s rukama podél těla, hlavou orientována k SZ (Sommer 1978, 175; Šolle 1991, 243).

IV. Hrob 30/22 pod náhrobním kamenem s rozměry 233 × 63 × 11 cm. Kostí dospělého jedince byly značně zetlelé, ležel 100 cm pod povrchem v natažené poloze s rukama podél těla, hlavou směrem k SZ (Sommer 1978, 175; Šolle 1991, 243).

V. Hrob 66/55 uložený pod břidlicovým náhrobním kamenem s rozměry 180 × 57 cm. Kostra muže ležela 102 cm pod kamenem, v natažené poloze s rukama složenými na pánvi, hlavou směrem k SZ (Sommer 1978, 177; Šolle 1991, 243).

VI. Hrob 68/57 překrytý pískovcovým náhrobním kamenem s rozměry 177 × 70 × 25 cm. Na povrchu kamene byly ryté čáry a mělké dolíky. Kostra ženy byla zetlelá, uložena v natažené poloze v hloubce 120 cm, hlavou orientovanou k JZZ a rukama podél těla. Pravou ruku zdobil bronzový prsten spletený z drátků o průměru 21 mm, vlevo u lebky byla nalezena bronzová záušnice o průměru 17 mm (Sommer 1978, 177; Šolle 1991, 243). Prstýnek zřejmě náleží do období 11.–12. století (Krumphanzlová 1974, 62).

VII. Hrob 69/58 uložený pod náhrobním kamenem s rozměry 132 × 72 × 21 cm. Kostra, zřejmě ženská, byla zetlelá, uložena v hloubce 135 cm pod kamenem, ležela v natažené poloze s rukama podél těla orientovaná hlavou snad k JZZ (Sommer 1978, 177; Šolle 1991, 243).

¹² Za upozornění na tuto lokalitu patří poděkování PhDr. O. Kotyzovi z Oblastního muzea v Litoměřicích.

VIII. Hrob 70/62 uložený pod náhrobním kamenem s rozměry 111 × 55 × 22 cm. Kostí blíže neurčeného jedince byly zetlelé, ležely v natažené poloze s rukama podél těla, hlavou směrem snad k JZZ (*Sommer 1978, 177; Šolle 1991, 243*).

IX. Hrob 71/63 uložený pod náhrobním kamenem s rozměry 130 × 54 × 30 cm. Zetlelé kosti, zřejmě ženy, byly původně uloženy v rakvi v natažené poloze, hlava nakloněná vlevo směřující snad k JZZ, ruce měla složené na pánvi. V oblasti pánve byl nalezen růženec tvořený žlutými korálky a bronzovým křížkem. Na pohřebišti se pohřbívalo od 10., spíše však od 11. století až do 18. století, proto se v tomto případě může jednat o hrob mladší, pocházející nejdříve ze 13. století (*Sommer 1978, 177, 181–182; Šolle 1991, 243, 255–256*).

Výzkumem roku 1931 byl zachycen jeden hrob pod náhrobním kamenem.

X. Hrob 101/23 pod brídlicovou náhrobní deskou obsahoval dvě dětské kostry. Orientace koster byla snad ve směru Z-V (*Sommer 1978, 180*).

Souběžně s výzkumem J. Böhma se zde účastnila výzkumu také americká expedice V. J. Fewkese a R. W. Ehricha, která se podílela na průzkumu kostela P. Marie a části pohřebiště v jeho okolí (*Sommer 1978, 172*). Při odkryvu pohřebiště byl nalezen jediný hrob pod náhrobním kamenem, a to hrob A52.

XI. Hrob A52 obsahoval kostru ženy, která ležela pod náhrobním kamenem v natažené poloze s rukama složenými na pánvi. Hrobovou výbavu tvořila esovitá záušnice o průměru 50 mm (*Šolle 1991, 241–245*). Užívání záušnic takového průměru je kladeno do 12. století, spíše však k jeho konci (*Krumphanzlová 1974, 53–54; Štefan 2010, 182–183*).

V letech 1976–1978 vedl M. Šolle na Budči výzkum zaměřený také na plochu kostela P. Marie a jeho okolí, přičemž zachytil další 4 hroby kryté náhrobními kameny (*Šolle 1991, 231–232*).

XII. Hrob 204 blíže neurčeného jedince uložený pod náhrobní deskou, orientován ve směru JZZ-SVV, neobsahoval žádné milodary (*Šolle 1991, 242–243*).

XIII. Hrob 208 uložený pod náhrobním kamenem ve směru JZZ-SVV. Kostra ženy ležela v natažené poloze s rukama podél těla. V hrobě byly nalezeny celkem tři bronzové esovité záušnice, z toho jedna o průměru 18 mm a další dvě postříbřené o průměru 39 mm (*Šolle 1991, 241–252*). Tento hrob pochází, s přihlédnutím k převaze postříbřených záušnic větších rozměrů, spíše z 12. století (*Krumphanzlová 1974, 52–53*).

XIV. Hrob 217 uložený pod náhrobním kamenem ve směru JZZ-SVV. Kostra blíže neurčeného jedince ležela na zádech s rukama podél těla. Hrob neobsahoval žádné milodary (*Šolle 1991, 242–243*).

XV. Hrob 244 uložený pod náhrobním kamenem ve směru JZZ-SVV. Kostra blíže neurčeného jedince ležela na zádech s rukama podél těla a neměla při sobě žádné milodary (*Šolle 1991, 242–243*).

V souvislosti s brídlicovými náhrobními kameny je zajímavé zjištění, že analogické velké brídlicové desky byly použity také v základech kostela P. Marie, přičemž ty největší se nalézaly v západním základovém zdivu (*Šolle 1991, 233*). Vznik tohoto kostela po vyhodnocení archeologických výzkumů kladl M. Šolle do druhé poloviny 10. století (*Šolle 1991, 239–240*).

7. Bystřice (okr. Jičín)

Při stavbě silnice roku 1865 bylo za Bystřicí směrem ke Střevači prokopáno řadové kostrové pohřebiště. Asi desítka hrobů byla překryta velkými pískovcovými deskami, bližší informace se však vztahují jen k jedné. Na dvoře p. Šimka se nacházel náhrobní kámen pocházející také ze zmíněného pohřebiště, kámen byl velký, obdélného tvaru s jedním koncem užším. Po jeho odvalení se ukázala jeho původně vrchní uhlazená strana, na níž byl rozeznán vyrytý kříž. Ramena kříže se postupně od středu rozšiřovala, svou podobou tak údajně připomínal tzv. dělový kříž. V hrobech, včetně těch krytých náhrobními kameny, byly nalezeny bronzové esovité záušnice, z nichž některé byly také potaženy stříbrem. Orientace hrobů byla Z-V (*Černý 1878; Týž 1879, 129*). Pro datování pohřebiště nalézáme jen dosti omezenou oporu v podobě čtyř změřených esovitých záušnic s průměry v rozmezí 13–17 mm (*Sklenář 1992, 35*), které mohou být kladeny do 11. století (*Krumphanzlová 1974, 50–54; Štefan 2010, 182–183*). Zřejmě jde však jen o malou část souboru nalezených záušnic, je proto nutné počítat s určitými přesahy v rámci nastíněné datace.

8. Bystřice u Kadaně (okr. Chomutov)

Tři kamenné desky byly nalezeny E. Hegerem mezi lety 1914 a 1916 na poli Zikmunda Körnera, kde se již dříve hlavně v jeho jižní části nalézaly lidské kosti. Pole se rozkládalo u jižního okraje Bystřic (dnes již zaniklých), na východní straně Bystřického kopce (dříve Kamenný kopec). Desky ležely v hloubce 30 cm pod povrchem. První deska z hnědouhelného křemence orientovaná ve směru Z-V měla rozměry 200 × 60–75 × 35 cm. Pod ní byly nalezeny jednotlivé lidské kosti či jejich zbytky, části ztrouchnivělého dřeva a bronzová esovitá záušnice o průměru 23–26 mm a síle drátu 3 mm. Prostor pod druhou deskou, vyhotovenou v tomto případě z ruly, s rozměry 90 × 55 × 15 cm zřejmě nebyl prozkoumán. Křemencová, v pořadí třetí deska s uhlazenými plochami orientovaná v ose Z-V a s rozměry 162 × 62 × 38 cm ležela v blízkosti obou předchozích, taktéž v hloubce 30 cm pod povrchem. Pod ní byly nalezeny zbytky lidských kostí a dřeva. V kolejších cesty sousedící s polem se nalézaly další dvě podobné křemencové desky ve vzdálenosti asi 4 m od sebe, orientované shodně ve směru Z-V, k jejich odkrytí již nedošlo. Hnědouhelný křemenc, použitý k vyhotovení náhrobních desek, je místního původu, zatímco rula pochází z Krušnohoří.¹³ Pohřebiště je rámcově datováno do období mladší až pozdní doby hradištní (*Bubeník 1988, 212*). Záušnici nalezenou pod první deskou je možno klást do 11. století (*Krumphanzlová 1974, 52–53; Štefan 2010, 182–183*).

¹³ Zpráva v archivu ArÚ, č. j. 1197/69.

9. Cítoliby (okr. Louny)

Roku 1902 bylo u cihelny, na pozemcích M. Jindřicha a A. Sochora (ppč. 667 a 618), objeveno kostrové pohřebiště, které se jihozápadním směrem táhlo k silnici do Zeměch. František Kučera zde prozkoumal 6 hrobů (označených a–f), orientovaných v ose Z–V, hroby byly údajně obloženy velkými plochými kameny a měly v hloubce 80 cm pod povrchem obsahovat pozůstatky dřevěných rakví. V hrobě f byla uložena silná kostra statného muže, u ní ležel pískovcový kámen s rozměry 50 × 30 cm, na kterém měl být geometrický obrazec ve formě vrcholy spojených trojúhelníků. V ostatních hrobech mělo být nalezeno několik esovitých záušnic s průměry v rozmezí 14–19 mm (Bubeník 1988, 212). Hroby by tak na základě uvedených průměrů mohly náležet do 11. století (Krumphanzlová 1974, 52–53; Štefan 2010, 182–183).

10. Dobroměřice (okr. Louny)

V letech 1929–1931 zde bylo rozrušeno rozsáhlé kostrové pohřebiště, konkrétně bylo zjištěné mezi silnicí z Dobroměřic do Lenešic a cestou v lounském parku, dále v pískovně pí. Hajšlově na okraji vsi blíže ke škole a také na pozemcích, které jižní stranou přiléhaly k domům p. Mezery (čp. 268) a p. Jelínka (čp. 269). Roku 1931 na těchto dvou posledně zmíněných pozemcích provedli výzkum Antonín Knor, Jiří Neustupný a Josef Schráníl. Na pozemku p. Jelínka zjistili 6 hrobů, orientovaných hlavou k SZ a tvořící řadu v ose S–J. Z dalších rozrušených hrobů z tohoto pozemku pochází kromě nálezů tří bronzových esovitých záušnic (průměry 14, 17, 22 mm a síla drátu 2 mm) také plochá hrubě opracovaná opuková deska, jejíž maximální rozměry dosahovaly 45,5 × 37 × 9 cm. Na povrchu jedné strany desky se měl nalézat rytý jednoramenný kříž na podstavci a na druhé straně obdobný dvouramenný kříž (inv. č. 615 či H 1106 M Louny). U této desky nelze podle Josefa Bubeníka vyloučit recentní původ. Zpráva č. j. 617/36 však uvádí kámen s dvojitým křížem na obou stranách, kde je také vyobrazena jedna jeho strana.¹⁴ Pohřebiště je kladeno do mladší fáze střední doby hradištní (?) a do období mladší doby hradištní (Bubeník 1988, 213–214).

11. Dolany u Poláků (okr. Chomutov)

Roku 1912 byly na chmelnici K. Schuberta nalezeny dvě esovité záušnice, zřejmě se jednalo o dvě bronzové, vzájemně propojené záušnice s průměry 62 a 30 mm a síle drátu 3 a 2 mm.¹⁵ Není jisté, zda je jejich propojení původní. Na tomto pohřebišti se měly podle E. Hegera nalézat také hroby kryté kamennými deskami.¹⁶ Pohřebiště je datované do mladší až pozdní doby hradištní (Bubeník 1988, 215).

12. Dřevíč u Kozojed (okr. Rakovník)

Zřejmě k prvním nálezům náhrobních kamenů došlo roku 1883 u kaple sv. Václava stojící v severní části hradiště Dřevíč. Údajně zde toho roku byly při stavbě sakristie nalezeny kostrové hroby s kamennými náhrobkami, z nichž na jednom se měl nalézat vytesaný kříž. Z nalezených hrobů pocházely esovité záušnice, včetně dvou s průměry 15 mm a 16 mm náležící patrně do 1. poloviny 11. století (Krumphanzlová 1974, 52–53; Štefan 2010, 182–183), dále zlomky keramických nádob a zlomky náramku ze dvou svinutých drátů (Bubeník 1988, 221).¹⁷ Později zde výzkum pohřebiště provedl roku 1950 Antonín Knor, jehož výsledky převzaté z pozůstalosti zpracoval roku 1975 Josef Bubeník. Sonda vedená v pruhu napříč hradištěm zachytila 18 hrobů bez milodarů. Z tohoto výzkumu však nepochází žádný jednoznačný doklad o kamenném překrytí hrobů.¹⁸ V prosinci roku 1971 došlo k obhlídce lokality, při které byla mimo jiné zjištěna orbou zachycená pískovcová náhrobní deska obdélného tvaru s rozměry 160 × 60 × cca 20 cm. Ležela asi 15 m jihozápadně od vchodu do kaple sv. Václava, k jejímu bližšímu ohledání však tehdy vzhledem ke sněhové pokrývce nedošlo.¹⁹ Roku 1972 zde J. Bubeník vedl záchranný archeologický výzkum vyvolaný amatérským výkopem v prostoru středověkého pohřebiště. Amatérský výkop nepravidelného tvaru byl v poli u cesty západně od kaple sv. Václava. V něm v hloubce asi 60 cm ležely odkryté dvě opukové náhrobní desky s rozměry 207 × 95 × 26–32 cm a 116 × 55 × 16 cm, které nemohly být pro svou značnou váhu vyzvednuty, takže se přistoupilo k jejich rozbití. Obě desky byly hrubě otesány a nenesly stopy žádného jemnějšího opracování či výzdoby. Větší z náhrobních desek, ležící severněji, se nacházela zřejmě v druhotné poloze, čemuž nasvědčovalo její naklonění a také to, že se pod ní nenalezaly žádné kosterní pozůstatky. Jižněji, pod menší deskou byl uložen pohřeb mladého jedince bez milodarů a částečně sem zasahovaly také dvě lebky z jiných pohřbů. V zásypu nad náhrobními kameny i pod nimi se nalézaly střepty z pravěkých, především však z hradištních a středověkých nádob. Výplň pod menší deskou byla vybrána do hloubky asi 1 m od povrchu, kde se objevovalo žlutohnědé podloží se zlomky opuky, u větších z desek se podloží jevil dříve. Rozdíl v konečném zahloubení tak činil na jižní straně o asi 35 cm více než na pravé.²⁰

¹⁴ Zpráva v archivu ArÚ, č. j. 617/36.

¹⁵ Zpráva v archivu ArÚ, č. j. 5744/73.

¹⁶ Zpráva v archivu ArÚ, č. j. 1197/69 (ve zprávě k Bystřici u Kadaně se E. Heger zmiňuje o kamenech v Dolanech).

¹⁷ Za další poskytnuté informace patří poděkování Mgr. K. Blažkové z archeologického oddělení Muzea T. G. M. v Rakovníku

¹⁸ Zpráva v archivu ArÚ, č. j. 2173/75.

¹⁹ Zpráva v archivu ArÚ, č. j. 6757/71.

²⁰ Zpráva v archivu ArÚ, č. j. 8083/75.

13. Hradsko u Mšena (okr. Mělník)

Náhrobní kameny byly zhruba mezi lety 1850–1870 nalezeny u kostela sv. Jiří. Někdy okolo roku 1850 zde byla nalezena skrčená kostra přikrytá kamenem. Roku 1860 došlo k odkrytí dalších dvou koster uložených pod velkými pískovcovými kameny. Roku 1870 byl odkryt další hrob pod náhrobním kamenem. Kámen byl asi 60 cm široký, menší kameny byly také obloženy obě delší strany hřobové jámy. Kostra zemřelého ležela v jílu, který se údajně jinde v okolí nenacházel. V hrobě nebyly žádné milodary, jen střípek z nádoby (*Píč 1873*, 456). Poblíž kostela měl menší průzkumy provádět také V. Špaček, který taktéž narazil na náhrobní kamenné desky (*Šolle 1977*, 331). Přestože v areálu hradiště i na jeho předhradí provedl Miloš Šolle v letech 1964–1974 poměrně rozsáhlý výzkum, žádné další hroby pod náhrobními kameny již zachyceny nebyly, bylo ale zjištěno poměrně časté částečné obložení hrobu menšími pískovcovými kameny (*Šolle 1977*; *tjž 1978*).

14. Cheb (okr. Cheb)

K nálezům náhrobních kamenů došlo už při prvním výzkumu v areálu chebského hradu roku 1911, který vedl berlínský architekt Julius Ernst Jonas. V druhé sondě položené ve směru Z-V, ve vzdálenosti 6,2 m jižně od románské kaple, byla v hloubce 2,25 m pod povrchem zjištěna souvislá tmavá humusovitá vrstva o síle 60 cm. V této tmavé vrstvě byly nalezeny kostrové hroby orientované ve směru Z-V (hlavou na západ), z nichž jeden překrývala hrubě otesaná deska z fylitu. Po tomto zjištění byla dodatečně prohloubena také první sonda, orientovaná shodně ve směru Z-V, ležící ale blíže ke kapli. Následně byly i v této sondě odkryty kostrové hroby a jedna žulová náhrobní deska. Další výzkum areálu jižněji od těchto sond byl proveden pomocí dvojice vykopaných štol, jedna ve směru S-J, druhá Z-V, přičemž se ve svých středech navzájem křížily. Znovu i zde byly v tmavé humusovité hlíně zjištěny kostrové pohřby, některé překryté kamennými náhrobními deskami. Na jedné z vyzdvižených desek, původně kryjící hrob č. 52, byl v její horní třetině zřetelně vyrytý rovnoramenný tzv. řecký kříž, s rozměry asi 25 × 25 cm. Souhrnně bylo na ploše okolo kaple zjištěno 117 hrobů, uložených pravidelně, s rukama podél těla a kromě devíti esovitých záušnic (8 stříbrných, 1 zlatá) u nich nebyly nalezeny žádné milodary. Náhrobních hrubě opracovaných desek bylo tehdy nalezeno dohromady osm. Ze žuly jich bylo vyhotoveno pět, z fylitu dvě a z bazaltu jedna. Zatímco v případě fylitu jde o materiál místního původu, v případě žuly se jedná o materiál, jehož nejbližší výchozy jsou známé z blízkosti obce Hazlov, tedy ze vzdálenosti asi 10 km (*Hejna 1967*, 172–173). Pohřebiště je na základě typologie nalezených esovitých záušnic kladeno na konec 10. a do 11. století (*Hejna 1967*, 214).²¹ Částečný odkryv pohřebiště byl uskutečněn také později, v letech 1932–1933 při výzkumu Oskara Schürera a Antona Gnirse, jenž rozšířil celkový soubor nalezených esovitých záušnic, k novým nálezům náhrobních kamenů tehdy nedošlo (*Hejna 1967*, 177–183).

Nověji byly náhrobní desky zjištěny až při výzkumu Olgy Pospíchalové z let 1967–1968. Výzkum byl situovaný uvnitř kaple i v jejím vnějším okolí. V sondě E, položené kolmo k jižní stěně kaple, byly zachyceny dvě žulové náhrobní desky s křížem, vyrytým na jejich západním konci. První náhrobní kámen byl rozlomený a ležel v severní části sondy v hloubce 158 cm. Druhý náhrobník s rozměry 180 × 60 × 24 cm byl uložen 80 cm jižněji od prvního ve hloubce 180 cm, na jeho povrchu byla v druhotné poloze nalezena stříbrná esovitá záušnice malého průměru (1–1,3 cm). Pod vyzvednutou západní částí první náhrobní desky (druhá část nebyla vyzvednuta), v hloubce asi 20 cm, spočívala kostra jedince v natažené poloze orientovaná ve směru Z-V s obličejem směřujícím k jihu. Pod lebkou, v oblasti spánku, byly nalezeny zlomky tří bronzových esovitých záušnic. Hřobová jáma zřejmě porušila starší hrob s nálezem zkorodovaného klíče s obdélníkovitou západkou, oválnou hlavicí o celkové délce 13 cm. Po vyzvednutí druhé náhrobní desky byla odkryta neporušená kostra uložená v natažené poloze. Prst její pravé ruky nesl stopy nazelenalé hlíny, snad tedy původně prsten. V hloubce asi 5–7 cm pod touto kostrou byla odkryta kostra dalšího jedince, orientovaná shodně ve směru Z-V. Výplň hrobů pod náhrobními deskami tvořily promísené části lidských kostí s pozůstatky dřev, uhlíků, střepů a také úlomky malty či mazanice a strusky (*Stloukal – Szilvássy – Šebesta 1988*, 401). Hroby pod náhrobními kameny byly, obdobně jako porušené hroby okolní, datovány mezi ty pozdní.²² Z tohoto výzkumu pochází pět celých esovitých záušnic, z nichž byly dvě stříbrné (o průměru 2,3 a 1–1,3 cm), jedna bronzová plátovaná stříbrem (průměr 1,8–2 cm), dvě bronzové (průměr 1,7 cm) a dále zlomky z dalších tří bronzových záušnic (*Hejna 1971*, 499). Výsledky výzkumu O. Pospíchalové naznačují, že nejstarší sakrální stavba, předcházející románské kapli, byla vybudována v pozdní fázi slovanského pohřebiště.²³

K dosud posledním zjištěním náhrobních kamenů z prostoru chebského hradu přispěl Pavel Šebesta výzkumem roku 1998. Mramorová náhrobní deska byla odkryta před vchodem do kaple, ta překrývala pohřeb dítěte. V základech této románské kaple byl zazděn další náhrobní kámen a ve vzdálenosti 2–4 metrů západně od ní ležely dva tehdy nevyzvednuté náhrobníky.²⁴

15. Chotoviny (okr. Tábor)

Roku 1920 byly při kopání plotu u kostelního sadu nalezeny lidské kosti a tři bronzové záušnice pod plochými kameny. Následně zde roku 1921 našel Josef Švehla u presbytáře kostru pod plochým kamenem s rozměry 180 × 90/40 cm. Zemřelý jedinec měl bronzový kroužek v ruce a pod týlem záušnici. Nalezeno bylo také několik střepů (*Menšík 2008*, 10).

²¹ Za vstřícné poskytnutí dalších informací patří poděkování Mgr. M. Beránkovi z chebského muzea.

²² Zpráva v archivu ArÚ, č. j. 4639/69.

²³ Zpráva v archivu ArÚ, č. j. 4639/69.

²⁴ http://encyklopedie.cheb.cz/cz/encyklopedie/archeologie#enc_info – 16. 3. 2016 (P. Šebesta).

16. Chrudim (okr. Chrudim)

Nález hrobů pod kameny zde byl učiněn již někdy ve 20.–30. letech 19. století při stavbě silnice do Nového Města chrudimského. Tehdy bylo údajně vykopáno několik kostrových hrobů uložených pod velkými kameny, kdy podle některých výpovědí měly lebky zemřelých ležet uprostřed na jejich tělech. K dalšímu nálezu kosterních pozůstatků došlo roku 1863, kdy vedle již zmíněné silnice byla stavěna nová škola. Při kopání základů v jihovýchodním rohu školy byl nalezen kostrový hrob s lebkou údajně uloženou vedle trupu zemřelého a o něco západněji ležely další tři lebky s kostmi, odtud pochází i nález poškozené pozlacené „sponky“. Spona měla mít jednu stranu esovitě zakončenou a druhou v podobě otevřené hadí tlamičky, kde oko bylo vyznačeno provrtanou dírkou. Z těchto mladších nálezů není zcela zřejmé, zda i u nich bylo nalezeno kamenné krytí (*Lüssner 1864*, 115). Nalezená pozlacená záušnice s jedním koncem esovitě zakončeným a druhým koncem provrtaným je pokládána za poslední vývojový typ (*Krumphanzlová 1974*, 55–56), její užívání by tak mělo být omezeno na závěr 12. století a první polovinu 13. století.

17. Jablonec u Libčevsi (okr. Louny)

Roku 1928 byl při orbě na parcele H. Nestlera, která se nalézala u cesty z Kozel do Libčevsi, nalezen hrob překrytý křemencovou deskou. V hrobové jámě o rozměrech 220 × 130 × 40 cm ležela v ose JV–SZ (hlavou k JV) kostra jedince v natažené poloze na zádech, s nádobou položenou u nohou. Obložení hrobu kameny bylo také po obvodu hrobové jámy a další kameny zakrývaly nohy. Z milodarů byla zjištěna jen již zmíněná nádoba, jednalo se o hlubokou mísu, na podhrdlí zdobenou nepravidelnými vlnkami provedenými jednoduchou rytou rýhou.²⁵ Další hrob krytý kamennou deskou, pocházející také z místního křemence, byl odkryt za přítomnosti G. Laubeho roku 1930, zhruba v té samé poloze, na parcele F. Fritsche (ppč. 315). Pod deskou ležela v hrobové jámě s rozměry 200 × 80 × 50 cm kostra orientovaná Z–V v natažené poloze na zádech, opět s kamenným obložением a nohama překrytými kamenem. U nohou měla být nalezena nádoba s výzdobou v podobě horizontálních rýh na podhrdlí. Hroby jsou v obou případech datované do mladší doby hradištní, 10.–11. století (*Bubeník 1988*, 218–219; *Lutovský 2001*, 110).²⁶

18. Ječovice (okr. Litoměřice)

V okolí kostela sv. Barbory bylo vykopáno větší množství kostrových hrobů, o čemž podal výpověď farář J. Hasler z Ostfeldu. Podle něj bylo již roku 1782 při odkopávání hlíny nalezeno „mnoho tisíc lidských mrtvol“. Hroby údajně svou polohou většinou respektovaly směr Z–V. Z hrobových milodarů zpráva pojednává o velkém množství bronzových záušnic, z nichž některé měly být pozlacené či postříbřené. Náhrobních kamenů z blíže nespecifikovaného kamene bylo severovýchodně od hřbitova, na ploše farské zahrady, nalezeno celkem pět (*Petera 1860*, 94–95; *Píč 1909*, 336; *Sklenář 1992*, 87; *Sláma 1977*, 47; *Zápotocký 1965*, 328).

19. Klavary (okr. Kolín)

Roku 1890 bylo Josefem Ladislavem Píčem a Janem Hellichem u Klavar (původně uváděno u Kravar) částečně prozkoumáno pohřebiště v blízkosti průkopu nového koryta řeky Labe. Podnětem k průzkumu jim byla vyslechnutá zpráva o nálezech koster překrytých kamennými deskami. Při vlastním výzkumu našli pohřebiště už jen porušené kostry. Další výkopy zde měly podle plánu proběhnout v následujícím roce, k tomu ale již nejsou uváděny žádné zprávy (*Píč 1891*, 713–714).

20. Kolín (okr. Kolín)

Hrob vykopaný nedaleko lomu p. Hvězdy, který se nalézal v poloze „Na Spravedlnosti“ (v blízkosti dnešní stejnojmenné ulice),²⁷ překrývala mohutná žulová náhrobní deska. Z hrobového inventáře měl pocházet jakýsi masivní železný závěsek uložený v blízkosti pánve zemřelého (*Dvořák 1936*, 106).

21. Kopisty (okr. Most)

Z interiéru kostela, stávajícího v již zaniklé obci Kopisty, jsou známy náhrobní kameny, které byly nalezeny druhotně uložené pod oltářní menzou. Rozpoznány byly nejméně tři kusy zhotovené z červeného pískovce a břidlice (*Klápště 1994*, 59–60).

22. Kouřim (okr. Kolín)*Poloha A – u sv. Vojtěcha*

Na návrší v poloze U sv. Vojtěcha, kde stával kostel stejnojmenného zasvěcení založený po roce 1039 (*Šolle 1969*, 21), byly nalezeny hroby překryté kamennými deskami. Tyto hroby jsou patrně starší než kamenná stavba kostela sv. Vojtěcha, pod jehož základy byly objeveny některé kostry a také přímo v jeho základech byly rozpoznány fragmenty druhotně použitých náhrobních desek. Odkryto bylo osm hrobů, tvořící čtyři páry uložené v jedné řadě za sebou. Kamennou deskou z břidlice bylo překryto všech osm hrobů, přičemž v každém páru byla jedna deska větší než druhá, vždy tak vedle sebe ležely desky rozdílné velikosti. Kostry byly jak v natažené, tak i ve skrčené poloze, uložené běžně v hloubce asi 0,5 m pod náhrobním kamenem, někdy také ještě kameny obložené. Některé z koster byly porušené, zejména je zmiňována chybějící lebka (*Smolík 1883*, 233–234).

²⁵ Zpráva v archivu ArÚ, č. j. 2602/53.

²⁶ Zpráva v archivu ArÚ, č. j. 2603/53 a 5614/51.

²⁷ Za upřesňující informace patří poděkování PhDr. Z. Sedláčkovi z Regionálního muzea v Kolíně a Bc. D. Šťastnému z Ústavu archeologické památkové péče středních Čech.

Při výzkumu J. L. Píče roku 1890 v okolí bývalého kostela sv. Vojtěcha byly prokopány tři hroby blízko sebe kryté kamennými náhrobními deskami. První hrob překrývala mohutná pískovcová deska, v hloubce 40 cm pod ní ležela kostra v natažené poloze orientovaná ve směru Z-V, nebyly u ní nalezeny žádné milodary. Druhý hrob byl dětský, obložený kameny a překrytý nepříliš silnou břidlicovou deskou. Třetí hrob překrývala také břidlicová deska, spočíval v něm ale dospělý jedinec, kosti i náhrobní deska byly u tohoto posledního hrobu zčásti porušené mladším zásahem (*Píč 1891, 713*).

Další poznatky přinesl výzkum Miloše Šolla z let 1961–1962 (*Šolle 1969, 1*). V sondě č. 5 položené v místech bývalého kostela sv. Vojtěcha, bylo 20–40 cm pod povrchem objeveno několik břidlicových náhrobních desek a kostra. Desky ležely ve vzdálenosti 1–1,5 m od sebe, v ose Z-V. Kostra nalezeného jedince ležela taktéž orientována ve směru Z-V, z jeho lebky byla nalezena jen polovina. Milodary nebyly v hrobě nalezeny žádné (*Šolle 1969, 21*).

Poloha B – u sv. Jiří

K nálezům náhrobních kamenů došlo také u bývalého kostela sv. Jiří založeného nejdříve ve 12. století (*Šolle 1969, 84–85*). Při severní zdi kostela bylo nalezeno celkem 6 rulových náhrobních desek (*Šolle 1969, 86, 94–96*).

I. Hrob č. 83 v sektoru 29 byl překryt kamennou sutí z kostela, ležel v blízkosti náhrobní desky, kterou byl původně zřejmě překryt. Rulová náhrobní deska měla obdélný tvar a na východní straně přitesána do špičky. Hrob při severní stěně kostela tvořil řadu společně s dalšími hroby překrytými náhrobními kameny. Lebka byla nezvykle vychýlena, což mohlo značit její druhotné uložení (*Šolle 1969, 94*).

II. V sektoru 50 byly zjištěny dvě velké náhrobní desky orientované v ose Z-V (*Šolle 1969, 95*).

III. Hrob č. 99 orientovaný v ose Z-V ležel v sektoru 30 těsně při stěně presbyteria. Náhrobní deska s rozměry 140 × 80 cm byla slabě zahrocená na východním konci (*Šolle 1969, 95*).

IV. Hrob č. 100 orientovaný ve směru Z-V ležel v sektoru 29 pod kamennou a vápennou sutí. Hrobovou jámu kryl náhrobní kámen (*Šolle 1969, 96*).

V. Hrob č. 101 ležel u severní stěny kostela v sektoru 20. Hrob orientovaný v ose Z-V překrývala velká rulová mírně sešikmená náhrobní deska (*Šolle 1969, 96*).

23. Kralovice (okr. Plzeň-sever)

Během archeologické akce ZIP, o. p. s., roku 2008 u kostela sv. Petra a Pavla bylo nalezeno několik náhrobních kamenů a jejich fragmentů. Náhrobky jsou uloženy v Muzeu a galerii severního Plzeňska, nebyly však blíže zkoumány.²⁸ Vyjádření od ZIP, o. p. s., se získat nepodařilo. Z fotografií, které laskavě poskytl Mgr. Daniel Stráník, je patrné, že zde bylo odkryto nejméně devět náhrobníků či jejich zlomků z různých druhů hornin. Kameny jsou hrubě opracované, zpravidla nepravidelného obdélného tvaru. Svým charakterem tak odpovídají analogickým náhrobním kamenům datovaným do mladší a pozdní doby hradištní.

24 Krasavce (okr. Plzeň-jih)

Roku 1868 bylo nalezeno asi 20 kostrových hrobů na poli V. Berana, které leželo jihovýchodním směrem při silnici do Vodokrt. Hroby, včetně dětských, měly být obloženy či překryty kameny a orientovány v ose Z-V (tváří k východu). Hrobový inventář tvořily nádoby, bronzové záušnice a v jednom případě také tři železné obroučky z vědra (*Sklenář 1992, 108*).²⁹

25. Kystra (okr. Louny)

Na vysoké ostrožně nad řekou Ohří provedl roku 1958 povrchový průzkum Norbert Mašek. Zjistil zde větší množství rozrušených lidských kostí a našel několik střepů nádob, které datoval zhruba do 11. století. K narušení lokality, při kterém byly také nalézány lidské kosti a střepy keramických nádob, docházelo již v minulosti.³⁰ Další terénní průzkum spolu s povrchovým sběrem na lokalitě roku 1991 provedla Alexandra Rusó. Výsledkem byl soubor pravěkých a hradištních střepů keramických nádob. V horní, erozí narušené partii srázu obrácené k Ohří A. Rusó zaregistrovala drobnější kosti.³¹ Výzkum v rozsahu tří sond zde byl uskutečněn roku 1993. Kromě sídlištních vrstev se podařilo zachytit část kostrového pohřebiště s hroby ve dvou až třech, vzácněji i čtyřech horizontech. Odkryté hroby byly bez milodarů, jediná zjištěná esovitá záušnice velkého průměru pocházela z druhotné polohy.³² Na základě ústního sdělení Petra Čecha se ještě v polovině 90. let 20. století v ploše pohřebiště či na úpatí pod srázem nalézaly kamenné náhrobní desky.³³ V současné době je část pohřebiště patrně zničená novostavbou a souvisejícími terénními úpravami v její blízkosti.

26. Levý Hradec (Rožtoky u Prahy-Žalov, okr. Praha-západ)

Na jihovýchodní straně na hřbitově u kostela sv. Klimenta byl roku 1853 nalezen hrob č. 4 překrytý pískovcovým náhrobním kamenem o délce cca 180 cm a výšce cca 30 cm. Kámen byl na vrchní straně rovně otesaný, přičemž na jednom konci měl žlábek o délce 15 cm a šířce 2,5 cm. V oblasti hlavy byla v náhrobním kameni vyhloubena

²⁸ Za poskytnuté informace a fotografie patří poděkování Mgr. D. Stráníkovi z Muzea a galerie severního Plzeňska.

²⁹ Zpráva v archivu ArÚ, č. j. 5521/94.

³⁰ Zpráva v archivu ArÚ, č. j. 1897/58 a 1486/73.

³¹ Zpráva v archivu ArÚ, č. j. 103/92.

³² Zpráva v archivu ArÚ, č. j. 621/94.

³³ Za uvedené informace patří poděkování Mgr. P. Čechovi ze záteckého pracoviště ArÚ v Praze.

prohlubeň miskovitého tvaru hluboká 7–8 cm. V hrobě byl na dřevěném prkně uložen jedinec vybavený keramickou nádobou (Tomková a kol. 2012, 251).

27. Libice nad Cidlinou (okr. Nymburk)

Poloha A – hradiště

Během výzkumných sezón Rudolfa Turka z let 1949–1953 na akropoli libického hradiště došlo mimo jiné k objevu tří kamenných náhrobních desek. První z nich byla nalezena roku 1950, překrývala bohatý hrob LXXIII vzdálený asi 7 m severně od závěru apsidy kostela. Na velké svorové desce byl vyryt rovnoramenný procesionální řecký kříž. Po obvodu tohoto vyrytého symbolu byly patrné důlky, sloužící jako pomůcka rytci. Hrob obsahoval kosterní pozůstatky celkem tří jedinců uložených postupně na sebe do jedné hrobové jámy. Svrchní hrob, v němž byl pohřben velmi mladý jedinec spolu s dítětem, byl vykraden, zůstal jen zlomek masivního stříbrného kování ponechaný v rohu hrobové jámy. Pohřeb třetího, nejnižší uloženého dospělého jedince, byl neporušený a bez milodarů (Turek 1951, 201; *týž* 1952, 492, *týž* 1963, 215). Zbýlé dvě pískovcové náhrobní desky byly nalezeny roku 1953 v kamenné suti na jižní straně jihozápadního nároží příčné lodi kostela. Obě se nacházely na malém prostoru ve značně fragmentární podobě, a není proto vyloučeno, že jich původně bylo i více. V obou případech zůstaly zachované víceméně jen jejich okraje, u nichž byl patrný dvojitý způsob opracování spolu s rytými písmeny původních nápisů. Kvalita provedení písma je různá, místy je písmo vyryté pečlivě, jinde spíše ledabyle, a to i přesto, že se nachází na tomtéž zlomku. Mezi nepravidelně vysokými řádky byly patrné zbytky trojic malovaných linek (Turek 1954, 799). K neúplnému rozluštění zachované části nápisu došlo až později, na jedné desce se podařilo rozeznat dvě zkratky antické titulatury, CP – *clarissima puella* („nejjasnější dívka“), na desce druhé to byla ST F – *stolata femina* („žena stolou oděná“), čímž se rozumělo, že šlo o ženu čestnou a vznešenou mající právo nosit čestný oděv – stolu. Svým charakterem snad tyto náhrobní stély odráží vlivy otoské renesance v našem prostředí (Turek 1963, 215). Přestože je takový výklad v současnosti již zažitý, objevují se stále určité pochybnosti nejen o výkladu dochovaných partií nápisů ale také o samém původu desek (Mařík – Roháček 2013, 325–315). Po částečné rekonstrukci se podařilo určit přibližné rozměry jedné z desek, její šířka byla 46 cm a délka nejméně 117 cm. Uvažuje se, že původně byly zazděny vedle sebe nebo nad sebou ve zdi příčné lodi kostela, čemuž nasvědčovalo to, že se tyto fragmenty se stopami po požáru našly na malém prostoru v sutinách kostela (Turek 1954, 799). Pokud je tento předpoklad správný, desky sem musely být umístěny v době fungování kostela, tedy asi někdy mezi obdobím první třetiny až poloviny 10. století, kdy byl kostel zbudován (Mařík 2005, 333), a rokem 995, kdy násilně zaniká moc Slavníkovců a spolu s ní zřejmě také kostel s palácem na libickém hradišti. Pohřbívání v okolí, tehdy již pobořeného kostela, pokračuje až do období vlády Břetislava I. (Turek 1952, 496). Úplný zánik Libice jako mocenského centra je kladen do 12. století (Turek 1954, 804).

Poloha B – areál předhradí

Přímo v Libici, na pozemku p. Vindušky, byl na konci 19. století zaznamenán nález řady koster uložených ve směru Z–V, milodary u nich nebyly zachyceny žádné. V souvislosti s tím tehdy p. Vinduška sdělil, že už před lety vykopal na svém pozemku dva hroby pod silnými kamennými deskami. U koster údajně našel železné a bronzové předměty, kterým ale blíže nevěnoval pozornost. Obě vyzvednuté desky použil p. Vinduška ve svém stavení, jedna mu posloužila jako stupeň do komory a druhá jako lávka (Píč 1891, 689–700). Později, roku 1895, bylo také při stavbě na sousedním pozemku p. Mikšovského (ulice Ke Hradišti) nalezeno asi 20 koster, z nichž některé překrývaly kamenné desky dlouhé až 150 cm při váze 100 kg (Píč 1896, 684; Mařík 2009, 113–114).

Poloha C – u cukrovaru

Pohřebiště bylo prokopáno Janem Hellichem v průběhu dvou sezón v letech 1891 a 1892. Prozkoumaná plocha se rozkládala podél silnice vedoucí k Opolanům, v blízkosti bývalého cukrovaru p. Ed. Haisla. Dohromady bylo na tomto místě odkryto 82 hrobů, jen u tří z nich bylo ve větší míře zaznamenáno použití kamenného obložení v úpravě hrobové jámy. Prvním případem byl hrob č. 27 orientovaný v ose S–J, s kostrou dítěte (asi 12 let) obloženou opukovým, šikmo postaveným kamenem. Druhým případem byl hrob č. 36 s kostrou dospělého jedince uloženého ve směru S–J, po obvodu obložený opukovými kameny a překrytý černým kamenem ve dvou vrstvách nad sebou. Třetím byl hrob č. 72 orientovaný v ose SZ–JV, ve kterém ležela skrčená kostra, obložená i překrytá opukovými kameny (Píč 1893, 175; Mařík 2009, 99–105). Výchozy opuky byly tehdy známé z lomů u Opočnice (cca 8 km) nebo u Vlčova (cca 4,5 km). Pohřebiště u bývalého libického cukrovaru datoval J. L. Píč do 10.–11. století (Píč 1893, 176), čemuž by nasvědčovaly také nalezené esovité záušnice malých rozměrů, kdy ani ty největší nedosahovaly svým průměrem 2 cm (Píč 1893, 179).

28. Litoměřice (okr. Litoměřice)

V období mezi listopadem 1943 a srpnem 1944 byly při budování protistřepinového krytu na Dómském náměstí před kanovníckými domy objeveny dvě skupiny hrobů. Náhrobní desky byly zjištěny jen ve skupině A, kterou tvořilo celkem 9 až 10 shodně orientovaných hrobů (směr S–J) v řadách s kostrami v natažené poloze. Náhrobní kameny kryly trojici navzájem sousedících hrobů (hroby č. 1, 2 a 4). Zemřelý v hrobě č. 1 ležel pod kamennou deskou s rozměry 80 × 60 × 17 cm v hloubce 1,30 m, ruka, žebra a česka byly vyhozeny při skrývce hrobu. Hrob č. 2 obsahoval špatně zachovalé kosterní pozůstatky mladšího jedince, pod kostrou byly zjištěny stopy dřeva, původně zřejmě desky. Nohy byly překryty plochou kamennou deskou o rozměrech 50 × 38 cm. Hrob č. 4 ležel 1,25 m pod povrchem, opět se jednalo o kostru mladšího jedince, jehož lebku kryla masivní kamenná deska s rozměry 50 × 45 × 18 cm (Zápotocký 1965, 336).³⁴

³⁴ Zpráva v archivu ArÚ, č. j. 4136/46.

29. Lovosice (okr. Litoměřice)

Poloha A – pohřebiště u kostela sv. Václava

V centru Lovosic, u kostela sv. Václava, bylo při stavbě plynovodu odkryto několik hrobů. Hroby byly uloženy ve značné hloubce a překryté velkými plochými kamennými deskami. U koster se nalézaly esovitě záušnice většího průměru, z jednoho hrobu pocházely údajně tři takové záušnice (Příč 1909, 340–341; Zápotocký 1965, 350). Pokud u nalezených záušnic budeme větším průměrem rozumět průměr, který má více než 3 cm, lze je potom klást zhruba do 12. století (Krumphanzlová 1974, 53–54).

Poloha B – u plynárny

Na poli u plynárny na jižním okraji města, vlevo při silnici do Siřejovic, kde se nacházelo sprašové návrší, bylo v letech 1890 a 1892 prokopáno Jindřichem Matiegkou celkem 20 hrobů. Všechny hroby údajně ležely ve třech pravidelných řadách, orientovány Z–V, jen jeden hrob ležel vychýlen směrem SZ–JV. Hroby měly být obloženy a překryty velkými plochými vápencovými deskami, na kamenné obložení se narazilo v hloubce v rozmezí zpravidla 50–75 cm. Dna hrobových jam tvořila upěchovaná hlína. Stopy dřeva byly zjištěny údajně u všech hrobů (Zápotocký 1965, 352).

30. Malé Březno (okr. Most)

Během let 1906, 1911 a 1913 (?) měly být v pískovně (ppč. 119) odkryty kostrové hroby, z nichž dva pokrývaly ploché neopracované kameny.³⁵ Z tohoto pohřebiště zřejmě pochází také nálezy dvou nádob datovaných do střední a mladší doby hradištní (?). V případě té starší se mělo jednat o hrncovitou nádobu s nevýrazně odsazeným hrdlem a rozevřeným kuželovitě seříznutým okrajem. Výzdobu tvořily svazky slévajících se vlnovek na podhrdlí a pod ním pás vodorovných rýh. Mladší nádoba hrncovitého tvaru s nevýrazně žlábkovitě odsazeným hrdlem a vyhnutým zaobleným okrajem, zdobená mělkými vodorovnými žlábkami na výdutí (Bubeník 1988, 223).

31. Malín (okr. Kutná Hora)

K prvním nálezům kamenných náhrobních desek došlo patrně již kolem poloviny 19. století v prostoru dnešní Kostelní ulice, která probíhá jižně od kostela sv. Jana Křtitele (Velímský 2014, 175–178). Ve zprávě František Beneš uvádí k roku 1853 nálezy kostrových hrobů v blízkosti školy (čp. 80, severně od ní probíhá zmíněná Kostelní ulice), obložených kameny a vybavených bronzovými náušnicemi (Beneš 1865, 208; Sklenář 1992, 137).

Nověji náhrobní desky s jistotou odhalil až výzkum Ivana Háaska u kostela sv. Jana Křtitele v roce 1953. Nejprve byly v sondě č. I/53 vedené podél severní kostelní zdi odkryty dva náhrobní kameny. První (č. I/53) měl rozměry asi 140 × 70 × 15 cm, ležel orientovaný ve směru Z–V, jeho svrchní a jižní strana měla nerovný povrch, jen strana severní byla otesaná do roviny. Druhý náhrobník (č. 2/53) s rozměry 140 × 70 × 10 cm, orientován taktéž ve směru Z–V, měl povrch rovný. Pravděpodobně fragment dalšího náhrobního kamene (č. 3/53) byl částečně odkryt v severním profilu sondy č. I/53. Poslední náhrobník (č. 4/53) zachycený v sondě IV/53, vedené podél jižní zdi kostela, měl rozměry zhruba 230 × 70 cm. Ve všech případech se náhrobní desky nacházely patrně v druhotné poloze, pod žádnou nebyl nalezen hrob. Toto pohřebiště spolu s náhrobními kameny datoval původně R. Turek do 10. století, po revizi materiálu se však jako pravděpodobnější jeví datování do 11.–13. století (Velímský 2014, 178–187).

32. Mladá Boleslav (okr. Mladá Boleslav)

Výzkum, při kterém byly zachyceny dva hroby (č. 11 a 12) kryté náhrobním kamenem, se uskutečnil roku 2010 na ploše předhradí pod vedením Lucie Čiháčkové z Ústavu archeologické památkové péče středních Čech (Beran-Cimbůrková 2011, 59). Výsledky výzkumu nejsou publikované, jen částečně v dizertační práci Petry Beran-Cimbůrkové. Podrobnější údaje o náhrobních kamenech proto nelze uvést, z toho důvodu zde předkládáme jen popis příslušných hrobů. V hrobě 11 spočíval muž ve věku mezi 40 a 60 lety, ležel v natažené poloze s rukama podél těla. Hrob byl orientován ve směru JJZ–SSV a neobsahoval žádné milodary (Beran-Cimbůrková 2011, 121, 134). V hrobě 12 byla pohřbena žena ve věku 18–22 let, uložená v natažené poloze s rukama podél těla. Také v tomto případě byl hrob orientován ve směru JJZ–SSV. V pánvi měla položenou část žebra koně či krávy se stopami po řezání, kromě této kosti se v hrobě nenašly žádné milodary (Beran-Cimbůrková 2011, 135–136). Oba hroby jsou kladeny do mladší doby hradištní (Beran-Cimbůrková 2011, 201).³⁶

33. ZSV Nesvětica (okr. Most)

Roku 1970 byl amatérskými pracovníky Pávkem a Sobotou proveden výzkum kostrového hrobu krytého náhrobní deskou, tehdy již také byla registrována koncentrace opukových a pískovcových náhrobních kamenů druhotně přenesených na okraj pole. Nově zjištěná pískovcová náhrobní deska s rozměry 178 × 73 × 15 cm ležela v ose Z–V značně nakloněná na bok, jižní strana se tak nalézala v hloubce 45 cm a severní 60 cm pod úrovní povrchu. Po vyzvednutí náhrobní desky, v hloubce 130 cm pod povrchem ležela v hrobové jámě s rozměry 220 × 130 cm kostra dospělého jedince v natažené poloze na zádech, s rukama podél těla, přičemž levá mírně zasahovala pod pánevní kost. Hrob byl bez milodarů. V prokopaných vrstvách byly zachyceny kosti z jiných porušených hrobů.³⁷ Dokumentace uvádí, že náhrobní deska byla fotografována, fotografií se však bohužel nalézt nepodařilo.

³⁵ Zpráva v archivu ArÚ, č. j. 5390/73.

³⁶ Za další informace patří poděkování PhDr. M. Lutovskému z Ústavu archeologické památkové péče středních Čech a Mgr. F. Krásnému z Muzea Mladobolesavska.

³⁷ Zpráva v archivu ArÚ, č. j. 5704/70.

Z výzkumných sezón Vladimíra Brycha v letech 1984–1988 bylo k roku 1988 evidováno celkem 28 náhrobních kamenů (náhr. č. 1–28),³⁸ z nichž mnohé mohou být totožné s těmi, zjištěnými již v roce 1970. K průzkumu hrobů pod náhrobníky došlo však jen ve 13 případech (náhr. č. 3, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 24, 25), z kterých pochází 14 pohřbených jedinců (hr. č. 29, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111). Velikosti náhrobních kamenů byly změřeny u osmi kusů (náhr. č. 1–3, 6–10). Tehdy zjištěné náhrobní kameny se patrně všechny měly nalézat v úrovni původního povrchu. Všechny také byly stejně orientovány, zhruba v ose Z–V. Následující informace pochází z deníku výzkumu, deníku hrobů a nepublikovaného antropologického posudku, který vypracovala Hana Hanáková.

I. Prvé dva znělcové náhrobníky, úzký náhrobní kámen č. 1 s rozměry 180 × 60 × 40 cm a náhrobní kámen č. 2, obdélného tvaru s rozměry 197 × 96 × 17 cm, ležely vedle sebe ve východní části sondy a/84 při jejím západním okraji. Oba zahrnuty ornici před provedením průzkumu hrobů pod nimi.

II. Znělcový náhrobní kámen č. 3 s rozměry 122 × 29 × 10 cm ležel zhruba uprostřed sondy a/84 na jejím východním okraji, východně od něj ležely náhrobníky č. 4 a 5. Pod náhrobníkem č. 3 byl odkryt hrob č. 29, kostra se údajně nezachovala, zároveň se však k tomuto hrobu vztahuje informace o řadě tvořené šesti kameny o celkové délce 50 cm, které se měly nalézat za hlavou kostry.

III. Znělcové náhrobní kameny č. 4 a 5 ležely vedle sebe ve východní části sondy a/84, oba však byly zasypány ornici před provedením bližšího průzkumu.

IV. Pískovcový náhrobní kámen č. 6 s rozměry 154 × 60 × 15 cm v sondě a/84 severně od objektu č. 6 překrýval hrob č. 101. Kostra muže ve věku 40–60 let ležela s rukama podél těla, chodidly zasahoval do exploatačního vkopu západní zdi objektu č. 6, lebka se nedochovala.

V. Znělcový náhrobní kámen č. 7 s rozměry 167 × 69 × 18 cm v sondě a/84 severně od objektu č. 6 zakrýval dva jedince v hrobech č. 102 a 103. Kostra v hrobu č. 102 patřila muži (?) ve věku 17–18 let uloženému na levém boku s pravou rukou za zády. Kostra v hrobu č. 103 náležela dítěti ve věku 14–15 let s levou rukou položenou podél těla a pravou rukou v klíně.

VI. Pískovcový náhrobní kámen č. 8 s rozměry 191 × 70 × 17 cm v sondě a/84 severně od objektu č. 6 překrýval hrob č. 104. Ten patřil muži ve věku 30–40 let uloženému s rukama podél těla. Náhrobní kameny č. 6, 7, 8 spolu vzájemně sousedily, čímž tvořily souvislou řadu v ose J–S.

VII. Pískovcový náhrobní kámen č. 9 s rozměry 183 × 70 × 17 cm v sondě a/84 severně od základů objektu č. 6 překrýval hrob č. 99 s kosterními pozůstatky muže (?) ve věku 40–50 let.

VIII. Pískovcový náhrobní kámen č. 10 s rozměry 185 × 79 × 19 cm v sondě a/84 severně od základů objektu č. 7 překrýval hrob č. 100 s kosterními pozůstatky ženy ve věku 30–40 let.

IX. Pískovcový náhrobní kámen č. 11 severně od základů objektu č. 7 nebyl blíže zkoumán.

X. Znělcový náhrobní kámen č. 12 v sondě b/88 překrýval snad hrob č. 105, kostra staršího dospělého jedince byla vůči náhrobnímu kameni posunuta, z toho důvodu je vzájemná příslušnost nejistá, z kostry se zachovaly jen silně poškozené kosti horní poloviny těla.

XI. Znělcový náhrobní kámen č. 13 východně u základů objektu č. 6 překrýval hrob č. 106. Kostra muže (?) v pokročilém věku zasahovala nohama do východního profilu.

XII. Znělcový náhrobní kámen č. 14 východně od objektu č. 6 a severně od náhrobníku č. 13 překrýval hrob č. 107. Kostra muže ve věku 30–40 let s rukama položenými podél těla.

XIII. Znělcový náhrobní kámen č. 15 v severním sousedství náhrobníku č. 14 a východně od základů objektu č. 6 překrýval hrob č. 108. Kostra muže ve věku 40–50 let s levou rukou patrně uloženou v klíně a pravou porušenou se levým bokem dotýká kostry z hrobu č. 109 pod náhrobním kamenem č. 25.

XIV. Znělcový náhrobní kámen č. 16 severně od základů objektu č. 6 a západně od náhrobníku č. 15 překrýval hrob č. 110. Kostra muže (?) ve věku 40–50 let uloženého s rukama podél těla. Hrob č. 110 patřil do skupiny spolu s hrobem č. 111 taktéž pod náhrobním kamenem č. 24.

XV. Náhrobní kameny č. 17–21 se nalézaly severně od objektu č. 7, nebyly blíže prozkoumány. Náhrobní kameny č. 22–23 ležely uvnitř objektu č. 6, nebyly blíže zkoumány. Náhrobník č. 22 byl vyhotoven zřejmě ze znělce a č. 23 z pískovce.

XVI. Znělcový náhrobní kámen č. 24 západně od náhrobníku č. 16, se kterým tvořil skupinu, překrýval hrob č. 111. Kostra ženy ve věku 30–40 let, pravá ruka ležela podél těla, levá ruka položená v klíně.

XVII. Znělcový náhrobní kámen č. 25 západně od náhrobníku č. 15, se kterým tvořil skupinu, překrýval hrob č. 109. Kostra patřila muži ve věku 30–40 let s rukama položenými podél těla.

XVIII. Náhrobní kameny č. 26 a 27 severně od objektu č. 7 nebyly blíže zkoumány.

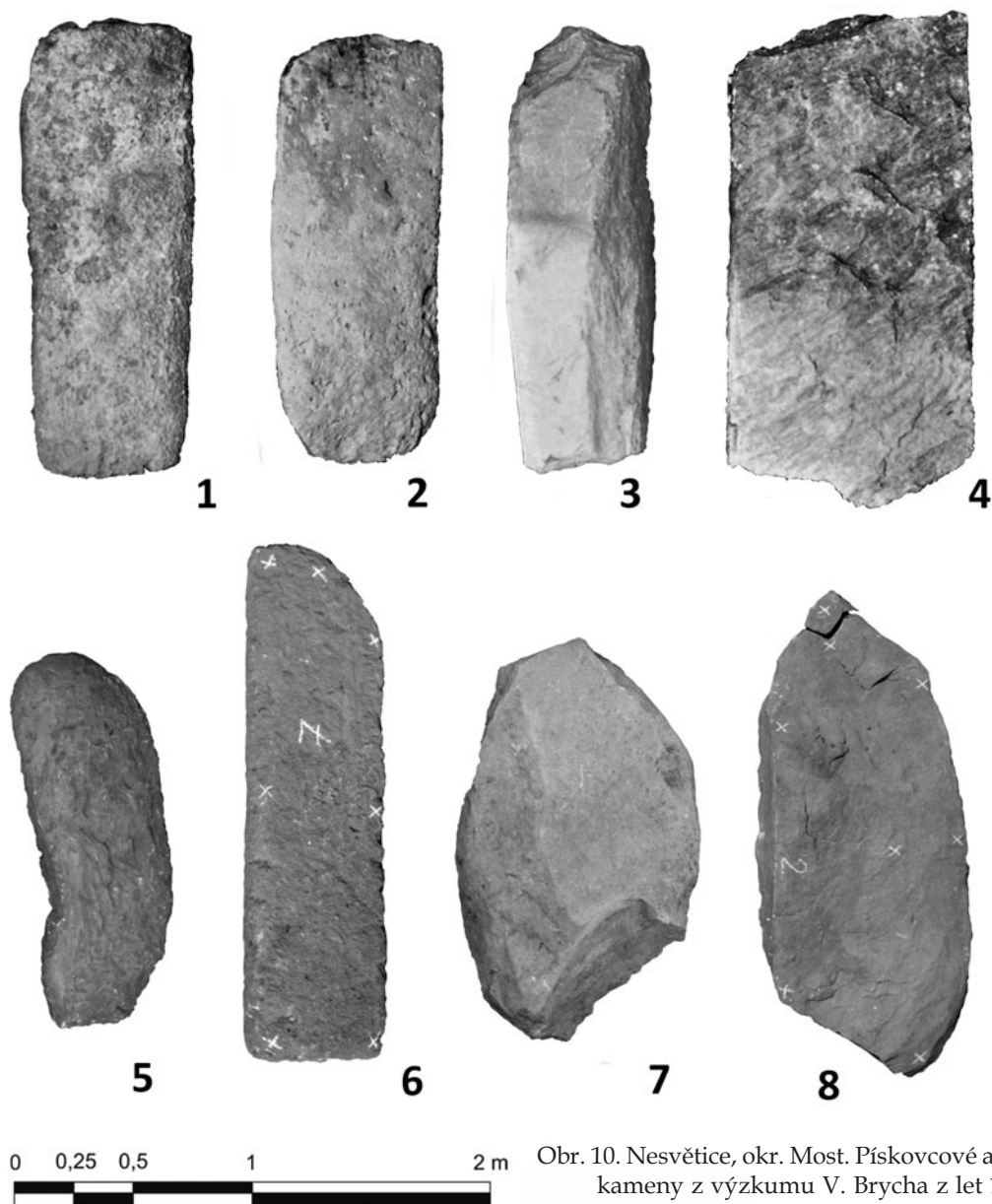
XIX. Náhrobní kámen č. 28 při severním okraji sondy a/84 nebyl blíže zkoumán.

V průběhu sezón 2013 a 2014³⁹ nedošlo k nálezů náhrobního kamene v původním uložení.⁴⁰ Jedinou výjimkou by mohl být nález náhrobního kamene č. 31, k jehož posunutí došlo až v průběhu výzkumu, nicméně byl v původní

³⁸ Informace o výsledcích z těchto výzkumných sezón pocházejí z nepublikované originální dokumentace V. Brycha: (kresebná dokumentace 1984; deník výzkumu 1984–1988).

³⁹ Informace vychází z vlastních zjištění jednoho z autorů práce, jejichž získání bylo umožněno P. Čechem a M. Soukupem.

⁴⁰ Přestože se podle prvotních závěrů předpokládala primární pozice tří náhrobních kamenů zachycených během sezóny 2013 (Čech – Soukup 2013), později se na základě vyhodnocení geodetických dat prokázal opak.

Obr. 10. Nesvětice, okr. Most. Pískovcové a znělcové náhrobní kameny z výzkumu V. Brycha z let 1984–88 a P. Čecha z let 2013–14. 1 – hrob 104; 2 – hrob 99; 3–8 – č. hrobu ne-

poloze geodeticky zaměřen. Prozatím nebyl terén pod ním zkoumán, a proto ukáže až výzkum v následujících sezónách, zda se skutečně jednalo o náhrobní kámen v původní poloze. Celkově bylo během sezóny 2013 zdokumentováno 13 náhrobních kamenů a jejich fragmentů, z nichž 10 bylo ze znělce a zbylé tři z pískovce. V průběhu sezóny 2014 bylo zdokumentováno dalších 12 kusů, z nichž bylo 7 znělcových a 5 pískovcových (obr. 10–11).

XX. Pískovcový náhrobník č. 1/13 s rozměry 157–158 × 56–57 × 22–23 cm.

XXI. Znělcový náhrobník č. 2/13 s rozměry 202–203 × 91–92 × 24–25 cm.

XXII. Znělcový náhrobník č. 3/13 s rozměry 168 × 70–71 × 19–20 cm.

XXIII. Znělcový náhrobník č. 4/13 s rozměry 138 × 75–76 × 10–26 cm.

XXIV. Fragment znělcového náhrobního kamene č. 5/13 s rozměry 77–78 × 68–69 × 8–14 cm.

XXV. Fragment znělcového náhrobního kamene č. 6/13 s rozměry 58–59 × 44 × 9–11 cm.

XXVI. Pískovcový náhrobník č. 7/13 s rozměry 211–212 × 58–59 × 13–14 cm.

XXVII. Znělcový náhrobník č. 8/13 s rozměry 171 × 103 × 25–28 cm.

XXVIII. Zlomek znělcového náhrobního kamene č. 9/13 s rozměry 45 × 41–42 × 7–10 cm.

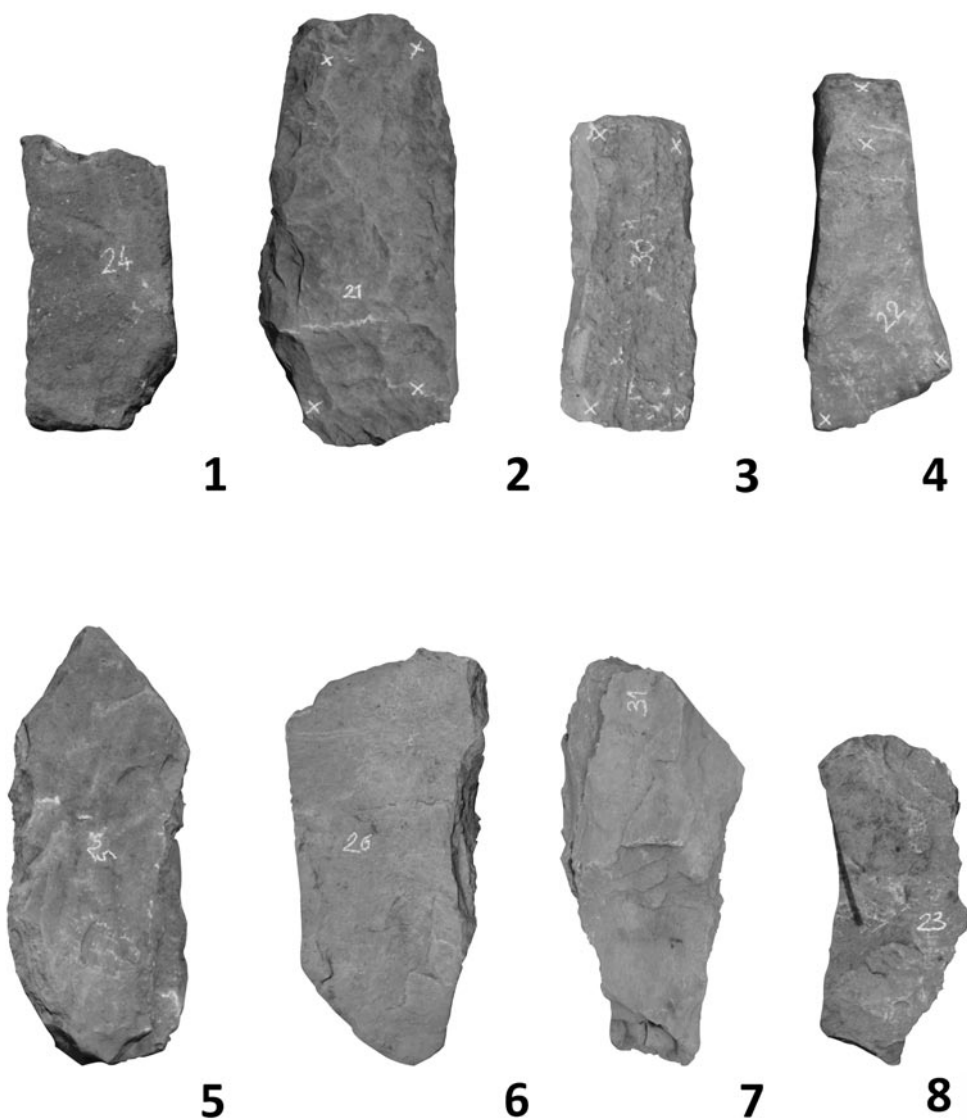
XXIX. Fragment pískovcového náhrobního kamene č. 10/13 s rozměry 46–48 × 40–41 × 9–10 cm.

XXX. Zlomek znělcového náhrobního kamene č. 11/13 s rozměry 52–53 × 33 × 8–11 cm.

XXXI. Zřejmě fragment znělcového náhrobního kamene č. 12/13 s rozměry 94–104 × 68 × 16–23 cm.

XXXII. Možný fragment znělcového náhrobního kamene č. 13/13 s rozměry 96–104 × 52–56 × 7–13 cm.

XXXIII. Znělcový náhrobní kámen č. 20/14 s rozměry 138 × 89 × 30–31 cm.

Obr. 11. Nesvětice, okr. Most. Pískovcové a znělcové náhrobní kameny z výzkumu P. Čecha z let 2014.
1–8 – č. hrobu nebylo určeno

XXXIV. Pískovcový náhrobník č. 21/14 s rozměry 183–184 × 85–86 × 29–30 cm.

XXXV. Znělcový náhrobník č. 22/14 s rozměry 151–152 × 60–61 × 30–31 cm.

XXXVI. Znělcový náhrobník č. 23/14 s rozměry 140 × 64 × 14–20 cm.

XXXVII. Možný fragment pískovcového náhrobního kamene č. 24/14 s rozměry 125 × 67 × 18 cm.

XXXVIII. Znělcový náhrobník č. 25/14 s rozměry 183–184 × 78–79 × 19–25 cm.

XXXIX. Znělcový náhrobník č. 26/14 s rozměry 176–177 × 87 × 21–22 cm.

XL. Fragment pískovcového náhrobního kamene č. 27/14 s rozměry 94–95 × 57–58 × 15–16 cm.

XLI. Znělcový náhrobní kámen č. 28/14 s rozměry 152–153 × 96 × 17–18 cm.

XLII. Fragment pískovcového náhrobního kamene č. 29/14 s rozměry 60–90 × 44–45 × 20–24 cm.

XLIII. Pískovcový náhrobník č. 30/14 s rozměry 124–125 × 53–54 × 22–23 cm.

XLIV. Znělcový náhrobník č. 31/14 s rozměry 172–173 × 81–82 × 21–22 cm v ose Z–V snad v primární poloze.

34. Netolice – hradiště Na Jánů (okr. Prachatice)

Výzkum uskutečněný roku 2000 pod vedením Jaromíra Beneše na akropoli hradiště zachytil v sondě S2 hrob HR 11/00 uložený pod náhrobním kamenem. Sonda S2 s rozměry cca 9 × 2,5 m byla položena v místě terénní hrany na západní straně centrální části hradiště. Hrob HR 11/00 orientovaný ve směru JJZ–SSV se nalézal ve vrstvě kompaktní ulehle písčité hlíny světle hnědošedé barvy. Překrýval ho mohutný kamenný náhrobník s rozměry 175 × 80 cm. Hrob byl dále po obvodu obložen deseti velkými kameny. Pod náhrobníkem byly nalezeny kompletní kosterní po-

zůstatky jedince ve věku asi 15–20 let spolu se souborem sedmi bronzových esovitých záušnic, jejichž výskyt spadá do období 10.–12. století (*Beneš – Hrubý 2001*). Dále zde byly dva náhrobní kameny zjištěny v rámci pokračujících výzkumných sezón uskutečněných mezi lety 2007–2009. Oba se nalézaly v sondě 10 položené na svažité hraně na jihozápadní straně centrální části hradiště. Pod větším náhrobním kamenem se nalézal hrob HR 21/09 orientovaný ve směru Z–V. Hrobová jáma hluboká 50–70 cm byla po stranách částečně obložena kameny. Jedinec v natažené poloze na zádech byl pohřben bez milodarů, zachovány však zůstaly pozůstatky kožených bot, které byly zdobené tenkou měděnou (?) nití. V hrobu se taktéž zachovaly stopy po dřevěné úpravě, snad rakvi. Kostra nebyla kompletní, lebka se nenalezla, což mohlo být dáno jednak postmortálními depozicemi, jednak druhotným narušením hrobu při stavbě základové zdi dnes již zaniklého kostela sv. Jana. Zásyp hrobu obsahoval množství kostí pocházejících z rozrušených hrobů a několik keramických zlomků. Druhý hrob HR 22/09 orientovaný také v ose Z–V ležel pod menším náhrobním kamenem a kamenným závalem. V hrobové jámě po obvodu obložené kameny a hluboké asi 50 cm byl uložen dospělý jedinec, který částečně zasahoval do sektoru b. Zemřelý měl k pravé ruce položeny pružinové nůžky, na kterých se vlivem koroze zachovala část textilie. V zásypu tohoto hrobu byla kromě kostí ze starších hrobů a zlomků keramiky nalezena železná čepel nože. Oba hroby (HR 21/09 a HR 22/09) náležejí do období mladší doby hradištní a jsou uloženy podél delší strany objeveného základového zdiva kostela sv. Jana, kolem kterého se pohřbívalo nejpozději od přelomu 12. a 13. století (*Beneš et al. 2010*).⁴¹

35. Počepice (okr. Příbram)

Roku 1957 byly při kopání vodovodu odkryty dva hroby kryté plochými náhrobními kameny. První hrob byl výkopem zničen před příjezdem archeologa a následující informace se tak týkají jen druhého případu. Plochá náhrobní deska byla asi 150 cm dlouhá z blíže neurčeného druhu kamene. Kostra v natažené poloze, ve směru Z–V ležela v hloubce 1 m. Z milodarů se v hrobě údajně nacházel jen zlomek mince, která ale nebyla blíže určena.⁴² Podle informací uvedených Evou Soudskou se další hroby s podobným kamenným krytím nacházely také na současném hřbitově u kostela Narození sv. Jana Křtitele a nalezené hroby tak zřejmě tvořily součást většího kostrového pohřebiště, datovaného pravděpodobně do pozdní doby hradištní.⁴³

36. Podlažice u Chrastu (okr. Chrudim)

Při výzkumu provedeném Janem Frolíkem roku 2002 na klášterišti u kostela sv. Markéty byly v prostoru rajské zahrady zjištěny dva hroby (H03 a H04) kryté náhrobními deskami. Vzhledem k tomu, že v obou případech kameny zasahovaly mimo sondou zkoumanou plochu, nedošlo k průzkumu terénu pod nimi. Odkryté části náhrobních desek byly hrubě opracované a nezdobené.⁴⁴ Jiný odkrytý a silně porušený hrob z tohoto místa obsahoval dvě bronzové záušnice (*Frolík 2005a*, 238–239).

37. Postoloprty (okr. Louny)

Roku 1890 se v jižní části hradiště Drahůš při výkopech J. Maschata podařilo odkrýt část, tehdy již zřejmě částečně porušeného, kostrového pohřebiště. Výkop do hloubky 2 m vedl středem parcely ppč. 389/1, k nálezům hrobů došlo v její severní části. Kostry, většinou orientované ve směru Z–V, byly v některých případech překryty kamennými deskami, či obložené kameny a kusy strusky. Z hrobů měly pocházet střepy nádob a v jednotlivých případech také bronzové předměty (*Bubeník 1988*, 224). Bronzové esovité záušnice, které pochází z těchto hrobů, měly průměry v rozsahu 24–56 mm, což by je řadilo do období 11.–12. století (*Krumphanzlová 1974*, 52–53; *Štefan 2010*, 182–183).

38. Praha 1 – býv. kostel sv. Benedikta

Při stavbě obchodního domu Kotva proběhl roku 1971 archeologický výzkum, kterým bylo odkryto 850 hrobů na pohřebišti kolem bývalého kostela sv. Benedikta. Nejstarší pohřby pocházely z přelomu 11. a 12. století, nejmladší pak z konce 18. století (*Hanáková – Stloukal 1988*, 5). Hrob č. 252 překrytý hladce opracovanou obdélnou kamennou deskou z červeného pískovce s rozměry 100 × 54 × 14 cm náležel druhé fázi pohřebiště, které se rozkládalo kolem románského tribunového kostela s jednoduchou obdélnou lodí a půlkruhovou apsidou vybudovaného v poslední čtvrtině 12. století (*Hanáková – Stloukal 1988*, 10, 12). Dospělý jedinec uložený v hrobě č. 252 byl zřejmě ženského pohlaví (*Hanáková – Stloukal 1988*, 54).

39. Praha 1 – Haštalské náměstí

Výzkumem v roce 2003 byla v hloubce asi dvou metrů pod současnou úrovní plochy náměstí zjištěna část neporušeného kostrového pohřebiště, jež se v minulosti rozkládalo kolem kostela sv. Haštala. Vzhledem k omezenému prostoru sondy nebyl ani jediný ze sedmi zjištěných hrobů prozkoumán celý. Poblíž hrobu č. 7 byl zřejmě v druhotné poloze nalezen částečně opracovaný pískovcový kámen, o kterém bylo uvažováno jako o pozůstatku náhrobního kamene, jenž v minulosti označoval některý z těchto objevených hrobů. Zároveň byly u lebky jedince z hrobu č. 7 nalezeny dvě esovité záušnice o průměru cca 4 cm. Vznik pohřebiště je dáván do souvislosti se vznikem kostela sv.

⁴¹ Za upozornění na tuto lokalitu patří poděkování Mgr. Ing. M. Parkmanovi z Prachatického muzea a Mgr. M. Ptákoví z Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.

⁴² Zpráva v archivu ArÚ, č. j. 4362/57.

⁴³ Zpráva v archivu ArÚ, č. j. 1742/59.

⁴⁴ Za vstřícné poskytnutí informací patří poděkování PhDr. J. Frolíkovi, Csc., z ArÚ v Praze a PhDr. J. Musilovi z Regionálního muzea v Chrudimi.

Haštala, tedy někdy v průběhu druhé poloviny 12. století, čemuž také odpovídá datování nalezených záušnic (*Lochmann – Vachuda 2006, 118–121*).

40. Praha 1 – Loretánské náměstí

Výzkum Ivana Borkovského v letech 1934–1936 zachytil 20 hrobů překrytých náhrobními deskami celými či jejich zlomky vyhotovenými z různých druhů pískovců, nejčastěji okrové, rezavé až žlutavé barvy, v jednom případě (H320) byla deska z bílého pískovce. Fragment opracovaného pískovce nalezený nad hrobem H218 nesl rytý petroglyf v podobě kříže v kruhu. Méně výrazný symbol kříže byl zjištěn také na zčásti (?) opracovaném kameni nad hrobem H323. Výchozy použitých pískovců lze s největší pravděpodobností hledat v nedalekých povrchových lomech na Petříně. Celkem 13 náhrobních kamenů a jejich fragmentů bylo po výzkumu osazeno v rampě před Černínským palácem (*Boháčová – Blažková 2011, 67–68*).

I. H20, H1020, sektor 4-131. Kostra dvou jedinců (dítě – Hn20A; dospělý – Hn20B = H1020). Kostra dítěte o délce 50 cm uložená bez rakve, pod níž v hloubce 8 cm ležely dolní končetiny dospělého jedince. Hrob překrýval pískovcový kámen dlouhý 65 cm a široký 75 cm. Horní část kamene byla poškozená hrobem H21. Orientace hrobu byla v ose Z-V (*Boháčová – Blažková 2011, 104*).

II. H26, sektor 2-224. Kostra dospělého jedince byla položena na dřevěném prkně. U nohou ležel opukový kámen. Na kostech dolních končetin a na pánvi byla položena část prasklé náhrobní desky bez značek, vyhotovená z černého či červeného pískovce s rozměry 115 × 67 × 15 cm. Orientace hrobu byla v ose Z-V. Hrob H26 datovaný do raného středověku (?) byl patrně narušen mladším hrobem H22 (*Boháčová – Blažková 2011, 106*).

III. H102, sektor 6-13. Kostra dítěte dlouhá 108 cm byla uložena v rakvi bez dna, hrobová jáma s rozměry 172 × 45 cm byla obložena opukovými kameny a překryta opukovými deskami o síle 15–17 cm. Soudě podle rozměrů hrobové jámy se uvažovalo, že je kamenné obložení starší než dětský hrob a původně snad bylo určeno dospělému jedinci. Orientace hrobu byla v ose Z-V. Na lebce dítěte byla nalezena jedna bronzová postříbřená záušnice o průměru 22–23 mm a síle drátu 5 mm (*Boháčová – Blažková 2011, 127*). Datace by tedy mohla ukazovat na 11. století (*Krumphanzlová 1974, 52–53; Štefan 2010, 182–183*).

IV. H156, sektor 4-22. Kostra ženy o délce 138 cm ležela v rakvi se dnem s rozměry 173 × 54 cm. Ve vzdálenosti 31 cm nad kostrou byla hrobová jáma překryta pískovcovou náhrobní deskou světlehnědé barvy s rozměry 179 × 71 × 15 cm. U lebky a u kolen ležely opukové kameny. Orientace hrobu byla v ose Z-V. Na obratli pod hrdlem byla nalezena bronzová stříbrem plátovaná esovitá záušnice o průměru 25–27 mm a síle drátu 4,5 mm. Na záušnici se podařilo identifikovat zbytky textilu plátnové vazby. Ze zásypu hrobu pochází nálezy hřebíků a keramických střepů ze střední až mladší doby hradištní (*Boháčová – Blažková 2011, 145*). Datování hrobu můžeme na základě nalezené záušnice klást zhruba do druhé poloviny 11. či na počátek 12. století (*Krumphanzlová 1974, 52–53; Štefan 2010, 182–183*).

V. H162, sektor 4-24. Kostra dospělé ženy bez rakve. Hrob byl orientován v ose Z-V. Ve výšce 12–27 cm nad lebkou ležel šikmo ve směru od S k J fragment pískovcové desky s dochovanými rozměry 103 × 66 × 22–24 cm. Přestože byla deska poškozena a vychýlena, pravděpodobně ji lze spojit s hrobem H162. Po obou stranách pánve ležely opukové kameny. Z výbavy byl zachycen drátkový háček z bronzu a očko (tzv. žengle). Hrob poškodil starší hřbitovní situace a je proto datován do období vrcholného středověku či raného novověku (*Boháčová – Blažková 2011, 147*).

VI. H164, sektor 4-421. Kostra muže (?) o délce 178 cm byla uložena v hrobové jámě bez rakve. Z kamenného obložení byly zachyceny tři kameny u levé strany pánve a jeden napravo u lebky. Kostra ležela v hloubce 62 cm pod velkým náhrobním kamenem z červeného pískovce se zahrocenými konci. Rozměry náhrobníku byly 209 × 90 × 3 cm (patrně myšleno 30 cm – pozn. J. P.). Orientace hrobu byla v ose Z-V. Náhrobní deska byla původně zapuštěna v úrovni terénu. Deska bezprostředně ležela na vrstvě uhlíků a popela, zvláště v úrovni dolních končetin jedince. Ze zásypu pocházely keramické střepy z 10.–13. století (*Boháčová – Blažková 2011, 148–149*).

VII. H182, sektor 4-21. Kostra ženy (?) o délce 166 cm ležela v rakvi s klenutým víkem s rozměry asi 180 × 55 cm. Hrob překrývala náhrobní deska z bílého pískovce, kterou původně tvořily dva kameny. Jeden z kamenů ve své horní třetině (západní strana) praskl. Náhrobní deska původně zřejmě ležela v úrovni tehdejšího terénu. První část desky je dlouhá 53 cm, druhá 104 cm a třetí 23 cm. Skulina mezi druhou a třetí částí byla široká 7–9 cm. Kusy bílého pískovce byly podloženy hrany desky při jejich okrajích. Povrch rakve byl v hloubce 37 cm pod úrovní náhrobní desky, kostra pak v hloubce 55 cm. Orientace hrobu byla v ose Z-V. V zásypu hrobu byla nalezena mince, bronzový prsten a jehla, kostěný a skleněný kroužek a železný plíšek (*Boháčová – Blažková 2011, 154*).

VIII. H202, sektor 4-23. Kostra ženy o délce 148 či 160 cm ležela v natažené poloze v rakvi bez dna s rozměry 165 × 45 cm. Obložení opukovými kameny se nacházelo jak po obou stranách kostry, tak za lebkou. Nad rakví byl v druhotné poloze zjištěn kus náhrobního kamene z červeného pískovce. Milodary nebyly zjištěny žádné (*Boháčová – Blažková 2011, 160*).

IX. H218, sektor 4-412, 234. Kostra muže v natažené poloze o délce 160 cm byla uložena bez rakve či prkna. Hrob překrýval náhrobní kámen z bílého pískovce se symbolem v podobě křížku uvnitř kruhu, který se nalézal na desce v úrovni lebky. Orientace hrobu byla ve směru Z-V. V blízkosti H218 ležel H202 (*Boháčová – Blažková 2011, 165*).

X. H225, sektor 4-413. Kostra muže o délce 166 cm ležela v natažené poloze v rakvi z vydlabaného kmene stromu s rozměry 195 × 72 × 17 cm. Orientace hrobu byla ve směru Z-V. Na kostře byl zjištěn kus pískovcové desky, patrně část náhrobního kamene. Hrob byl bez milodarů (*Boháčová – Blažková 2011, 167–168*).

XI. H236, sektor 4-32, 41. Porušená kostra ženy, z níž se dochovaly jen kosti pravé horní končetiny, pravé pánevní kosti a obou dolních končetin, ležela v hrobové jámě bez zjištěných dřevěných úprav a kamenného obložení. Nad hrobem byla zachycena část náhrobního kamene z bílého pískovce. Orientace hrobu byla ve směru S-Z (?), (*Boháčová – Blažková 2011, 171*).

XII. H237, sektor 4-324. Jižně od hrobu H236 ležela kostra dítěte (10 let) o délce 109 cm v natažené poloze s rukama podél těla. Kostra byla přikryta prknem a obložená opukovými kameny. U levé ramenní kosti byl kámen z červeného pískovce s rozměry 12 × 3 × 5,5 cm. Na kostře ležel fragment náhrobního kamene světlehnědé barvy. Orientace hrobu byla v ose Z-V. Po obou stranách lebky bylo nalezeno 7 bronzových esovitých záušnic, z nichž tři byly postříbřené. Ze záspy hrobu pocházejí keramické střepy z počátku 11. století. Průměry záušnic byly v rozpětí od 11 do 18 mm a síla drátu 1–3 mm (*Boháčová – Blažková 2011, 171*), datace by tak mohla být kladena asi do druhé poloviny 10. století až první poloviny 11. století (*Krumphanzlová 1974, 52–53; Štefan 2010, 182–183*).

XIII. H320, sektor 5-114. Kostra, jejíž lebka byla částečně ukopnuta při stavbě domu, ležela v rakvi s víkem. Ve vzdálenosti 25 cm nad rakví byl hrob překryt náhrobní deskou z bílého pískovce s rozměry 131 × 39–66 × 24–29 cm. U nohou byl větší opukový kámen. Orientace hrobu byla v ose Z-V. Náhrobní deska byla poškozena a její část druhotně použita v domě při stavbě schodiště. Na povrchu desky byly zjištěny stopy opracování, žádné značky však nalezeny nebyly. Tvarově připomínala náhrobní desku se zahrocenými konci zjištěnou nad hrobem H164 (*Boháčová – Blažková 2011, 199*).

XIV. H323, sektor 5-111. Kostra ženy (?) byla uložena v rakvi bez dna. U lebky ležel opukový kámen. Ve výšce 31 cm nad rakví ležel poškozený pískovcový náhrobní kámen s nevýrazným symbolem křížku, v původní dokumentaci byl náhrobník vyobrazen nad horní částí kostry. Orientace hrobu byla v ose Z-V (*Boháčová – Blažková 2011, 200*).

XV. H427, sektor 5-322. Z porušené kostry se dochovaly jen dolní končetiny a pánevní kosti, ležela v hrobové jámě bez rakve. Ve výšce 18 cm nad hrobem jej překrývala taktéž poškozená náhrobní deska z bílého pískovce, na jejímž povrchu nebyly zjištěny žádné značky. Orientace hrobu byla v ose Z-V (*Boháčová – Blažková 2011, 229*).

XVI. H439, sektor 5-341. Kostra dítěte o délce 83 cm byla špatně dochovaná. Milodary u ní nebyly nalezeny žádné. Ve výšce 30 cm nad kostrou ležela náhrobní deska z červeného pískovce s rozměry 98 × 21–47 × 11 cm. Orientace hrobu byla v ose Z-V (*Boháčová – Blažková 2011, 233*).

XVII. H440, sektor 5-341. Severně od hrobu H439 byl hrob s ostatky muže uloženého v natažené poloze s rukama položenými v pánvi, bez rakve a bez kamenného obložení. Nad lebkou ležel fragment náhrobní desky z bílého pískovce s rozměry 50 × 64 × 18 cm, který pocházel patrně ze staršího hrobu porušeného při hloubení hrobu H440 (*Boháčová – Blažková 2011, 233*).

XVIII. H460, sektor 5-411. Kostra ženy byla uložena v rakvi v natažené poloze s rukama podél těla. Kamenné obložení zjištěno nebylo. Orientace hrobu byla v ose Z-V. Hrob překrývala náhrobní deska z bílého pískovce s rozměry 118 × 71 × 26 cm (*Boháčová – Blažková 2011, 238*).

XIX. H473, sektor 5-234. Kostra o délce 162 cm ležela v rakvi z vydlabaného kmene bez víka s rozměry 230 × 21–55 cm. Hrob byl překryt náhrobní deskou z bílého pískovce se dvěma dírkami na povrchu, vzdálenost kostry od povrchu náhrobníku byla 69 cm. Orientace hrobu byla ve směru Z-V. Ze záspy hrobu patrně pochází keramické střepy z 10.–12. století (*Boháčová – Blažková 2011, 242*).

XX. H534, sektor 7-331. Kostra dítěte o délce 45 cm ležela v rakvi a byla poškozená hrobem H533. Orientace hrobu byla ve směru Z-V. U levé dolní končetiny byl nalezen fragment pískovcové desky široký 68 cm a 33 cm silný. Není vyloučené, že náhrobní deska původně patřila k tomuto hrobu (*Boháčová – Blažková 2011, 256*).

41. Praha 1 – Pražský hrad

Poloha A – pohřebiště u kostela Panny Marie

Kamennou náhrobní deskou byla překryta hrobka v lodi kostela Panny Marie. Výjimečně upravená hrobka s vnější délkou 210 cm a vnitřní délkou 193 cm ukrývala ostatky muže a ženy, přičemž tělo ženy bylo do hrobky uloženo později. Stáří muže bylo určeno na asi 40–50 let, stáří ženy pak na více než 40 let. U lebky ženy byly nalezeny dvě stříbrné hrozníčkovité náušnice a jedna záušnice s očkem vyrobená ze stříbrného drátu. Vnitřek hrobky byl vymazán maltou a kostry obou jedinců spočívaly v dřevěných rakvích. Po pohřbu ženy byla hrobka překryta látkou s okraji přečnávajícími přes okraje hrobky. Poté byly uvnitř podél kratších stran hrobky umístěny dřevěné příčky, na kterých leželo dřevěné víko. Na okraje hrobky překryté látkou byla nanášena malta a následně byla celá hrobka překryta opukovou náhrobní deskou. Asi v 11. století byl kostel i s hrobkou poničen a náhrobní deska rozbita (*Borkovský 1950, 188–199; týž 1951, 3–6; týž 1953, 148–181*). Hrobka byla vybudována patrně před rokem 918 a v souladu s tím je hrob připisován knížeti Svytlahovi I. a jeho manželce (*Frolík 2005b, 29*).

Při jižním konci starší apsidy kostela P. Marie byl náhrobní deskou z červeného pískovce překryt dětský hrob, který obsahoval dvě esovité záušnice o průměru 26 a 24 mm (*Borkovský 1950, 197; týž 1953, 179*). Obě záušnice lze datovat do průběhu 11. století (*Krumphanzlová 1974, 52–53; Štefan 2010, 182–183*). Náhrobní deska o dochované délce 65 cm a s jedním koncem poškozeným měla na povrchu dva otvory. Její osud zpečetil dělník s pneumatickým kladivem, který ji rozbil (*Borkovský 1953, 140*).

Poloha B – prostor mezi II. a IV. nádvořím

K nálezům hrobek z opukových desek, u nichž není zřejmé, zda byly překryté náhrobními deskami, došlo při stavebních pracích mezi II. a IV. nádvořím ve 30. letech 20. století (*Borkovský 1953, 130*).

Poloha C – III. nádvoří

Na III. nádvoří u baziliky sv. Víta byla zachycena pískovcová náhrobní deska, poškozená mladším hrobem (*Tomková 2005, 160*).

Poloha D – bazilika sv. Jiří

V bazilice sv. Jiří byl nalezen při výzkumu I. Borkovského v letech 1959–1960 hrob JK-98 připisovaný knížeti Boleslavu II. či Boleslavu I. (*Frolík 2005b, 38*) datovaný do 10. století, který byl původně překryt náhrobní deskou

tvořenou dvěma pískovcovými kameny (Tomková 2005, 160–161). Z pískovcových kamenů se dochoval jen jeden z hrubozrného pískovce rezavé barvy s jedním koncem odlomeným, jehož rozměry byly 140 × 70 × 20 cm. Druhá deska je ztracená snad již od konce středověku. Společně překrývaly hrobovou jámu o délce 290 cm. Kostra dospělé jedince byla uložena v ose Z–V v natažené poloze s rukama podél těla v rakvi z vydlabaného kmene. Při jižní straně knížecí hrobky ležely v řadě od západu k východu dva dětské hroby, v obou případech překryté hrubě opracovanými kameny (Borkovský 1961).

Severně od svatojiřské baziliky ležel hrob JK-102 překrytý velkou nezdobenou náhrobní deskou, nad níž byla postavena dřevěná stavba. V hrobě JK-102, jenž je datován do 10.(?)–11. století, spočívala kostra ženy ve věku asi 16–18 let, uložená v natažené poloze bez rakve a s opukovými kameny po stranách lebky a u nohou. Milodary se nedochovaly, ze záspy hrobu pochází keramické střepy snad z druhé poloviny 10. století (Bravermanová 2005, 130; Tomková 2005, 160–161).

Hrobku JK-110 umístěnou v kapli P. Marie překrývaly dvě opukové desky (původně patrně tři), které byly na povrchu osekány a na spodní straně vyhlazeny. Na první desce byl z vnitřní strany v úrovni hlavy (západní strana) vyryt jednoduchý kříž. Stěny hrobky byly tvořeny opukovými kameny formou hlazených kvádrů či desek. Dno bylo v západní části upraveno vymezeným prostorem pro uložení hlavy. V hrobce spočívala kostra dospělé ženy s rukama složenými na prsou (Tomková 2005, 178).

42. Praha 2 – Vyšehrad

Poloha A – pohřebiště u kostela sv. Petra a Pavla

První nálezy dvou hrobů pod kamenným krytím pocházejí z let 1888–1890. Už tehdy se však jednalo o informace založené na ústním podání a podané s určitým časovým odstupem. Oba hroby postrádaly jakékoli milodary, a nelze tak vyloučit ani potvrdit jejich příslušnost k mladší či pozdní době hradištní. První hrob byl odkryt během zemních prací na hřbitově za kostelem sv. Petra a Pavla. Ve vzdálenosti 24 m od východní zdi jižní lodě kostela a 4,30 m od jižní zdi hřbitova vykopali hrobníci kamennou rakev. Podle výpovědi hrobníku měl být na povrchu kamene vyrytý kříž či nějaké jiné, blíže nespecifikované, ozdoby. Kostra pod kamenem ležela orientovaná ve směru Z–V. Později při výzkumu roku 1978 byla v sondě S-171, položené v ploše bývalého dětského hřbitova, na povrchu odkrytého románského mostu nalezena náhrobní deska v druhotné poloze. Náhrobník s rozměry 180 × 80 × cca 20 cm byl vytesán z jemně zrnitého žlutookrového pískovce. Nacházel se v posledním funkčním horizontu tohoto mostu a jeho stáří bylo Bořivojem Nechvátalem rámcově určeno jen jako středověké, avšak s přihlédnutím k tomu, že jde o desku nezdobenou, patrně jen hrubě otesanou do obdélného tvaru, nelze vyloučit, že náleží ještě do závěru doby hradištní (Nechvátal 1982, 100–101). Možný případ nálezu náhrobní desky pochází z roku 1991, kdy byla ve výkopu nové hrobové jámy v prostoru východní části vyšehradského hřbitova zjištěna hladká kamenná deska z červeného pískovce. Z bezpečnostních důvodů nebyl výzkum rozšířen, nicméně bylo určeno, že se deska nalézala v úrovni 11. a 12. století a svou polohou odpovídala uložení v místě vítězného oblouku kapitulního kostela (Nechvátal 1995, 294–295).

Poloha B – pohřebiště u baziliky sv. Vavřince

Druhý hrob pod kamennou deskou byl nalezen v kanovnické zahradě. Náhrobní deska byla prostá, bez nápisu či nějakého symbolu. Kostra ležela v poloze na zádech v menší hrobové jámě obložené opukovými kameny. Rameny se na každé straně dotýkala obvodových kamenů, v kolenou pokrčená tak, že se jimi dotýkala jedné strany jámy a patami druhé strany. V hrobě nebyly zachyceny žádné stopy užití dřeva v úpravě hrobové jámy.

Výzkumem v letech 1971–1973 byly u baziliky sv. Vavřince zachyceny další dvě náhrobní desky. V prostoru kanovnické zahrady byla položena sonda S-131 s rozměry 10 × 3,5 m, vedoucí kolmo na hlavní apsidu baziliky. První náhrobní deska byla nalezena v dosti fragmentární podobě ve východním sousedství apsidy. Kámen, z něhož byla tato deska vyhotovena, byl červený krystalický pískovec s původními rozměry 240 × 87 × 12–15 cm. Tento mladohradištní hrob byl znovu otevřen zřejmě během druhé půlky 13. či na počátku 14. století (na základě nálezů střepů nádoby s válečkovitými uchy a zelenou polevou) a náhrobní deska násilně rozbita na několik kusů. Největší celistvá část o délce 160 cm spočívala kolmo v místě lebky zemřelého, ostatní zlomky byly dále v ose hrobu ve výšce odpovídající zhruba polovině kolmo postavené části náhrobní desky. Druhý hrob s náhrobní deskou, ležel o něco severněji oproti prvnímu, blíže ose hlavní apsidy. Deska s rozměry 198 × 66 × 13–18 cm byla zhotovena ze žlutavého pískovce, na její horní polovině byl uvnitř malého nepravidelného obdélníku vytesán malý křížek. Datace se v této části pohřebiště pohybuje v rozmezí poslední třetiny 11. až konce 14. století (Nechvátal 1975).

43. Praha 5 – Motol

V severovýchodní části pohřebiště, která byla pravděpodobně zničena během stavby nemocnice, došlo roku 1942 k objevu dvou hrobů; jeden byl bez výbavy, druhý krytý kamennou stélou. Hrob se stélou byl podle vyjádření Rudolfa Turka „normálně“ orientovaný (zřejmě tedy ve směru Z–V) a nenacházely se u něj žádné milodary. U kosterních pozůstatků byla ulna levé ruky uložena příčně ve výšce pasu a střední část pánve byla vytržena směrem k levému boku. Náhrobní kámen obdélného tvaru ležel zhruba 30 cm nad tělem zemřelého, zhotoven byl z hrubě opracovaného pískovce, který byl ve své horní části zúžen a stesán do tvaru připomínající obrys hlavy, níže v místě krku se nacházelo několik vyvrtaných otvorů válcového tvaru. Náhrobní kámen byl údajně natolik promočený a rozpadlý, že ho nebylo možné zachránit (Turek 1950, 80–81).

V letech 1975 a 1976 byl zde uskutečněn záchranný archeologický výzkum pod vedením Jana Kovářika vyvolaný stavbou základů jedné z nemocničních budov na jižním okraji areálu nemocnice (Kovářik 1991, 11). Přišlo se celkem na tři hroby kryté náhrobními kameny (hroby č. 35, 60 a 99) a v dalších dvou případech (hroby č. 79 a 100) se mohlo

jednat o náhrobní desky silně poškozené nepříznivými přírodními vlivy (Kovářík 1991, 20–21). Po vyhodnocení všech nálezů z tohoto výzkumu bylo pohřebiště datováno od konce 9. až do poloviny 11. století, s těžištěm v 10. století (Kovářík 1991, 79–81).

I. Hrob č. 35 orientovaný ve směru JZZ–SVV překrýval pískovcový náhrobní kámen s rozměry 90 × 60 × 17 cm umístěný na středu hrobové jámy v úrovni jejího zahloubení do podloží. K pískovcové desce nasedal na jižní straně hrobu shluk opukových kamenů. Hrobová jáma s rozměry 210 × 95–103 cm měla oblé rohy a byla zasekána 50 cm hluboko do skalnatého podloží. V hrobě byl v natažené poloze s rukama podél těla uložen muž ve věku 50–60 let, za lebkou a v nohách měl položené jednotlivé opukové kameny. V hrobě se nenacházely žádné milodary ani stopy po dřevěné úpravě hrobové jámy (Kovářík 1991, 20, 35, 88).

II. Hrob č. 60 orientovaný JZ–SV překrýval pískovcový kámen s rozměry 158 × 75 × 25–33 cm složený ze tří částí, přičemž první byla z pískovce s rozměry 40 × 20 cm s dalšími dvěma menšími pískovcovými kameny po stranách, jeho střední část tvořenou blokem o rozměrech 60 × 70 cm pokrývaly svislé a šikmé mělké rýhy a konečně spodní část uzavíral pískovec s rozměry 65 × 73 cm, jehož šířka se na konci zúžila na 45 cm. Zajímavý byl náhrobník tím, že podobně jako náhrobní kámen odkrytý roku 1942 svým tvarem připomínal lidskou postavu a v tomto případě svou polohou a velikostí odpovídal pod ním uloženému dítěti ve věku 13–14 let. Původně byla náhrobní deska uložena na povrchu tehdejšího terénu. Hrob samotný byl nesouvisle obložen opukovými kameny, toto obložení na spodní straně vystupovalo až na úroveň náhrobní desky. V hrobě nebyly nalezeny žádné milodary, ani stopy po dřevěných úpravách. Kostra dítěte ležela v natažené poloze, s rukama složenýma v klíně, v hloubce 20 cm pod náhrobním kamenem. Tento dětský hrob byl uložen zřejmě ve stejné hrobové jámě nad hrobem č. 94 (Kovářík 1991, 20–21, 37, 94).

III. Hrob č. 99 orientovaný ve směru JZZ–SVV byl ve spodní polovině překrytý pískovcovým náhrobníkem obdélníkovitého tvaru s rozměry 85 × 58 × 25 cm. Náhrobní kámen původně pravděpodobně ležel na úrovni tehdejšího terénu. Oválná hrobová jáma beze stop dřeva s rozměry 220 × 85 cm, vyhloubená do hloubky 42 cm pod náhrobním kamenem, byla po svém obvodu téměř souvisle obložena většími opukovými kameny, některé z těchto kamenů zakrývaly také kostru. V hrobě byla kostra muže ve věku 50–60 let, uložena v natažené poloze, levá ruka spočívala podél těla a pravá dlaní na kyčelním kloubu. U východní stěny hrobové jámy, asi 30 cm vpravo od chodidel, byl postavený kónický hrnc datovaný do druhé poloviny 10. století. Přímo na kostře leželo šest kusů obdélníkových železných kování s hákovitě zahnutými konci vyrobených z plochého drátu. Vzhledem k minimálním rozdílům v rozměrech těchto kování lze uvést jen průměrné hodnoty, ty jsou cca 92 × 43 mm, šířka drátu 8 mm a výška drátu 4 mm (Kovářík 1991, 20, 29–30, 40, 70–71, 73, 75, 103).

IV. Hrob č. 79 orientovaný ve směru JZ–SV byl uložený pod vrstvou silně rozmáčených pískovců, která respektovala polohu kostry. Ta ležela asi 40 cm pod touto vrstvou v obdélné hrobové jámě s rozměry 195 × 80 cm, celkové zahloubení hrobu činilo 90 cm. Další dva opukové kameny obkládaly hrobovou jámu u její levé stěny. V hrobové jámě se nenacházely žádné stopy po dřevěné úpravě hrobu. Kostra patřila patrně ženě ve věku 50–60 let, ležela v natažené poloze, kosti rukou se nedochovaly. Nalevo od pánve leželo pět fragmentů železného kování vědra, držadlo i fragmenty obruče byly zhotoveny z tordovaného drátu s kruhovým průřezem o průměru 6 mm. Datování vědra ukazuje na rozhraní 9. a 10. století (Kovářík 1991, 21, 30, 39, 69–70, 75, 98–99).

V. Hrob č. 100 orientován ve směru JZ–SV. V hloubce 50 cm pod povrchem byl odkryt kamenný zával ze silně zvětřalých pískovcových kamenů, ten byl ve spodní části tvořen téměř souvislým blokem s rozměry 65 × 30–45 cm. Hrobová jáma sahala do hloubky 90 cm. Kostra dítěte ve věku 4–5 let byla uložena v dřevěné truhle s rozměry 100 × 25 cm, prkna z ní silná 2 cm se zachovala až do výšky 23 cm. V truhle bylo dítě položeno na pravý bok, nohy byly mírně pokrčené na pravou stranu. V hrobě se nenašly žádné milodary (Kovářík 1991, 21, 24, 40, 103).

Hroby č. 99 a 35 náležely do jihozápadní skupiny pohřbů rámcově datované do konce 10. století. Ležely v jedné řadě ve vzdálenosti méně než 10 m od sebe. Hroby č. 100, 79 a 60 se nacházely ve skupině zhruba uprostřed pohřebiště datované do celého průběhu 10. století. Také tyto tři hroby byly v jedné řadě vedle sebe, hroby č. 100 a 60 spolu přímo sousedily, přičemž hrob č. 79 ležel o něco dále, ne však více než 5 m (Kovářík 1991, 14, 80–81).

Z lokality pochází také nálezy dvou pískovcových kamenů s reliéfním vyobrazením tzv. maltézskeho kříže (obr. 8:4). Jeden s rozměry 25 × 22 × 11 cm byl získán během povrchových sběrů a druhý se našel v pravém spodním rohu hrobu č. 182, reliéfem obráceným dovnitř hrobové jámy, s rozměry 25 × 22 × 12 cm a podložený plochým břidlicovým kamenem (Kovářík 1991, 21, 122). Stavebním výkopem porušený hrob č. 182 orientovaný ve směru JZZ–SVV se našel v jihozápadní skupině pohřbů, zhruba mezi hroby s náhrobníky č. 99 a 35. V hrobové jámě se zaoblenými rohy s rozměry 197 × 85 cm v hloubce 75 cm pod povrchem ležela v poloze na zádech kostra ženy ve věku 19–30 let. Z kosterních pozůstatků se lebka a levá paže nezachovala, pravá ruka položena podél těla, nohy natažené. Milodary se u kostry nenašly žádné. Z dodatečného obložení kameny byl za nohama u stěny hrobové jámy postaven opukový kámen (Kovářík 1991, 122).

Všechny pískovcové náhrobníky byly silně zvětřalé a rozmáčené. Pískovec použitý při úpravě hrobových jam je místního původu, jeho výchozy se nalézají v horních částech motolského údolí. Nejblíže pohřebiště je zarostlý výchoz vzdálený 400 m severovýchodním směrem. Ostatní kamenné úpravy hrobových jam sestávaly z opukových kamenů (Kovářík 1991, 21).

44. Praha 8 – Ďáblice

Roku 1932 nalezl p. Hlavsa (zřejmě totožný s Františkem Stanislavem Hlavsou) 15 kostrových hrobů s keramikou a stříbrnými milodary. Jeden z hrobů byl obložený opukovými kameny a překryt pískovcovou deskou. Na desce byla údajně na jedné straně vyryta ryba a na druhé straně mitra (Horáková-Jansová 1933, 88). Tento nález vzbudil zájem širší veřejnosti a byl i nadále sledován tiskem. Roku 1933 tak kostrové pohřebiště v Ďáblicích, narušené

cihelnou p. Batisty, navštívili novináři spolu s p. Hlavsou. Na hromadách vyházeného kamení byl údajně nalezen další otesaný pískovcový náhrobní kámen podobné velikosti jako první objevený. Tento byl však již rozbitý na několik kusů a nebyly na něm vyryté žádné ornamenty. Opodál se měl nacházet jiný menší pískovcový kámen otesaný do čtvercového tvaru s vyrytou jakousi rýhou. Zpráva dále uvádí jen obecnou informaci, že zde bylo vyházeno mnoho dalších pískovcových náhrobních kamenů spolu s opukovými kameny, kterými byly hroby obloženy.⁴⁵ V publikaci mladšího data, která obsahuje výčet skupiny nálezů pocházejících z cihelny p. Batisty s přidělenými inventurními čísly Národního muzea, je pod inv. č. 55746 uveden „náhrobní kámen s křížem“.⁴⁶ Přestože zde není uvedena lokace, jedná se také o nález z tohoto pohřebiště. Fragment náhrobníku s velkým vyrytým křížem byl z vápence s rozměry 24 × 27 × 6 cm (*Sláma 1977, 94*).

45. Přebozy (okr. Kolín)

Ve vsi Přebozy (někdy též Převozy, pův. Przewos) byly při orbě u knížecího dvora Lichtenštejnského roku 1891 nalezeny čtyři kostrové hroby. Ty byly údajně překryté silnými kamennými deskami. Tři hroby ležely blízko u sebe, jen jeden byl o samotě opodál. Žádné milodary v hrobech nalezeny nebyly (*Piř 1891, 715*).

46. Putim (okr. Písek)

Při výzkumu Pavla Břicháčka v letech 1996–1997 v blízkosti kostela sv. Vavřince v prostoru farské zahrady a jejím okolí byla zachycena část kostrového mladohradištního pohřebiště. Předchůdcem kostela sv. Vavřince byla kaple sv. Petra doložená již v 11. století (*Fröhlich 1997, 179*). Ve východní, nezkoumané části pohřebiště dodnes leží tři desky z místního lomového kamene, patrně náhrobníky. Další osm náhrobních desek bylo zjištěno výzkumem jižně a východně od budovy fary. Hrubě opracované kamenné desky, také místního původu, překrývaly hrobovou jámu téměř v úplnosti nebo byly mírně posunuty, a neležely tak přímo nad pohřbenými jedinci. Na tomto pohřebišti byly zachyceny také další úpravy hrobových jam za pomoci kamenů ve formě kamenného obložení, kamenného závalu či překrytí hrobu dvěma většími deskami. Z hrobového inventáře pochází nálezy esovitých záušnic. Chronologie tohoto pohřebiště je shodná s pohřebištem v Radomyšli (okr. Strakonice), náleží tedy také do průběhu 12. století.⁴⁷

47. Radomyšl (okr. Strakonice)

Při záchranném výzkumu vyvolaném budováním základů nového pohostinství na místě kostrového pohřebiště byl získán jeden z největších souborů raně středověkých náhrobních kamenů z území Čech. Záchrannou akci zpočátku vedl Antonín Beneš, poté vedení výzkumu převzal Bořivoj Nechvátal. Výzkum z let 1963 až 1968 byl zaměřen především na průzkum plochy bývalé farské zahrady ležící v severním a severovýchodním sousedství kostela sv. Martina, kterou bezprostředně ohrožovala výstavba základů nového pohostinství (*Nechvátal 1999, 7*). Celkový počet tehdy nalezených náhrobních kamenů dosáhl čísla 44, přičemž na sedmi z nich byly zjištěny vyryté značky v podobě luku a šípů, šipek a kříže (*obr. 7; Nechvátal 1999, 135*). Tento soubor náhrobníků se roku 1995 o jeden kus navýšil, když byla v druhotné poloze za východním okrajem pohřebiště, jižně ve vzdálenosti 9,5 m od vnitřního jižního nároží stodoly děkanského dvora, nalezena při výkopových pracích pro telefonní kabel nezdobená náhrobní deska s rozměry 128 × 48 × 18 cm. Deska byla ještě patrně druhotně povrchově upravena v podobě vyhloubeného pásu v podélné ose o šířce 28 cm a hloubce 3–4 cm, jehož odsazení od okrajů činilo po obou stranách 10–12 cm. Materiál petrograficky zkoumán nebyl, jednalo se však zřejmě o místní žulu – granodiorit (*Nechvátal 1996*). K dalšímu nárůstu počtu náhrobních kamenů přispěly záchranné výzkumy z let 1999 a 2002 na pozemku tzv. „Tomanovny“. Roku 1999 to byl nález tří nezdobených žulových (granodioritových) náhrobních kamenů, které ležely v druhotné poloze severně od kostela sv. Martina. V roce 2002 byly v severozápadní části pozemku „Tomanovny“ nalezeny čtyři náhrobní nezdobené kameny druhotně použité v základovém zdivu. Také v případě těchto, zatím posledních zde nalezených náhrobníků, byla k jejich vyhotovení použita místní žula (granodiorit). Tím se tedy prozatím celkový počet zastavil na čísle 52 (*Nechvátal 2010, 121–134*). Z tohoto počtu se jich, jak vyplývá z níže uvedeného soupisu, jen 22 nalézalo v primární poloze či je bylo možno jednoznačně přiřadit k hrobovým celkům, z toho na třech z nich byly patrné vyryté značky: řecký kříž (hrob 224), luk a šíp (hrob 404), šípka (hrob 407). Zbýlé náhrobníky, včetně čtyř se značkami, pochází ze sekundárních poloh. Zjištěné náhrobní kameny byly rozmístěny v jižní, západní a severovýchodní části zkoumané plochy pohřebiště (*Nechvátal 1999, 134–135*). Značky v podobě šípky, luku a šípů považuje B. Nechvátal za nejstarší doklad užití šlechtické heraldiky v Čechách, a to v souvislosti s rodem Bavorů ze Strakonice, kteří jsou v této oblasti doloženi k roku 1284 (*Nechvátal – Stránská – Světlík 2012, 499*). Hornina použitá k vyhotovení náhrobních kamenů byla místního původu, jednalo se převážně o žulu a krystalický vápenc. Nejuvzdálenější výchoz se nacházel západně od Radomyšle ve vzdálenosti 3,6 km (*Blajerová – Nechvátal 1990, 463*). Petrografický rozbor 17 náhrobních kamenů, včetně čtyř s vyrytými značkami, ukázal, že v devíti případech byl použit granodiorit červenského typu (náhrobník se značkou luku a šípů), dva náhrobníky byly z mramoru (oba s vytesaným křížem), dva z jemnozrnné biotitické pararuly (jeden náhrobník se znakem střely) a dva z biotitické žilné žuly. Po jednom kusu z testovaného souboru byly využity muskovit-biotitická žulorula a křemenný diorit drouzetického typu (*Nechvátal 1999, 249*).

⁴⁵ Zpráva v archivu ArÚ, č. j. 167/33.

⁴⁶ Zpráva v archivu ArÚ, č. j. 6829/47.

⁴⁷ Za poskytnutí uvedených informací patří poděkování PhDr. P. Břicháčkovi ze Západočeského muzea v Plzni a Mgr. M. Ptákoví z Jihočeské univerzity za upozornění na tuto lokalitu.

I. V severovýchodní části sondy S-1/63 v místě torza hrobu č. 194 ležel druhotně posunutý náhrobní kámen s rozměry 130 × 70 cm. Z hrobu se na jeho jižní straně zachovalo jen několik kostí končetin, dle antropologického posudku se jednalo o kosti dospělého muže, ženy a jedince ve věku 15–20 let (*Nechvátal 1999, 76*).

II. V sondě S-4/63 byl v její střední části jižní plochy východní oblasti hrob č. 197 orientovaný ve směru Z-V a s bohatým kamenným obložním. Jedinec uložený v hrobě byl muž ve věku 50–60 let s lebkou skloněnou na levou stranu a nohama překrytými částí náhrobníku, jehož horní polovina byla odstraněna recentním zásahem. Zachovaná část náhrobního kamene měla rozměry 88 × 69 cm, celý byl původně položen na kamenné obložení a prostor mezi kostrou a náhrobníkem byl vyplněn hlínou. V zásypu hrobu u levé strany kostry byl nalezen zlomek zaobleného bronzového předmětu nepravidelného tvaru s rozměry 23 × 20 mm zdobený rýhováním (*Nechvátal 1999, 76*).

III. V jihovýchodní části sondy S-4/63 se nalézal náhrobní kámen, pod kterým bylo uloženo částečně či úplně pět hrobů (č. 210, 211, 212, 231 a 276). Hrob č. 210 orientovaný ve směru Z-V patřil muži ve věku 50–60 let, uloženému s rukama podél těla a lebkou skloněnou na pravou stranu. Na levé straně měl dva lomové kameny s rozměry 22 × 8 a 20 × 10 cm a jeden kámen o velikosti 18 × 7 cm u pravého ramene. Celé dolní končetiny spočívaly pod velkým náhrobním kamenem. Hrob č. 211 obsahoval kostru dítěte ve věku 0,5–1 roku, uloženého ve směru Z-V pod náhrobní deskou. V hrobě č. 212 bylo pod náhrobním kamenem uloženo dítě ve věku kolem 2,5 roku orientované ve směru Z-V, s rukama podél těla. Horní polovina těla spočívala na dolních končetinách jedince uloženého v hrobě č. 210. Hrob č. 231 pod náhrobním kamenem orientovaný Z-V náležel dítěti ve věku 2,5 roku, s rukama podél těla. Hrob č. 276 pod náhrobní deskou byl zásypového charakteru, k jeho porušení došlo při ukládání hrobu č. 231. Také v tomto případě to byl hrob dítěte ve věku kolem 2 roků, uloženého ve směru Z-V (*Nechvátal 1999, 77, 79, 83*).

IV. Při jižním okraji sondy S-4/63 byl u obvodové zdi objektu 0-1 odkryt hrob č. 213 orientovaný ve směru Z-V a krytý náhrobní deskou s rozměry 170 × 75 cm. V hrobě byl uložen muž ve věku 30–40 let obložený po obou stranách, za lebkou i u dolních končetin lomovými kameny. Kostra měla v levé ruce uloženou esovitou záušnici o průměru 25,9/27,2 mm a síle drátu 2,7 mm. V zásypu hrobu byly kosti muže ve věku 40–50 let a dítěte starého 7–14 roků (*Nechvátal 1999, 78*). Datování tohoto hrobu na základě nálezu esovité záušnice může být kladeno do konce 11. až počátku 12. století (*Krumphanzlová 1974, 53–54; Štefan 2010, 182–183*).

V. Při jihovýchodním okraji sondy S-4/63 byl odkryt hrob č. 224 překrytý velkou náhrobní deskou s rozměry 237 × 95 × 18–25 cm. Uprostřed náhrobního kamene byl vytesán malý křížek řeckého typu s rozměry 13 × 14 cm. Deska ležela na zásypu hrobu, který byl bohatě obložen kameny. Hrob orientovaný ve směru Z-V náležel muži ve věku 20–21 let, ležel s rukama podél těla s prsty pravé ruky pod pánví (*Nechvátal 1999, 78*).

VI. V severní části sondy S-7/63 byl odkryt hrob č. 323 orientovaný ve směru Z-V a překrytý náhrobní deskou s rozměry 137 × 74 × 17 cm, která hrob zakrývala od lebky až do úrovně kolen. Kostra ženy ve věku 50–60 let měla ruce uložené podél těla. Pravá strana hrobu byla obložena jedním lomovým kamenem s rozměry 21 × 5 cm. V zásypu hrobu byly identifikovány kosterní pozůstatky nejméně dalších tří jedinců (*Nechvátal 1999, 86*).

VII. Sondou S-9/63 byl v její severozápadní části zjištěn hrob č. 339 uložený zčásti pod náhrobní deskou s rozměry 65 × 70 cm. Spodní odlomená polovina náhrobníku se nezachovala. Pod náhrobní deskou spočíval hrob dítěte ve věku 4–5 let, s rukama podél těla. Po pravé straně lebky ležel kámen z obložení hrobu o rozměrech 32 × 9 cm (*Nechvátal 1999, 88*).

VIII. Ve střední části sektoru S-M se v orientaci Z-V nalézal hrob č. 367 patřící muži ve věku 30–40 let. Do hrobové jámy s rozměry 208 × 50 cm byl jedinec uložen s rukama patrně podél těla, lebkou stočenou k pravému rameni. Dolní končetiny překrývala menší plochá kamenná deska s rozměry 52 × 47 cm, na jejímž povrchu ležely kosterní pozůstatky ze staršího hrobu patřící muži ve věku 40–50 let (*Nechvátal 1999, 91*).

IX. Hrob č. 401 zachycen ve východní části sektoru S-M byl uložen pod náhrobní deskou s rozměry 266 × 48 × 27–30 cm, která překrývala hrobovou jámu s rozměry 199 × 66 cm. Hrob orientovaný ve směru Z-V náležel ženě ve věku 20–30 let a byl uložen ve druhém horizontu. Kostra ležela cca 1 m pod povrchem náhrobní desky. Další známky kamenného obložení byly zachyceny u pravé paže, tam ležely dva kameny s rozměry 31 × 14 cm a 21 × 11 cm a také v místě levé horní končetiny, blíže k pánvi, kde byl kámen s rozměry 31 × 18 cm. Na pravé straně pánve se nacházely kosterní pozůstatky zásypového charakteru dvou jedinců, dospělého muže a ženy (*Nechvátal 1999, 99*).

X. V severozápadní části sektoru S-M byl ve druhém horizontu odkryt hrob č. 404 orientovaný ve směru Z-V a uložený pod náhrobním kamenem s rozměry 146 × 84 × 35–40 cm. Na povrchu náhrobníku byla vytesaná značka znázorňující luk a šíp, střela mířila jižním směrem, délka základny luku činila 31 cm. Povrch kamene byl ve vzdálenosti 1 m od povrchu pohřbu pod ním. V hrobové jámě s rozměry 205 × 82 cm spočívala kostra muže ve věku 50–60 let, ruce natažené podél těla a přitisknuté ke kloubním hlavicím stehenních kostí. Hrob byl dále obložen čtyřmi kameny, z nichž dva s rozměry 28 × 11 a 13 × 10 cm ležely u ramen a lebky a zbylé dva s rozměry 21 × 6 a 22 × 14 cm u dolních končetin (*Nechvátal 1999, 100*).

XI. Vedle zbytků základů barokní stodoly se ve druhém horizontu v sektoru S-M nalézal hrob č. 405 orientovaný ve směru Z-V a uložený pod náhrobním kamenem s rozměry 174 × 61 cm. Kostra dítěte ve věku okolo 11 let spočívala v hrobové jámě s rozměry 174 × 75 cm, cca 1 m pod úrovní povrchu kamenného náhrobníku. Lebka ležela rovně, ruce podél těla, nohy byly rozevřené tak, že téměř navozovaly dojem nerituálního rozhození. Zjištěny byly také další kamenné úpravy v podobě obložení třemi kameny, z nichž dva s rozměry 14 × 6 a 15 × 5 cm ležely za lebkou a třetí s rozměry 14 × 7 cm v blízkosti pánve (*Nechvátal 1999, 100*).

XII. Ve druhém horizontu v sektoru S-M byl zjištěn hrob č. 406 překrytý náhrobním kamenem s rozměry 165 × 84 × 35–40 cm. V hrobové jámě s rozměry 184 × 79 cm spočívala v orientaci Z-V kostra muže starého více než 60 let s rukama podél těla. Hrob byl obložen čtyřmi kameny, na předloktí kámen s rozměry 29 × 12 cm, kámen u levého

lýtka s rozměry 24 × 5 cm, třetí kámen s rozměry 34 × 21 cm ležel v druhotné poloze na holenní a lýtkové kosti, čtvrtý menší kámen s rozměry 16 × 4 cm ležel u pravého ramene (*Nechvátal 1999, 100*).

XIII. V severozápadní části sektoru S-M byl ve druhém horizontu zachycen hrob č. 407 uložený pod náhrobním kamenem s rozměry 174 × 71 cm. Náhrobník, jehož povrch se nacházel cca 1 m nad úrovní kostry, byl zdoben jemně vytesanou šipkou mířící k východu o délce 12 cm. Hrob muže ve věku 20–30 let orientovaný ve směru Z–V byl uložen v hrobové jámě s rozměry 211 × 84 cm. Na levé straně hrobu množství kosterních pozůstatků ze starších hrobů (*Nechvátal 1999, 100*).

XIV. Hrob č. 408 uložený ve druhém horizontu v severozápadní části sektoru S-M pod náhrobním kamenem s rozměry 158 × 72 × 25–30 cm. Povrch náhrobního kamene byl ve vzdálenosti cca 0,5 m od povrchu kostry. Kostra ženy ve věku 40–50 let ležela s rukama podél těla, lebku natočenou k levému rameni a vybočenou páteří v bederní oblasti v hrobové jámě s rozměry 194 × 71 orientované ve směru Z–V. Na dolní končetině, na vrstvě zeminy o síle cca 10 cm, byl uložen hrob č. 360 dítěte staršího více než 1 rok překrytý z velké části náhrobním kamenem hrobu č. 408 (*Nechvátal 1999, 100–101*). Kostra dítěte měla obě ruce uložené v klíně a na levé holeni kámen s rozměry 12 × 12 cm. Na pravé ruce dítěte spočíval skleněný prsten. Dále byl pod dolní čelistí téhož dítěte nalezen náhrdelník tvořený 59 skleněnými korálky (*Nechvátal 1999, 90–91*).

XV. V sektoru S-M v druhém horizontu byl zachycen hrob č. 409 pod náhrobním kamenem s rozměry 124 × 56 × 25 cm. Vzdálenost od povrchu náhrobního kamene k povrchu kostrového hrobu pod ním činila cca 60 cm. Kostra zřejmě ženy ve věku 50–60 let spočívala v hrobové jámě s rozměry 164 × 82 cm, která byla obložena třemi kameny, jedním s rozměry 29 × 8 cm v jejím východním okraji a dvěma s rozměry 19 × 8 a 14 × 11 cm v místě lýtkové kosti. Orientace hrobu byla ve směru Z–V. Na pravé ruce byl nalezen bronzový páskový prsten s nespojenými konci o průměru 21 mm. Na levé straně hrobu byl v přímém dotyku porušen hrob starší, shodně orientovaný a s příměsí dalších dvou lebek a pánevní kosti (*Nechvátal 1999, 101*).

XVI. Ve střední části sondy S-1/68 byl v první fázi odkryt hrob č. 12/68 orientovaný ve směru Z–V. Za lebku kostry se nacházelo torzo náhrobního kamene, na jehož povrchu se nalézal hrob č. 4/68. Porušený hrob č. 12/68 náležel patrně muži ve věku 50–60 let (*Nechvátal 1999, 102*).

XVII. V jižní části sondy S-1/68 se ve třetí fázi nalézal hrob č. 87/68 překrytý náhrobní deskou nepravidelného tvaru se špičatými konci a s rozměry 160 × 82 × 30–40 cm. Hrobová jáma orientovaná ve směru Z–V s rozměry 170 × 48 cm byla na západní straně obložena kameny s rozměry 32 × 12, 14 × 12, 17 × 6 a 14 × 4 cm, další vápencový kámen rozměrů 24 × 13 cm se nalézal u pravé strany pánve. Kostra ženy ve věku 40–50 let uložená s lebku skloněnou a posunutou k pravému rameni, rukama podél těla. Na pravé ruce byl nalezen prsten ze slabého kruhu se spojenými konci o průměru 18 mm a síle drátu 1 mm, na prstenu byl připevněný zkorodovaný terčík o průměru cca 7 mm. Kostra ženy měla v oblasti hrudního koše kosterní pozůstatky dvou dětí, obě ve věku kolem 1 roku (*Nechvátal 1999, 108*). Hrob č. 16/68 odkrytý v první fázi byl zčásti také zakryt náhrobní deskou nad hrobem č. 87/68. Kostra dochovaná v torzovitém stavu, orientovaná ve směru Z–V, náležela muži ve věku 40–60 let (*Nechvátal 1999, 103*).

XVIII. V severozápadní části sondy S-5/68 byl náhrobní deskou kryt hrob č. 81/68. Horní část náhrobní desky byla druhotně uražena, spodní dochovaná část měla rozměry 92 × 61 × 10–15 cm. V hrobové jámě s rozměry 212 × 55 cm orientované ve směru Z–V byla uložena kostra patrně ženy ve věku 40–50 let. Z kamenného obložení hrobu byl zjištěn kámen s rozměry 12 × 9 cm položený u pravé stehenní kosti. U lebky byly nalezeny dvě bronzové esovité záušnice s roztepanou kličkou, po jedné na každé straně. Na pravé straně záušnice s rozměry 45/41 mm, síla drátu 3 mm a šířka kličky 6 mm, na straně levé záušnice s rozměry 47/42 mm, síla drátu 3 mm a šířka kličky 5 mm (*Nechvátal 1999, 107*). Záušnice takových rozměrů pochází patrně z 12. století, či spíše z jeho závěru (*Krumphanzlová 1974, 52–54; Štefan 2010, 182–183*).

XIX. V severozápadní části sondy S-5/68 se hrob č. 82/68 nalézal pod náhrobní deskou o rozměrech 162 × 54 × 10–15 cm. V hrobové jámě s rozměry 191 × 72 cm orientované ve směru Z–V byla uložena kostra muže ve věku 40–60 let. Lebka ležela rovně, mírně posunutá k levé straně, nohy natažené a ruce podél těla, přičemž články prstů zasahovaly pod pánevní kost. U prstů levé nohy byl položen kámen s rozměry 18 × 8 cm (*Nechvátal 1999, 107*).

XX. V severní části sondy S-1/68 se ve třetí fázi nalézal hrob č. 83/68 původně překrytý náhrobní deskou s rozměry 122 × 45 × 20–25 cm, která byla druhotně odvalena na severní stranu tohoto hrobu. Kostra v hrobové jámě s rozměry 172 × 54 cm orientované ve směru Z–V náležela patrně ženě ve věku 20–30 let. Větší vápencový kámen s rozměry 31 × 18 cm byl umístěn u lebky a levého ramene. Po stranách lebky byly nalezeny dvě stříbrné esovité záušnice, po jedné na každé straně. Na pravé skrání záušnice s rozměry 28/27 mm o síle drátu 4 mm, na levé skrání měla záušnice rozměry 31/28 mm o síle drátu 3–4 mm (*Nechvátal 1999, 107–108*). Záušnice s těmito rozměry náleží do 12. století (*Krumphanzlová 1974, 52–53; Štefan 2010, 182–183*).

XXI. Ve střední části sondy S-1/68 byl ve třetí fázi zjištěn hrob č. 85/68 překrytý náhrobním kamenem nepravidelného podélného tvaru s rozměry 178 × 82 × cca 35 cm, na východním konci se kámen zužoval. Hrobová jáma orientovaná ve směru Z–V s rozměry cca 210 × 54 cm byla vysekána do vápencového podloží, kostra v ní uložená náležela muži ve věku 40–50 let (*Nechvátal 1999, 108*).

XXII. Ve střední části sondy S-1/68 byl ve třetí fázi odkryt hrob č. 86/68 orientovaný ve směru Z–V a překrytý náhrobním kamenem podélného tvaru a se zaoblenými hranami s rozměry 192 × 71 × 20–35 cm. V hrobové jámě s rozměry 200 × 62 cm byla uložena kostra muže ve věku 50–60 let. Jedinec měl lebku posunutou k pravému rameni, levou ruku podél těla a pravou uloženou v klíně (*Nechvátal 1999, 108*).

XXIII. V sondě S-1/68 se ve třetí fázi nalézal náhrobní kámen č. 1, pod kterým byly uloženy kosterní pozůstatky zásepového charakteru pocházející nejméně z 15 jedinců, z nichž bylo 6 nedospělých a 9 dospělých (*Nechvátal 1999, 112*).

Po vyhodnocení nálezů bylo pohřebiště v Radomyšli datováno do nejmladší fáze doby hradištní, pravděpodobně tedy do 12. století (*Nechvátal 1999*, 121). Nověji odkrytá část pohřebiště na pozemku tzv. Tomanovny, byla datovaná nálezy esovitých záušnic s průměry od 58 do 77 mm také do 12. století (*Nechvátal 2010*, 121–134). To nakonec potvrdilo i radiouhlíkové datování na vzorcích odebraných ze dvou hrobů (č. 5 a 18) situovaných na západním okraji pohřebiště výsledkem v intervalu 983–1187 AD (*Nechvátal – Stránská – Světlík 2012*, 499–500). Vznik nejstaršího románského kostela je kladen do doby kolem poloviny 12. století (*Nechvátal 1999*, 179).

48. Rožďalovice (okr. Nymburk)

Ve sdělení J. L. Píče z roku 1890 je uvedeno, že v Rožďalovicích směrem k Podlužanům byl nalezen hrob krytý pískovcovou deskou. Jedinec pod náhrobním kamenem u sebe měl mít uloženou blíže nespecifikovanou nádobku (*Píče 1891*, 716).

49. Skalsko – Zadní Hrádek (okr. Mladá Boleslav)

Nálezy náhrobních kamenů byly uskutečněny u skály, východně od hradiště Zadní Hrádek, kde kvůli strmému terénu a velkému množství kamenů již orba neprobíhala. Odtud údajně pocházelo 22 mohutných kamenných desek obdélného tvaru. Jejich rozměry podal František Beneš jen souhrnně, desky byly údajně 6 stop dlouhé, 2–3 stopy široké a 6–8 palců silné (v metrických jednotkách jsou rozměry cca 190 × 63–95 × 16–21 cm). Náhrobní desky tehdy měly překrývat prosté kostrové hroby či hroby vytesané do kamenného podloží. Původ hrobů byl připisován Slovanům na základě úpravy hrobových jam a hrobového inventáře (*Beneš 1865*, 175–179). Dva známé průměry nalezených esovitých záušnic – 21 a 32 mm (*Sklenář 1992*, 246) ukazují na druhou polovinu 11. a průběh 12. století (*Krumphanzlová 1974*, 52–53; *Štefan 2010*, 182–183).

50. Stará Boleslav (okr. Praha-východ)

Hroby s pískovcovými náhrobními deskami pochází z výzkumů vedených Ivanou Boháčovou a Jaroslavem Špačkem v prostoru náměstí Sv. Václava. První byla nalezena roku 1992 na severovýchodním okraji náměstí. V těchto místech došlo také k objevu základového zdiva kostela neznámého zasvěcení, vybudovaného na konci 11. či počátku 12. století, jehož zánik je kladen na konec 14. století. Pohřbívat se v jeho okolí začalo pravděpodobně brzy po založení kostela a ustalo během 13. či až na počátku 14. století. Z pohřebiště pochází kromě zmíněného náhrobního kamene také nálezy záušnic, jejichž průměr se pohybuje mezi 16 a 60 mm.⁴⁸ Další dva hroby překryté pískovcovými deskami odkryl výzkum roku 1995, z nichž jeden, překrytý hrubě opracovaným náhrobním kamenem, byl zachycen v liniovém řezu východně od kostela sv. Klimenta a patrně tak pochází z okrajové části pohřebiště, které se rozkládalo kolem tohoto kostela. Druhý náhrobní kámen se našel v sondě položené v severovýchodní části náměstí, východně od kostela neznámého zasvěcení. V tomto případě byla pískovcová deska zdobena dvojitou rytou linií po obvodu. Odkryté hroby neměly žádný hrobový inventář.⁴⁹ Poslední, čtvrtý náhrobní kámen, rozlomený na několik částí, byl nalezen také v prostoru náměstí sv. Václava v letech 1997 a 1998. Vzhledem k jeho fragmentárnímu stavu musel být po vyzvednutí částečně rekonstruován. Všechny čtyři uvedené náhrobní desky umožňovaly svou velikostí kompletní překrytí hrobové jámy. Kromě jediné výjimky nebyly na kamenech zjištěny žádné výzdobné motivy. Nejvýrazněji se stopy po pracovních nástrojích jeví na bocích a spodní straně náhrobních kamenů. K jejich vyhotovení bylo použito pískovců různého charakteru, konkrétní druhy byly zjištěny petrografickou analýzou (*Boháčová 2003*, 223–224). V případě náhrobníku I/92 se jednalo o bílý jemnozrnný křemitý pískovec, místy s rezavými skvrnami, II/95 byl z narezlého až rezavě hnědého křemitého stejnozrnného pískovce s ojedinělými většími křemennými valounky, náhrobník III/95 byl z červenohnědého hrubozrnného železitého pískovce až slepence, jenž měl ve své základní hmotě velké úlomky světlých i limonitizovaných ostrohranných jílovitých sedimentů, a konečně IV/98 byl ze světle šedého až nažloutlého křemitého pískovce s nevelkou příměsí šupinek slídy (*Boháčová 2003*, 273). Přírodní výchozy těchto surovin se nalézají na jižní straně údolí krátké bezejmenné vodoteče protékající brandýskou částí Hrušov, kde tvoří pravý přítok Vnořského potoka. Další, méně patrné výchozy se nacházely také v blízkosti jihovýchodního břehu hrušovského rybníka. V obou případech jde o lokality vzdálené cca 2,9 km od historického centra Staré Boleslavi (*Boháčová 2003*, 381). Uvedené náhrobní kameny se v současnosti nacházejí na obvodní zdi kostela sv. Václava.⁵⁰

51. Starý Hrádek – Prachovské skály (okr. Jičín)

Výkopové práce započal Antonín Vánkomil Maloch roku 1869 v poloze U kostelíčka ležící v prostoru hradiště. Toho roku zde v severovýchodním výběžku našel první náhrobní kámen. Soustavněji zde prováděl A. V. Maloch výzkum až na podzim roku 1877. Tehdy při výzkumu narazil na další mohutný pískovcový náhrobní kámen s rozměry 170 × 60 × 30 cm, byl obdélného tvaru s jednou z kratších stran zahrocenou do tvaru trojúhelníku. Na vrchní straně náhrobníku bylo několik rýh, dvě rovnoběžné podélné, dále šikmá rýha přetínající jednu z podélných a tu samou podélnou rýhu pravouhle přetínala níže ještě jedna kratší rýha. A. V. Maloch tehdy podle tvaru soudil, že náhrobní kámen původně stál. Pod náhrobní deskou v hloubce 66 cm byla nalezena kostra ve směru Z–V, na pravé straně lebky byly tři do sebe zavěšené bronzové esovité záušnice o průměru asi 5 cm a na levé straně obdobně další dvě takové záušnice (*Turek 1946*, 135–138). Tento hrob je tak možné datovat přibližně do 12. století (*Krumphanzlová 1974*, 53–54; *Štefan 2010*, 182–183). Dalším, kdo na této lokalitě kopal, byl František Návesník, jenž vlastnil jičínskou

⁴⁸ Zpráva v archivu ArÚ, č. j. 3744/92.

⁴⁹ Zpráva v archivu ArÚ, č. j. 5247/95.

⁵⁰ Za poskytnutí dalších informací patří poděkování PhDr. K. Almasy z Městského muzea v Čelákovících.

knihtiskárnu. Roku 1882 odkryl hrob bez milodarů, obložený kameny a překrytý náhrobní deskou, na které měl být zřetelně vyrytý kříž. Kostra ležela asi 50 cm hluboko, orientovaná ve směru Z-V, s lebkou spočívající na kameni (Turek 1946, 136–137). Podle sdělení Morice Lüssnera měly i některé kamenné desky ležící na povrchu mít vytesaný symbol kříže (Píč 1888, 353). Hrob překrytý silným kamenem zde roku 1888 odkryl také J. L. Píč. U kostry orientované ve směru Z-V byla nalezena bronzová jehlice (Píč 1889, 605–606).

52. Starý Plzenec (okr. Plzeň-město)

Na ploše plzeneckého hradiště se rozkládaly dva hřbitovy, jeden východně od kostela sv. Vavřince, druhý na předhradí kolem rotundy sv. Petra a Pavla. Na základě rozborů nalezené keramiky v prostoru hradiště a sledováním úprav hrobových jam (pravidelná orientace zemřelých ve směru Z-V) na pohřebištích se soudilo, že zde osídlení bylo nejvíce rozvinuto v průběhu 11.–13. století. Nálezy pískovcových náhrobních desek jsou známy z obou zmíněných pohřebišť. Nejbližší pískovcové lomy se podle tehdejšího sdělení prof. Purkyně nacházely na pravém břehu řeky Úslavy, severovýchodně od Lobeze, ve vzdálenosti asi 2,5–3 km od Hůrky (Horák 1907, 437–448).

Poloha A – pohřebiště u kostela sv. Vavřince

Z blízkosti kostela sv. Vavřince pochází pískovcová náhrobní deska s rozměry 160 × 58–53 × 18 cm, pod ní byly uloženy dvě kostry bez milodarů, položené na zádech, obličejí obrácenými k východu (Horák 1907, 437–448). V kostele sv. Vavřince a v jeho okolí proběhl v roce 1921 výzkum A. Friedla. Nalezeno bylo celkem 11 hrobů, z některých pochází nálezy esovitých záušnic spíše větších rozměrů. Hrob č. 8 s ostatky tří jedinců umístěný u severní chrámové zdi byl překryt velkým náhrobním kamenem, tento hrob byl však bez milodarů (Schejbalová 2011, 97–98).

Poloha B – pohřebiště u rotundy sv. Petra a Pavla

Z této polohy pocházela pískovcová náhrobní deska s rozměry 190 × 60–62 × 20 cm. Neobvyklým jevem u této desky byl nepravidelný otvor, umístěný zhruba uprostřed, který se směrem od shora dolů zužoval (Horák 1907, 437–448).

53. Strakonice (okr. Strakonice)

Nálezy náhrobních kamenů raně středověkého stáří pochází z výzkumů uskutečněných v prostoru strakonického hradu na místě pohřebiště z mladší a pozdní doby hradištní. Roku 1976 při výzkumu Antonína Hejny byl v bývalé kapitulní síni johanitské komendy odkryt kostrový hrob bez milodarů uložený pod žulovou náhrobní deskou. Hrob datovaný do pozdní doby hradištní se nalézal při severním okraji vnitřní stěny kamenného románského objektu.⁵¹ Tento objekt byl orientován ve směru Z-V a rozdělen příčkou na dva prostory. Jeho funkci se tehdy nepodařilo objasnit, nelze vyloučit jak sakrální funkci, podporovanou nálezy dvou hrobů ve východní části objektu, tak funkci obytnou, jak nasvědčují četné nálezy keramiky pozdně hradištního charakteru.⁵² K dalším nálezům hrobů s náhrobními kameny z prostoru hradu došlo během výzkumu Jana Michálka v roce 2006. Podle sdělení, jež laskavě poskytl Eduard Červenka, jsou ploché náhrobní kameny překrývající hroby 19/2006 a 23/2006 zmíněny jen v nálezové zprávě z výzkumu. Článek pojednávající o výzkumu hradu tyto informace nezmiňuje.⁵³

54. Teplice (okr. Teplice)

V roce 1954 byl při výzkumu A. Hejny v areálu bývalého teplického kláštera nalezen zdobený náhrobní kámen. K nález došlo v severní boční lodi baziliky, kde byl náhrobní deskou překryt ženský hrob. Výzdobu tvořila jednoduchá rytá linie po obvodu a rytý tzv. latinský kříž. Náhrobní kámen se nedochoval, předpokládá se však, že byl ponechán na místě výzkumu a zasypán. Hrob bývá připisován královně Juditě Durynské. Stáří hrobu nebylo spolehlivě určeno, jisté však je, že to nebylo dříve než v první polovině či třetí čtvrtině 12. století, kdy byla bazilika vystavěna (Soukup 2009, 83–90).

55. Tetín (okr. Beroun)

Na počátku 20. století byla v okolí kostela sv. Jana Nepomuckého zachycena výzkumem Jana Axamita část řadového kostrového pohřebiště, kdy několik hrobů bylo překryto kamennými deskami. Z hrobových nálezů pochází mimo jiné 8 bronzových esovitých záušnic s průměrem v rozmezí 23–28 mm (Sláma 1977, 161). Odkryté hroby tak lze datovat zhruba do 2. poloviny 11. století a do 12. století (Krumphanzlová 1974, 53; Štefan 2010, 182–183). Také v okolí kostela sv. Kateřiny bylo roku 1916 objeveno pohřebiště, kde většina hrobů měla být podle zprávy J. Axamita překryta kamennými deskami. Nalezené esovité záušnice dosahovaly průměrů od 28 do 56 mm (Sláma 1977, 161). Dataci tohoto pohřebiště by tak bylo možné klást do závěru 11., průběhu 12., až k počátku 13. století (Krumphanzlová 1974, 53; Štefan 2010, 182–183). Z téhož pohřebiště pochází i hrob krytý náhrobníkem, objevený výzkumem Michala Lutovského v roce 1999. Velký, jen velmi hrubě opracovaný kámen nepravidelného tvaru měl maximální rozměry 160 × 68 × 20 cm a překrýval hrob dospělého jedince v natažené poloze na zádech. Kámen je uložen v místním muzeu.⁵⁴

56 Tursko (okr. Praha-západ)

V letech 1902 a 1903 bylo na poli při silnici vedoucí z Turska do Kozince vykopáno pět hrobů, orientovaných ve směru Z-V a obložených opukovými či pískovcovými kameny. Jeden z těchto hrobů byl obložen opracovanými pí-

⁵¹ Zpráva v archivu ArÚ, č. j. 3428/76.

⁵² Zpráva v archivu ArÚ, č. j. 197/76.

⁵³ Za uvedené informace patří poděkování Mgr. E. Červenkovi z Muzea středního Pootaví ve Strakonících.

⁵⁴ Za vstřícné poskytnutí uvedených informací patří poděkování PhDr. M. Lutovskému z Ústavu archeologické památkové péče středních Čech.

skovcovými kameny a celý překryt velkou pískovcovou opracovanou deskou s rozměry 155 × 57 × 23 cm. Hroby ležely v hloubce 80–130 cm pod povrchem. Dobře zachovalé kostry byly položeny zpravidla jen v prosté zemi, beze stop po dřevěné úpravě. Z uvedených hrobů náležely tři hroby dospělým osobám a dva hroby dětem. Milodary nebyly nalezeny v hrobech žádné (*Felcman 1904, 135–136*).

57. Týnec nad Sázavou (okr. Benešov)

Roku 1973 byla při výzkumu Antonína Hejny provedeného sondou s rozměry 7 × 12 m, položenou jižně od rotundy v areálu hradu, odhalena část kostrového řadového pohřebiště. Odkryté hroby ležely průměrně v hloubce 2 m, orientované byly ve směru Z–V a některé byly překryty žulovými deskami. Také některé hrobové jámy byly vyloženy kameny. Hrobový inventář tvořily nálezy esovitých záušnic (malého průměru z masivního drátu i většího průměru ze slabšího drátu), náramek s dvojitým esovitým zakončením, skleněná perla a bronzová zápona. K pohřbívání zde docházelo v průběhu 11. a 12. století, než byla severní strana pohřebního areálu narušena kolem roku 1200 budováním příkopu (*Hejna 1975, 171*).⁵⁵

58. Volyně (okr. Strakonice)

Nálezy náhrobních kamenů z Volyně pochází z výzkumů v prostoru tvrze či z jejího bezprostředního okolí. Jen asi 15 m jižně od tvrze stojí kostel Všech Svatých, jehož vznik bývá kladen do konce 13. století.

První známý nález náhrobních desek raně středověkého stáří pochází z roku 1912. V červnu toho roku se při rozšiřování Zámecké (tehdy Starozámecké) ulice v prostoru nádvoří tvrze přišlo na kostrové hroby překryté kamennými deskami. Všechny tehdy nalezené náhrobní kameny měly zřejmě podobu nepravidelného kvádrů. Bližší údaje však hovoří jen o jednom z nich, ten byl vylámaný ze slídnaté žuly s rozměry 150 × 80 cm. Z koster pod kamennými deskami se údajně mnoho nezachovalo, jelikož byly mnohé vahou kamenných desek poškozeny tak, že se při odkryvu rozpadly. Z hrobů mělo pocházet několik bronzových záušnic s průměrem mezi 35 a 49 mm (*Želízko 1914, 28–30*), jež je možno datovat do průběhu 12. století (*Krumphanzlová 1974, 53–54*).

V letech 1922–1923 byl ve sklepení tvrze uskutečněn výzkum vedený Jindřichem Kretším, z něhož jsou známy další tři kamenné náhrobní desky. První dvě desky ovalného tvaru s hroby č. 11 a 12 byly nalezené při jižní stěně tvrze, obě zřejmě podobné velikosti s průměrnými rozměry 160 × 60 × 15 cm. Hroby byly orientované ve směru Z–V. Třetí náhrobní kámen ležel uprostřed sklepa, byl ločovitého tvaru s rozměry 140 × 55 × 15 cm a jeho špička směřovala k východu. Pod touto deskou byly do hloubky 150 cm uloženy ploché kameny v pěti vrstvách, které od sebe oddělovaly vrstvy temné hlíny. Nejníže, ve vrstvě s černou hlínou, byla nalezena tlakem kamení rozdrcená tuhová nádobka a železný nůž (*Kretší 1925, 486–490*).

Na výzkumy Jana Vratislava Želízka a Jindřicha Kretšího navázaly dva revizní výzkumy. První roku 1974 provedený Pavlem Břicháčkem pod vedením Antonína Beneše a druhý roku 1975 uskutečněný Antonínem Hejnou. K novým nálezům náhrobních desek došlo jen při výzkumu A. Hejny, kdy bylo v sondě položené podél jižní strany tvrze v hloubce asi 100 cm zachyceno několik hrobů uložených pod hrubě opracovanými žulovými náhrobními kameny.⁵⁶ Dále byly ověřeny dvě fáze kostrového pohřebiště a dva zachycené objekty. Z výsledků vyplývá, že starší fáze pohřebiště datovaná hroby se záušnicemi náleží do druhé poloviny 11. a 12. století a mladší fáze do období kolem roku 1300. Objekt A zanikl zřejmě během 13. století, je tak tedy starší než mladší fáze pohřebiště. Objekt B nebylo možné vzhledem k jeho narušení spolehlivě datovat, avšak vzhledem k tomu, že podle popisu J. Kretšího byla jeho severní část narušena náhrobním kamenem, pod kterým byla uložena nádobka s nožem (oba nálezy jsou ztracené), může tak pocházet z období mladší doby hradištní. Navzdory tomu A. Hejna tento objekt datuje do druhé poloviny 13. století (*Beneš – Břicháček 1977, 245–248; Hejna 1978, 101*).

Zatím k poslednímu nálezu kamenných desek došlo roku 1990 během záchranného archeologického výzkumu P. Břicháčka vyvolaného stavebními úpravami. V sondě o rozměrech 3 × 3 m založené mezi tvrzí a kostelem byly kromě několika hřbitovních vrstev odkryty v hloubce 2,5 m dvě velké kamenné desky nepravidelného tvaru náležící mladohradištní fázi pohřebiště. Značné narušení starších pohřbů mladšími vedlo P. Břicháčka k názoru, že se i tyto náhrobní desky nacházejí v sekundární poloze (*Břicháček 1995, 386*).⁵⁷

59. Vrbčany (okr. Kolín)

Roku 1935 byl pod vedením Vojtěcha Budaváryho a Rudolfa Turka proveden výzkum kostela sv. Vojtěcha a jeho okolí. Při výzkumu byly ve východní části kostela objeveny hroby uložené v pravidelných řadách. Původně tvořily část většího pohřebiště, které bylo sondážemi zachyceno také v okolí kostela. Jeden z objevených hrobů kryla mohutná kamenná deska. Podrobnosti o nalezeném náhrobním kameni ani o těle, které překrýval, však zpráva neuvádí (*Dvořák 1936, 113–115*).

60. Vrbno (okr. Mělník)

Výzkumem v roce 2005 vedeným Ivo Štefanem a Ladislavem Varadzinem byly v okolí románského kostela Povýšení sv. Kříže zachyceny mimo jiné dva hroby kryté náhrobními kameny. Oba nalezené náhrobní kameny postrádaly jakékoliv další označení, hroby pod nimi byly bez milodarů a náležely v obou případech patrně mužům. Hroby jsou kladeny do 12.–13. století.⁵⁸

⁵⁵ Za upozornění na tuto lokalitu patří poděkování Mgr. T. Davidové z Muzea Podblanicka.

⁵⁶ Zpráva v archivu ArÚ, č. j. 196/76 a 4500/75.

⁵⁷ Zpráva v archivu ArÚ, č. j. 2548/90 a 3527/90.

⁵⁸ Za vstřícné poskytnutí uvedených informací patří poděkování Mgr. L. Varadzinovi, Ph.D., z ArÚ v Praze.

61. Zdechovice (okr. Pardubice)

V areálu zdechovického zámku bylo během záchranného výzkumu Radka Bláhy a Pavla Horníka v roce 2013 nalezeno celkem pět náhrobních kamenů. Výzkumem byly zjištěny hroby rámcově datované do 11.–13. století ve třech až čtyřech etážích nad sebou, přičemž ty kryté náhrobními kameny se nalézaly vždy až v té nejsvrchnější vrstvě. Vyzvednuty byly čtyři (včetně jednoho tvořeného dvěma kameny), pátý zůstal ponechán na místě z důvodu jen částečného odkrytí v profilu sondy. Nad hrobem č. 30 orientovaným ve směru Z–V ležel náhrobní kámen tvořený dvěma hrubě opracovanými částmi, jejichž rozměry byly 114 × 68 × 15 cm a 92 × 61 × 11 cm. Další hrubě opracovaný náhrobní kámen s rozměry 153 × 55 × 21 cm se nalézal patrně již v druhotné poloze, vzhledem k jeho uložení na boku a absenci kostry pod ním. Hrob č. 9 orientovaný ve směru Z–V byl překryt náhrobním kamenem s rozměry 175 × 68 × 13–40 cm. Kámen byl poměrně atypické podoby, z vrchu a také po obou stranách byl otesán, avšak jeho spodní strana byla zkosená a jeho průřez tak měl spíše klínovitý tvar. Hrob pod ním byl bez milodarů a náležel nadprůměrně svalově vyvinutému muži. Poslední vyzvednutý náhrobní kámen s rozměry 157 × 82 × 28 cm překrýval dva hroby č. 93 a 95. V tomto případě byl kámen také otesaný z vrchu a po stranách. Surovina využitá pro vyhotovení všech uvedených náhrobních kamenů je žula místního původu, nejbližším výchozem může být dodnes fungující kamenolom ve vzdálenosti asi 1,5 km od tohoto pohřebiště.⁵⁹

62. Žatec (okr. Louny)

Výzkumem Petra Čecha bylo v prostoru Chelčického náměstí v letech 1997 a 1998 zjištěno 10 náhrobních kamenů.⁶⁰ Odkryté hroby, standardně orientované ve směru SZ–JV, se koncentrovaly především jihovýchodně od tehdy nově objeveného kostela. Z výzkumné sezóny v roce 1997 pochází sedm náhrobních kamenů a zbylé tři ze sezóny roku 1998. Kameny byly po vyzvednutí uloženy na zahradě muzea v Žatci, kde leží dodnes. Jejich zaměření bylo provedeno ve spolupráci s Michalem Soukupem až nyní, avšak vzhledem k jejich stavu a způsobu uložení nebylo možné bezpečně rozlišit a změřit všechny náhrobníky. Surovina použitá k jejich vyhotovení je zpravidla zřejmě místního původu, větší vzdálenost (cca 20 km) se předpokládá u náhrobníků z červeného pískovce, který se nalézá v okolí Vrutku.

I. Náhrobní kámen z jemného žlutého pískovce s oválnými prohlubněmi na povrchu překrýval v sektoru 7 (1997) hrob 4. Hrob byl v radiální pozici k oblouku apsidy kostela. Spodní část náhrobníku byla ještě v průběhu užívání pohřebiště odsekána za účelem uložení mladšího pohřbu. Mladšími zásahy byla narušena také kostra jedince, ze kterého zůstala zachována levá horní končetina, části obou dolních končetin a rozrušené kosti trupu a pravé horní končetiny. Hrob byl bez milodarů. Z náhrobníku jsou dodnes dochovány tři zlomky.

II. Náhrobní kámen z červeného pískovce ležel v sektoru 6 (1997) bez příslušnosti k pohřbu. Rozměry kamene byly zřejmě 80 × 21 cm.

III. Náhrobní kámen z jemného červeného pískovce s oválnými prohlubněmi a nepravidelného podlouhlého tvaru s rozměry 180 × 58–60 × 21–25 cm překrýval v sektoru 8 (1997) hrob 16. Náhrobník byl částečně podložen kameny, kde byla nalezena trojúhelníková výplňová dlaždice s polevou. Špatně zachovaná kostra dospělého jedince byla uložena v hrobové jámě zahloubené do šterkopískového podloží.

IV. Opukový náhrobní kámen uložený napravo od předchozího náhrobníku v sektoru 8 (1997) překrýval hrob 19. Špatně dochovaná kostra dítěte spočívala taktéž v hrobové jámě zahloubené do šterkopískového podloží. U lebky ležela bronzová esovitá záušnice o průměru 15 mm přibližně datovaná do první poloviny 11. století.

V. Náhrobník z jemného bílého pískovce s rozměry 130 × 56 × 30–32 cm překrýval v sektoru 9 (1997) hrob 15B. Skelet jedince i náhrobní kámen byl poškozen novodobými výkopy.

VI. Náhrobní kámen z hrubozrného pískovce s rozměry 200–210 × 63–68 × 12–19 cm ležel v sektoru 19 (1998). Příslušnost k hrobu nálezová zpráva neuvádí, snad šlo o hrob 12. Celý sektor byl výrazně poničen novodobými výkopy.

VII. Náhrobní kámen z hrubozrného šedého pískovce s rozměry 160–165 × 67–68 × 26–30 cm překrýval v sektoru 10 (1997) hrob 18. Náhrobník ležel téměř bezprostředně nad skeletem dospělého jedince, který spočíval v mělké hrobové jámě vyhloubené do šterkopísku.

VIII. Větší zlomek náhrobníku z hrubozrného hnědočerveného pískovce překrýval v sektoru 9 (1997) hrob 1. Dodnes se z náhrobníku dochovaly zřejmě jen dva zlomky nepravidelných tvarů. V hrobě, v částečném kamenném obložení, ležela kompletní kostra dospělého jedince s levou dlaní na krku.

IX. Opukový náhrobní kámen překrýval v sektoru 20 (1998) hrob 6. Z náhrobníku jsou dodnes dochované patrně jen tři neměřitelné zlomky. Bližší údaje o hrobu nálezová zpráva neuvádí.

X. Náhrobní kámen z magmatické horniny, snad z basaltu z podkrušnohorské pánve, s rozměry 118 × 45 × 24 cm překrýval v sektoru 22 (1998) dětský hrob. Číslo hrobu v nálezové zprávě uvedeno není.

Výzkum na Chelčickém náměstí přinesl mimo jiné poznatky o vývoji pohřbívání na této lokalitě a informace o do té doby zcela neznámé stavbě jednolodního kostela s půlkruhovitou apsidou a věží. Počátek pohřbívání je kladen do první poloviny 11. století. Stavba kostela zde vzniká až v průběhu pohřbívání. Výrazný útlum pohřebních aktivit nastává ve třetí čtvrtině 12. století, do tohoto období byl také zpravidla kladen výskyt nalezených náhrobních

⁵⁹ Poděkování za laskavě poskytnuté informace k tomuto výzkumu patří Mgr. P. Horníkovi z Muzea východních Čech v Hradci Králové.

⁶⁰ Za upozornění na tento případ patří poděkování PhDr. P. Holodňákovi z Regionálního muzea K. A. Polánka v Žatci.

kamenů. K zániku kostela došlo v první polovině 13. století, přesto se však na pohřebišti v menší míře pohřbívalo i nadále.⁶¹

63. Želenice (okr. Most)

Na základě ústního sdělení p. Richtera podává Gustav Laube k roku 1931 zprávu o nálezů kostrových hrobů překrytých kamennými deskami. K nálezů mělo dojít někdy v 80. letech 19. století na poli patřícímu zmíněnému p. Richterovi, kdy v hloubce 1 m nalezl kostrové hroby, nad nimiž ležely těžké železné desky. Způsob uložení pohřbů ani informace o milodarech známy nejsou.⁶² V tomto případě není možné vyloučit, že hroby nepocházejí z období raného středověku.

PRAMENY A LITERATURA

- Beneš, A. – Břicháček, P. 1977: Volyně, okr. Strakonice, Výzkumy v Čechách 1974, 245–248.
- Beneš, F. 1865: Skalsko a Sudoměř v kraji Boleslavském, Památky archeologické 6, 168–179.
- Beneš, F. J. 1865: Arciděkanství sv. Jakuba na Horách Kutnách, Památky archeologické 6, 208.
- Beneš, J. – Hrubý, P. 2001: Archeologický výzkum hradiště Na Jánu v Netolicích, okres Prachatice: 1. etapa v roce 2000, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 14, 243–258.
- Beneš, J. – Parkman, M. – Pták, M. – Šálková, T. 2010: Archeologický výzkum raně středověkého hradiště Na Jánu v Netolicích a objev zaniklé církevní architektury, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 23, 191–204.
- Beran-Cimbůrková, P. 2011: Pohřebišť v Mladé Boleslavi v kontextu pohřebního ritu 10.–12. století. Nepubl. rkp. disertační práce. Přírodovědecká fakulta MU, Brno.
- Blajerová, M. – Nechvátal, B. 1990: Demografie mladohradištního pohřebiště v Radomyšli u Strakonice a některé poznatky z antropologického výzkumu, *Archaeologia historica*, 457–473.
- Boháčová, I. ed. 2003: Stará Boleslav. Přemyslovský hrad v raném středověku. *Mediaevalia archaeologica* 5. Praha.
- Boháčová, I. – Blažková, G. 2011: Pohřebišť na Loretánském náměstí v Praze-Hradčanech. Archeologický výzkum Ivana Borkovského a jeho výsledky. *Castrum Pragense* 11. Díl I. Praha.
- Borkovský, I. 1950: Objev nového kostela na pražském hradě, *Archeologické rozhledy* 2, 188–199.
- Borkovský, I. 1951: Hrobka v nejstarším kostele na pražském hradě, *Archeologické rozhledy* 3, 3–6.
- Borkovský, I. 1953: Kostel Panny Marie na Pražském hradě, *Památky archeologické* 44, 129–200.
- Borkovský, I. 1961: Hrobka Boleslava II. v basilice sv. Jiří na Pražském hradě (Předběžná zpráva), *Památky archeologické* 52, 532–543.
- Bravermanová, M. 2005: Hroby významných představitelů duchovního stavu na Pražském hradě. In: K. Tomková (ed.), *Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích*. *Castrum Pragense* 7. Díl I.1. Praha, 119–140.
- Břicháček, P. 1995: Volyně, okr. Strakonice, Výzkumy v Čechách 1990–1992, 386.
- Bubeník, J. 1988: Slované osídlení středního Poohří. Praha.
- Čech, P. – Soukup, M. 2013: Archeologický výzkum raně středověkého pohřebiště z 11. – počátku 13. století v předpolí Lomu Bílina. Nepubl. rkp. závěrečné zprávy za rok 2013. Uloženo na pracovišti ArÚ Praha v Žatci.
- Čech, P. – Soukup, M. 2014: Archeologický výzkum raně středověkého pohřebiště v předpolí Lomu Bílina. Nepubl. rkp. závěrečné zprávy za rok 2014 (II. sezóna). Uloženo na pracovišti ArÚ Praha v Žatci.
- Černý, V. J. 1878: O starožitnostech z Libáňska, *Památky archeologické* 10, 822–823.
- Černý, V. J. 1879: O starožitnostech z doby předhistorické na Libáňsku, *Památky archeologické* 11, 127–132.
- Dvořák, F. 1936: Pravěk Kolínska. Soupis archeologických památek Kolínska a Kouřimska. Kolín.
- Felcman, J. 1904: *Archaeologický výzkum v roku 1902. a 1903.*, předsevatý nákladem J. Felcmana, em. ředitele cukrovaru, *Památky archeologické* 21, 131–138.
- Frolík, J. 2005a: Archeologický výzkum na klášterišti u kostela sv. Markéty v Podlažicích, *Muzejní a vlastivědná práce* 43, 238–239.
- Frolík, J. 2005b: Hroby přemyslovských knížat na Pražském hradě. In: K. Tomková (ed.), *Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích*. *Castrum Pragense* 7. Díl I.1. Praha, 25–46.

⁶¹ Všechny uvedené informace pochází z nepublikované nálezové zprávy, která byla výsledkem programového projektu „Záchraný archeologický výzkum raně středověkého pohřebiště v městské památkové rezervaci Žatec“. Jejím řešitelem byl P. Čech, který tehdy působil v Ústavu archeologické památkové péče severozápadních Čech. Za poskytnutí informací i náhled do originální dokumentace patří poděkování Petru Čechovi.

⁶² Zpráva v archivu ArÚ, č. j. 2259/50.

- Frolíková-Kaliszová, D. 2000: Pokus o analýzu slovanského pohřebiště v Praze-Motole, *Památky archeologické* 91, 201–249.
- Fröhlich, J. 1997: Písecko v zrcadle archeologie. Písek.
- Hanáková, H. – Stloukal, M. 1988: Pohřebiště kolem bývalého kostela svatého Benedikta v Praze. Praha.
- Hanuliak, M. 1978: Problematika hrobů pod náhrobními kameňmi v 11.–14. století, *Archaeologia historica* 3, 67–74.
- Hanuliak, M. 1979: Hroby pod náhrobními kameňmi v 11.–14. století, *Slovenská archeológia* 27, 167–183.
- Hejna, A. 1967: Archeologický výzkum a počátky sídlištního vývoje Chebu a Chebska, *Památky archeologické* 58, 169–271.
- Hejna, A. 1971: Archeologický výzkum a počátky sídlištního vývoje Chebu a Chebska II, *Památky archeologické* 62, 488–550.
- Hejna, A. 1975: Týnec nad Sázavou, okr. Benešov u Prahy, *Výzkumy v Čechách* 1973, 171.
- Hejna, A. 1978: Volyně, okr. Strakonice, *Výzkumy v Čechách* 1975, 101.
- Horák, B. 1907: Hradiště Plzeňské, *Památky archeologické* 22, 437–448.
- Horáková-Jansová, L. 1933: Prehistorické nálezy v roce 1932, *Památky archeologické* 39, 87–90.
- Kovářík, J. 1991: Slovanské kostrové pohřebiště v Praze 5 – Motole. Praha.
- Klápště, J. 1994: Paměť krajiny středověkého Mostecka. Most.
- Kretší, J. 1925: Historické objevy ve volyňské tvrzi, *Památky archeologické* 34, 486–490.
- Krumphanzlová, Z. 1966: Der Ritus der slawischen Skelettfriedhöfe der mittleren und jüngeren Burgwallzeit in Böhmen, *Památky archeologické* 57, 277–327.
- Krumphanzlová, Z. 1974: Chronologie pohřebního inventáře vesnických hřbitovů 9.–11. věku v Čechách, *Památky archeologické* 65, 34–110.
- Lochmann, Z. – Vachuda, J. 2006: Románský hřbitov u kostela sv. Haštala v Praze na Starém Městě, *Archaeologica Pragensia* 18, 118–121.
- Lüssner, M. 1864: Zpráva o starožitnostech nalezených v Chrudimi r. 1861 a 1863, *Památky archeologické* 6, 115–116.
- Lutovský, M. 2001: Encyklopedie slovanské archeologie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha.
- Mařík, J. 2005: Topografie pohřebišť v aglomeraci hradiště v Libici nad Cidlinou, *Archeologické rozhledy* 57, 333.
- Mařík, J. 2009: Libická sídelní aglomerace a její zázemí v raném středověku. *Dissertationes archaeologicae Brunenses/Pragensesque*. Praha.
- Mařík, J. – Roháček, J. 2013: Ještě jednou a jistě ne naposledy k tzv. libickým stélám, *Epigraphica & sepulcralia* 4, 315–330.
- Menšík, P. 2008: Mladohradištní pohřebiště v Šebířově, *Výběr* 45, 185.
- Nechvátal, B. 1975: Archeologický výzkum Vyšehradu v letech 1971–1973, *Archeologické rozhledy* 27, 159–177, 234–237.
- Nechvátal, B. 1982: Praha 2 – Vyšehrad, *Výzkumy v Čechách* 1978–1979, 100–102.
- Nechvátal, B. 1995: Praha-Vyšehrad, obv. Praha 2, *Výzkumy v Čechách* 1990–1992, 294–295.
- Nechvátal, B. 1996: Další záchranná akce v Radomyšli, *Výběr* 33, 225–227.
- Nechvátal, B. 1999: Radomyšl. Raně středověké pohřebiště. Praha.
- Nechvátal, B. 2010: Záchranný výzkum v poloze tzv. „Tomanovny“ na raně středověkém pohřebišti v Radomyšli u Strakonice, *Archaeologia historica* 35, 121–134.
- Nechvátal, B. – Stránská, P. – Světlík, I. 2012: Radiouhlíkové datování raně středověkého pohřebiště v Radomyšli u Strakonice, *Archaeologia historica* 37, 497–505.
- Petera, F. 1860: Zpráva o starém pohřebišti v Ječovicích, *Památky archeologické* 4, 94–95.
- Píť, J. L. 1873: Příspěvky archaeologické, *Památky archeologické* 9, 451–456.
- Píť, J. L. 1888: Mužský a jeho okolí v ohledu archaeologickém, *Památky archeologické* 14, 329–362.
- Píť, J. L. 1889: Mužský a jeho okolí v ohledu archaeologickém, *Památky archeologické* 14, 605–606.
- Píť, J. L. 1891: Archaeologický výzkum ve středních Čechách, *Památky archeologické* 15, 689–728.
- Píť, J. L. 1893: Archaeologický výzkum ve středních Čechách. Praha.
- Píť, J. L. 1896: Archaeologický výzkum ve středních Čechách, *Památky archeologické* 17, 671–694.
- Píť, J. L. 1909: Starožitnosti země české. Čechy za doby knížecí, Část archaeologická. Díl III., sv. I. Praha.
- Podhorský, J. 2015: Náhrobní kameny z raně středověkého pohřebiště v Nesveticích. Nepubl. rkp. bakalářské práce. Filozofická fakulta UHK, Hradec Králové.
- Radoň, M. 2013: Odborné posouzení horninových vzorků z archeologického výzkumu na lokalitě Nesvěte. Nepubl. rkp. uložen na pracovišti ArÚ Praha v Žatci.

- Schejbalová, Z.* 2011: Raně středověká řadová pohřebiště v Plzeňském kraji. Plzeň.
- Schmidt, V.* 1893: Archeologický výzkum „Údolí Svatojiřského“ a okolí, Památky archeologické 16, 361–386.
- Sklenář, K.* 1992: Archeologické nálezy v Čechách do roku 1870. Prehistorie a protohistorie. Praha.
- Skružný, L.* 1980: K některým zvláštnostem pohřebního ritu na slovanském pohřebišti v obci Bášť (o. Praha-východ). In: Slované 6.–10. století. Brno, 211–220.
- Sláma, J.* 1977: Mittelböhmen im frühen Mittelalter. I. Katalog der Grabfunde. Praha.
- Smolík, J.* 1883: Archeologický sbor Musea král. Českého, Památky archeologické 12, 229–234.
- Sommer, P.* 1978: Archeologický výzkum budečského hradiště v letech 1929 a 1931, Archeologické rozhledy 30, 172–185.
- Stloukal, M. – Szilvássy, J. – Šebesta, P.* 1988: Die slawische Gräberstätte auf der Kaiserburg in Cheb (Eger), Památky archeologické 79, 390–423.
- Soukup, M. B.* 2009: K počátkům kláštera v Teplicích. In: M. Mašek – P. Sommer – J. Žemlička a kol., Vladislav II., druhý král z Přemyslova rodu. K 850. výročí jeho korunovace. Praha, 83–90.
- Šolle, M.* 1969: Kouřim v mladší a pozdní době hradištní, Památky archeologické 60, 1–124.
- Šolle, M.* 1977: Hradsko u Mšena. Část I. Od pravěku do doby slovanské a otázka Canburgu franckých letopisů, Památky archeologické 68, 323–393.
- Šolle, M.* 1978: Hradsko u Mšena. Část II. Osídlení v časném středověku 11.–13. století, Památky archeologické 69, 344–395.
- Šolle, M.* 1991: Kostel P. Marie na Budči (okr. Kladno). Podle archeologického výzkumu v letech 1975–1980, Památky archeologické 82, 231–265.
- Štefan, I.* 2010: Příspěvek k chronologii a výpovědním možnostem esovitých záušnic, Studia Mediaevalia Pragensia 9, 171–205.
- Tomková, K.* 2005: Pohřební rítus na Pražském hradě a jeho předpolích ve středověku a novověku – charakteristika a vývoj. In: K. Tomková (ed.), Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích. Castrum Pragense 7. Díl I.1. Praha, 159–196.
- Tomková, K. a kol.* 2012: Levý Hradec v zrcadle archeologických výzkumů. Pohřebiště. Praha.
- Turek, R.* 1946: Prachovské skály na úsvitě dějin. Výzkum hradiště a pohřebišť z VI.–X. věku. Praha.
- Turek, R.* 1950: K počátkům Prahy, Památky archeologické 43, 59–94.
- Turek, R.* 1951: Výzkum libického hradiště v roce 1950, Archeologické rozhledy 3, 201.
- Turek, R.* 1952: Výzkum libického hradiště v roce 1951, Archeologické rozhledy 4, 490–496.
- Turek, R.* 1954: Výzkum v Libici nad Cidlinou v r. 1953, Archeologické rozhledy 6, 797–804.
- Turek, R.* 1963: Čechy na úsvitě dějin. Praha.
- Váňa, Z.* 1965: Bílina, o. Teplice, Výzkumy v Čechách 1964, 52.
- Váňa, Z.* 1976: Bílina. Výzkum centra přemyslovské hradské správy v severozápadních Čechách v letech 1952, 1961–64 a 1966, Památky archeologické 67, 393–478.
- Váňa, Z.* 1995: Přemyslovská Budeč. Archeologický výzkum hradiště v letech 1972–1986. Praha.
- Váňová, L.* 1993: Archeologický výzkum v Benešově 1989–1990, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 33, 193–202.
- Velímský, F.* 2014: Kostel sv. Jana Křtitele v Malíně (okr. Kutná Hora) ve světle dosavadního archeologického výzkumu. In: J. K. Kroupa – L. Polanský – J. Sláma – V. Vaněk (eds.), Po stopách svatého Vojtěcha, Antiqua Cuthna 3, 2007, 175–198.
- Vlček, P. – Foltýn, D. – Sommer, P.* 1997: Encyklopedie českých klášterů. Praha.
- Zápotocký, M.* 1965: Slovanské osídlení na Litoměřicku, Památky archeologické 56, 205–391.
- Želízko, J. V.* 1914: Kostrové hroby z první doby křesťanské ve Volyni, Památky archeologické 26, 28–30.
- Živný, M.* 2005: Pohřební rítus na Moravě v 11.–15. století ve středoevropském kontextu. Nepubl. rkp. disertační práce. Přírodovědecká fakulta MÚ, Brno.

Early medieval gravestones in Bohemia

A gravestone is usually a monolithic block of stone placed on the surface, above the grave pit. As a rule, the dimensions of the gravestone reflect the size of the grave pit, in an attempt to cover it completely or at least partially. The surface of early medieval gravestones is either rough, when the stone block is hewn to match the required size, or finer, when the block is worked into the shape of a regular cuboid. In both cases, the type of stone was important for the dressing. Within the analyzed collection, the most frequently represented rocks

were different kinds of sandstone. Engraved or embossed symbols on the surface of gravestones only occurred infrequently, and they usually had the shape of a cross – some kind of a petroglyph was observed in 27 cases. Petrographic analyses were done at three sites only where it was possible to determine the distance to outcrops of the rocks in question. It ranged between 3–6 km. The weight of the gravestones varies based on the rock used. A weight of 400–500 kg is most common, however, in certain cases, it may reach up to 1–2 tons.

Finds of gravestones in the territory of Bohemia concentrate in wider central Bohemia, but also in north-western Bohemia and in the central and lower Ohře River region. Loosely scattered finds can be found almost in the whole of the Elbe River region with minor incursion in west and south Bohemia. Nevertheless, sites with the highest number of gravestones seem to be located in peripheral regions. The analyzed collection contains 331 pieces while up to 150 more specimens are known from written accounts where the number is laconically given as “several.” The occurrence of gravestones is not only limited to church cemeteries – up to one third originate from burial grounds where no sacral building is proven or to be expected. The remaining two-thirds come from cemeteries in rural, non-urban areas and cemeteries established within hillforts, where a sacral building is still standing or can be expected for good reasons. Only one gravestone was found on the grounds of a former monastery. Concerning the spatial arrangement, no preferences in the distribution of gravestones within cemeteries were observed. On the other hand, groupings of two or three gravestones next to each other seem to have been quite common. Graves with gravestones do not differ from other graves in their orientation or grave goods. They were most frequently found above graves of men aged c. 40–60 years.

Only 19 of the grave complexes yielded finds which provide some support for dating of the gravestones. It seems that the first gravestones might have appeared in Bohemia as early as the close of the 10th century. There is more evidence for the 11th century, but even at that time, it was a rather unusual type of grave pit design. The largest distribution can be encountered during the 12th century when we also find the most numerous collections of gravestones discovered within one necropolis. Then during the 13th century, there is an apparent drop in the occurrence of gravestones in rural areas.

(English by Jan Machula)

Fig. 1. Early medieval cemeteries with graves under gravestones

Fig. 2.–5. Graves with gravestones in relation to the age and sex of deceased individuals

Fig. 6. Dimensions of gravestones

Fig. 7. Radomyšl, Strakonice District. Gravestones

Fig. 8. Gravestones. 1–2 – Bříza, Litoměřice District; 3 – Bašť, Prague-East District; 4 – Prague-Motol

Fig. 9. Chronology of cemeteries

Fig. 10.–11. Nesvětko, Most District. Sandstone and clinkstone gravestones

---